

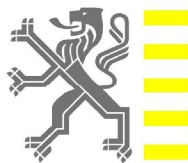

Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen

Jaarverslag 2009

KONINKLIJK
MUSEUM
VOOR SCHONE
KUNSTEN
ANTWERPEN

VOORWOORD	4
AANWINSTEN	6
LANGDURIGE BRUIKLENEN	7
ONTDEKKINGEN	8
RESTAURATIES	11
TENTOONSTELLINGEN	16
BRUIKLENEN	30
ONDERZOEK	31
PUBLICATIES	35
CONSERVERING	37
PUBLIEK & PERS	39
EVENEMENTEN	41
EDUCATIE	43
BIBLIOTHEEK	46
ARCHIEF EN DOCUMENTATIECENTRUM	49
BEELDBEHEER	51
SAMENWERKINGEN	53
HET BEDRIJF	54
DE VRIENDEN VAN HET KMSKA	59
BIJLAGEN	60

VOORWOORD

Goya, Redon, Ensor. Groteske schilderijen en tekeningen was in 2009 de grote voorjaartentoonstelling van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen. Ze confronteerde werken van Francisco Goya, Odilon Redon en James Ensor met elkaar. Er bestaat een merkwaardig verband tussen deze drie pioniers van de moderne kunst, met name het groteske in hun oeuvre, dat ze ieder op hun eigen manier verwerkten. *Goya, Redon, Ensor* werd een publiekstrekker en was opvallend populair bij jongeren tussen 19 en 26 jaar. In het najaar organiseerde het KMSKA voor het eerst in West-Europa een retrospectieve met het werk van de Hongaarse kunstenaar Lajos Vajda. *In het voetspoor van Bartók. Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme* toonde zo'n 70 werken van deze weinig bekende maar uitzonderlijke kunstenaar die met zijn vormelijke en inhoudelijke experimenten de avant-garde nieuwe impulsen gaf. Daarnaast vindt het KMSKA het belangrijk om kleinere tentoonstellingen te organiseren of te ondersteunen. Zo toonde Marcel Maeyer in het najaar werk in de permanente collectie van het museum. Daarnaast was het M HKA tijdens zijn sluiting te gast met het kunstenaarscollectief Potential Estate en een installatie van Joe Scanlan. In het prentenkabinet was er werk van o.a. Camiel Van Breedam en Jos Leonard. *Rubens doorgelicht*, het samenwerkingsproject van het KMSKA met The Getty Foundation in Los Angeles, presenteerde een dossiertentoonstelling over Rubens' schilderij *Aanbidding door de koningen*. Een opmerkelijke gast in 2009 was Jef Geys, die in 1971 voorstelde om ons museum op te blazen. Hij breide nu in datzelfde museum een vervolg aan het project dat hij in 1991 concipieerde voor de Biënnale van São Paulo. Zijn tentoonstelling *Villa Wintermans* kwam tot stand in samenwerking met de Provincie

Antwerpen en het M HKA. Even opmerkelijk waren de Appel en het Ei die kunstenaar Benjamin Verdonck, in het kader van zijn 'Kalender'-project, een jaar lang op het dak van het museum liet prijken. Kunst, voor de ene levensnoodzakelijk, voor de andere even waardevol als... een appel en een ei.

Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen werkte mee aan verschillende tentoonstellingen in het buitenland. Het museum ontwikkelde ook het concept voor de tentoonstelling *A Story of the Image*, die het samen met de stad Antwerpen, M HKA en het Museum Plantin-Moretus realiseerde in Shanghai, en die later doorreisde naar Singapore. Het was bovendien de belangrijkste bruikleengever van een grote overzichtstentoonstelling van het werk van *James Ensor*, eerst in het Museum of Modern Art (MoMA) in New York en daarna in het Musée d'Orsay in Parijs. Wetenschappers van het KMSKA werkten actief mee aan de voorbereiding van de tentoonstelling en de bijhorende catalogus.

Op 18 mei vertrokken acht monumentale altaarstukken naar de plek waarvoor ze ooit geschilderd werden: de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal in Antwerpen. Het zijn de pronkstukken van de erg populaire tentoonstelling *Reünie. Van Quinten Metsijs tot Peter Paul Rubens*. De werken blijven in de kathedraal tot na de renovatie van het KMSKA, die voorzien is van 2011 tot 2014.

Niet zonder trots voltooidde het KMSKA in 2009 de restauratie van *De Zeven Sacramenten* van Rogier van der Weyden. Na drie jaar intens werk onder toezicht van een internationale commissie maakte dr. Griet Steyaert de originele kleurenpracht en subtiele details van deze prachtige triptiek opnieuw zichtbaar. Het werk kreeg een nieuwe lijst en verhuisde prompt naar

de openingstentoonstelling *Rogier van der Weyden 1400\1464 - De Passie van de Meester* in het Leuvense M. Omdat de houten panelen niet gemaakt zijn om veel te reizen, zullen ook zij in hun gaststad blijven tot na de renovatie van het KMSKA. Verschillende topstukken blijven tijdens de sluiting van het KMSKA voor renovatie (2011-2014) dus op andere plaatsen in Vlaanderen te zien.

Ook de zomervakantie zorgde voor nieuws: in augustus bevestigde prof. dr. Ernst van de Wetering, eminent Rembrandtkenner en drijvende kracht achter het Rembrandt Research Project, dat het doek *De predikant Eleazar Swalmius* een echte Rembrandt is. Zo werd het KMSKA het tweede museum in België dat een echte Rembrandt in huis heeft. Het nieuws verspreidde zich van Denemarken tot Groot-Brittannië en bracht een recordaantal nieuwsgierigen op de been tijdens de Antwerpse Museumnacht op 8 augustus. Oude kunst kan dus wel degelijk actueel zijn.

In 2009 ontving het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen 134.388 bezoekers. Dit is 11% meer dan in 2008. Tel daar de bezoekcijfers van grote tentoonstellingen als *Reünie en Rogier van der Weyden* bij, waar telkens sleutelwerken uit het KMSKA te zien waren, en onze werken werden door niet minder dan 460.000 bezoekers in Vlaanderen bewonderd. De tentoonstellingen in New York, Parijs, Singapore en Shanghai, waar belangrijke delen van onze collectie te zien waren, zorgden er voor dat tussen de 750.000 en één miljoen bezoekers in het buitenland kennis konden maken met de rijkdom van de grootste collectie van Vlaanderen.

Maar het hoeft niet steeds groot(s) te zijn om geslaagd te zijn. De aankoop van een klein schetsboekje van Ensor, voor ons museum een interessante aanvulling op de collectie; de aanzienlijke stijging in de

bezoekersaantallen van en het aantal informatievragen in onze wetenschappelijke bibliotheek; het succes van onze rondleidingen voor blinden en slechtzienden... Dit zijn allemaal factoren die er mee voor zorgden dat 2009 een geslaagd jaar was voor ons museum.

In 2009 verscheen het wetenschappelijk jaarboek 2007 met artikels gerelateerd aan de collectie van het KMSKA. Ook de samenwerking met de Vlaamse Kunstcollectie ging onverminderd voort. Voor tentoonstellingen en onderzoeksprojecten werd samengewerkt met diverse nationale en internationale partners.

Sinds 1 januari 2009 is het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen een intern verzelfstandigd agentschap (IVA) zonder rechtspersoonlijkheid binnen het beleidsdomein Cultuur, Jeugd, Sport en Media van de Vlaamse gemeenschap. Deze nieuwe structuur moet een grotere autonomie van het bedrijf mogelijk maken. De grootste uitdaging voor de toekomst is de noodzakelijke renovatie en uitbreiding van het museumgebouw op de Leopold De Waelplaats. Het masterplan hiervoor, in 2004 toegekend aan *Claus en Kaan Architecten*, zal in 2011 definitief van start gaan.

Dr. Paul Huvenne
Administrateur generaal

AANWINSTEN

Ook al laten de werkingsmiddelen van het museum weinig of geen ruimte voor spectaculaire aankopen, toch laten we de mogelijkheid tot een zinvolle aanwinst niet aan ons voorbijgaan.

JAMES ENSOR

Schetsboek De boeteprocessie van Veurne

Potlood op papier

Aankoop uit privécollectie

Inv.nr. 3459

1936

Het schetsboek van het merk Canson en telt 12 losse bladen met tekeningen in potlood en kleurpotlood.

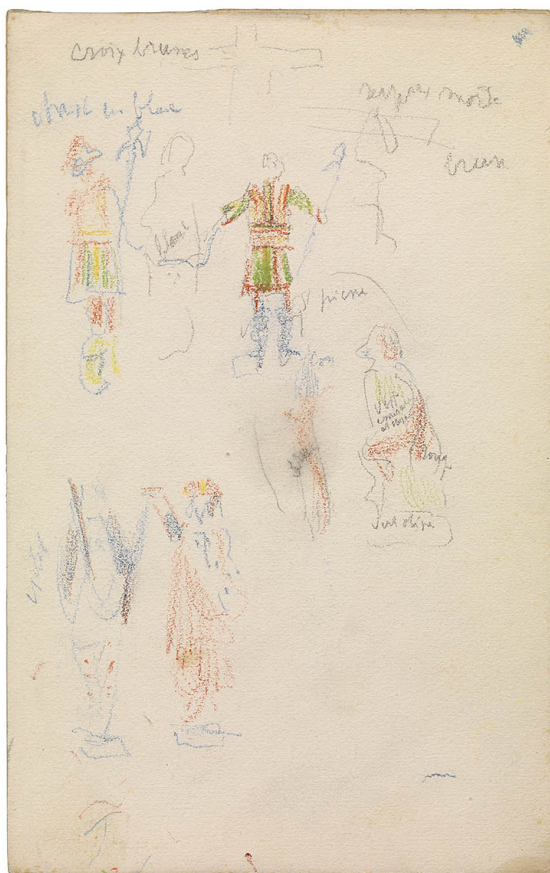
ANONIEME MEESTER

Medaille Koninklijke Vereniging tot Aanmoediging der Schoone Kunsten Antwerpen

Medaille

Schenking van dhr. Werner H. Karcher

Inv. nr. M231

Schetsboek *De boeteprocessie van Veurne*, James Ensor, inv.nr.3459

LANGDURIGE BRUIKLENEN

Langdurige bruiklenen bieden vaak een oplossing waar het aankoopbudget tekort schiet. De mooie pleiade langdurige bruiklenen waarover het museum op dit moment beschikt werd in 2009 aangevuld met het werk *Brugge 3003* van Jan Fabre.

JAN FABRE **Brugge 3003**

Assemblage

Materialen: mensenbeenderen en kippengaas

Bruikleen van Angelos BVBA

Inv. nr. IB09.001

85 x 60 x 175 cm

Jan Fabre, *Brugge 3003*, Inv. nr. IB09.001, © Angelos BVBA

ONTDEKKINGEN

REMBRANDT

Portret van Eleazar Swalmius

Rembrandt, Portret van Eleazar Swalmius, doek, 132 x 109 cm. KMSKA, inv. nr. 705 © KMSKA

Op 5 augustus 2009 heeft de eminente Rembrandtkenner en drijvende kracht achter het *Rembrandt Research Project*, prof. em. Ernst van de Wetering, aan de pers bevestigd dat het doek *Portret van Eleazar Swalmius* in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen een echte Rembrandt is.

Het KMSKA kocht het schilderij in 1886 als een meesterwerk van Rembrandt, maar aan de authenticiteit van het werk werd in het midden van de twintigste eeuw door kunsthistoricus Horst Gerson getwijfeld. Op dat ogenblik werd het werk versluierd door een dikke vergeelde vernislaag. Vanaf dan verdween het werk uit publicaties over Rembrandt. Toch draagt het werk de signatuur van de meester en het jaartal 1637 (Rembrandt. f. 1637). Door de onzekere status raakte het werk in de vergetelheid en werd het zelfs voor een poos naar het museumdepot verbannen, slachtoffer van plaatsgebrek.

Bij de restauratie van het werk in 2007 werd het portret van de dikke, vergeelde vernislaag bevrijd. Het vernis belette om de nuances te zien van de zwarte kleding van de predikant en de roze huidtinten waren haast onleesbaar geworden. Wat onder het vuile vernis vandaan kwam, zwengelde de discussie over de toeschrijving aan Rembrandt opnieuw aan. Het KMSKA nodigde Prof. em. Ernst van de Wetering uit om het doek opnieuw te bestuderen. Die nam de laatste twijfel weg: het gaat wel degelijk over een Rembrandt. Zo is het linnen dat als schilderdoek gebruikt werd, afkomstig van dezelfde rol als andere erkende werken van Rembrandt (*Samson* uit Frankfurt en *Danaë* uit Sint-Petersburg). De signatuur is identiek aan die van de *Poolse edelman* uit Washington, eveneens 1637 gedateerd. “Bepaalde stukken zijn temperamentvol uitgevoerd, andere partijen zoals de kraag en de baard getuigen van een verfijnde subtiliteit: karakteristieke kenmerken voor een authentieke Rembrandt”, zegt van de Wetering. Naast het *Portret van Nicolaes van Bambeeck* in de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten Brussel is dit de enige andere authentieke Rembrandt die in een Belgisch museum te zien is.

Eleazar Swalmius werd geboren in Rhoon in 1582 en werd beroepen als predikant in Poortugaal en Hoogvliet (nabij Rotterdam) in 1605. Hij behoorde tot het kamp van de contraremonstranten die zich hevig afzetten tegen de leer van Arminius (een vrijere godsdienstbeleving zonder strikte interpretatie van de predestinatieleer). In 1612 werd hij beroepen als predikant in Schiedam, waar hij tien jaar bleef, hoewel hij soms werd ‘uitgeleend’ aan kerken in Den Haag (1617) en Utrecht (1619). Vervolgens trok Eleazar Swalmius naar Amsterdam, waar hij zich vestigde in 1622. Hij werd begraven in de Oude Kerk op 4 juni 1652.

Het portret bleef zeker in de familie Swalmius-Ruardus tot in 1702. In 1727 duikt het *Portret van Eleazar Swalmius* op in de inventaris van de vermaarde collectie van Philippe d’Orléans (1640-1723), onder de benaming ‘Paul Rembran, *Le portrait d’un bourguemestre*’. Vanaf dan gaat het werk over in de handen van bankier William Morland (1738-1815), de Londense verzamelaar en handelaar Samuel Woodburn (1786-1853), de derde markies van Lansdowne, Scrope Bernard Morland en de eerste hertog van Buckingham and Chandos. Sir Thomas Henry Farrer (1819 – 1899) koopt het schilderij in 1848 en verkoopt het vervolgens aan de eerste Earl of Dudley. Lady Dudley verkoopt het schilderij aan de Parijse kunsthandelaar Stephan Bourgeois, die het werk in 1886 voor 200.000 francs laat aan het museum in Antwerpen.

Op 5 augustus 2009 werd het nieuws op een persconferentie bekendgemaakt. Het werd opgepikt door verschillende Belgische en West-Europese kranten, nieuwsuitzendingen en

nieuwssites, en zorgde ervoor dat het KMSKA met 5.173 bezoekers het drukst bezochte museum was op de Antwerpse Museumnacht op 8 augustus, die als thema “Geheimen” had.

Voor de verwijdering van de vernislaag

Na de verwijdering van de vernislaag

RESTAURATIES

ROGIER VAN DER WEYDEN

De Zeven Sacramenten

Rogier van der Weyden, De Zeven Sacramenten, omstreeks 1440-1445, olieverf op eikenhouten panelen; middenpaneel 204 x 99 cm; zijpanelen 122,8 x 65,7 cm, KMSKA, inv. nrs. 393-395 © KMSKA – Lukas Art in Flanders vzw

In 2009 voltooide het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen de belangrijkste restauratie die het de laatste 10 jaar ondernam. Na drie jaar minutieus werk komen de originele kleurenpracht en de subtiele details van *De Zeven Sacramenten* van Rogier van der Weyden weer tot hun recht. De triptiek werd prompt het pronkstuk van de tentoonstelling *Rogier van der Weyden 1400|1464 - De Passie van de Meester* in het Leuvense museum M, waar 151.751 bezoekers het werk tussen 20 september en 6 december 2009 kwamen bewonderen (organisatie tentoonstelling: Artes.Leuven vzw).

De triptiek van *De Zeven Sacramenten* werd geschilderd door Rogier van der Weyden en zijn medewerkers. Rogier van der Weyden (1399/1400 – 1464) is een van de invloedrijkste schilders uit de vijftiende eeuw. Hij schilderde het drieluik tussen 1440 en 1445. Op het werk is te zien hoe de zeven sacramenten simultaan in dezelfde kerk worden toegediend. Op het centrale paneel is midden in het kerkschip Christus aan het kruis afgebeeld. Naast het kruis staan de Heilige Maagd, Johannes en de drie Maria's. Veel van de voorgestelde figuren op de zijpanelen blijken portretten te zijn. Een is geïdentificeerd. De bisschop die het vormsel toedient, is Jean Chevrot, de schenker van het altaarstuk. Het werk kwam in de collectie van het KMSKA terecht toen ridder Florent van Ertborn (1784-1840) het in 1841 aan het museum legateerde.

Het Koninklijk Museum kon het meesterwerk restaureren dankzij de steun van SD Worx en het fonds Inbev-Baillet Latour. Dr. Griet Steyaert werkte drie jaar aan het project (2006 – 2009).

De restauratie van de triptiek drong zich op omdat de verflaag hier en daar loskwam en er stukjes verf verloren dreigden te gaan. Bovendien ging de originele verflaag schuil onder een dikke en vuile vernislaag, overschilderingen en oude retouches. Door de reiniging kwam de originele kleurenpracht beetje bij beetje tevoorschijn. Subtiele details, zoals spelden in enkele hoofddoeken, kwamen weer aan het licht. Een specifiek probleem waren enkele koppen die tot de originele uitvoering behoren maar niet rechtstreeks op het paneel geschilderd zijn. Ze werden uitgevoerd op een tinblaadje en vervolgens uitgeknipt en in de compositie gekleefd. Ook de eikenhouten dragers kregen een behandeling. Tot slot kreeg *De Zeven Sacramenten* een nieuwe lijst die een beeld geeft van hoe het origineel er vermoedelijk uitzag. Vóór en tijdens de behandeling onderging het schilderij een grondig materiaaltechnisch onderzoek. Aangezien het om een belangrijk meesterwerk gaat, gebeurde de restauratie in overleg met een internationale begeleidingscommissie.

Dit project is uiteraard niet de enige restauratie die het restauratieatelier van het KMSKA in zijn tienjarig bestaan heeft voltooid. In het afgelopen decennium heeft het team van het atelier meer dan 80 schilderijen gerestaureerd. De museumbezoeker kan sommige restauraties in de tentoonstellingszalen volgen. Tijdens de “opendeur” kan het publiek de restauratieruimte binnenkomen en vragen stellen.

Rogier van der Weyden is een van de invloedrijkste schilders uit de vijftiende eeuw. Hij werd geboren in Doornik in 1399/1400. In 1435 werd hij de officiële stadsschilder van Brussel, een post die voor hem in het leven werd geroepen en die hij bekleedde tot aan zijn dood in 1464.

Het idee voor een werk waarop te zien is hoe alle sacramenten simultaan in dezelfde kerk worden toegediend, kwam zeker van Rogier van der

Weyden zelf. Doopsel, vormsel en biecht plaatst hij op het linkerluik, in de kapellen van de noordelijke zijbeuk. De eucharistie wordt opgedragen in het middenschip aan het altaar, voor de koorafsluiting. Priesterwijding, huwelijk en oliesel plaatst van der Weyden op het rechterluik, in de kapellen van de zuidelijke zijbeuk. Boven elk sacrament zweeft een engel en hangt een tekstband met een toepasselijk opschrift.

Op het middenpaneel is, midden in het schip, Christus aan het kruis afgebeeld. Onderaan het kruis zijn de Heilige Maagd, Johannes en de drie Maria's voorgesteld. De figuren zijn bijzonder groot en het Tau-kruis is zo hoog en breed, dat het bijna het hele schip inneemt.

De mensen die bij de toediening van de sacramenten zijn betrokken, zijn wat minder groot, maar nog steeds te groot in verhouding tot hun omgeving. Ze zijn gekleed volgens de mode van de jaren 1440. In veel gevallen lijkt het om portretten te gaan. Een figuur kon worden geïdentificeerd. De bisschop die het vormsel toedient is Jean Chevrot, de schenker van het altaarstuk. Op de drie panelen zijn in de zwikken telkens links zijn wapenschild afgebeeld en rechts dat van het bisdom Doornik. Een tiental hoofden zijn op tinfoelie geschilderd en daarna in de compositie gekleefd. We mogen aannemen dat dit portretten zijn van mensen die niet naar van der Weydens atelier konden komen en hun portret wilden goedkeuren voor het in de triptiek werd opgenomen. Het zijn vermoedelijk allemaal vrienden, collega's of familieleden van Chevrot.

De kijker ziet de kerk door vergulde bogen die vanuit dezelfde hoek zijn geconcipieerd als het interieur erachter. De kerk lijkt een vrije interpretatie te zijn van de Sint-Michiels- en Sint-

Goedelekathedraal in Brussel, misschien met toevoeging van een aantal elementen van de kathedraal van Doornik.

We mogen redelijkerwijze aannemen dat Chevrot *De Zeven Sacramenten* liet maken voor de kathedraal van Doornik of voor de door hem gestichte Sint-Antoniuskapel in de collegiale kerk van Saint-Hippolyte in Poligny.

In de triptiek kunnen drie verschillende handen herkend worden. Het middenpaneel is volledig door van der Weyden geschilderd, met uitzondering van het hoofd en de handen van de derde Maria (de knielende vrouw van wie het lichaam zich grotendeels op het linkerpaneel bevindt). De meester nam ook de engelen op de zijluiken, de voorstellingen van de biecht en een deel van het vormsel (meer bepaald Chevrot, de man aan zijn linkerzijde en de kinderen) voor zijn rekening. De andere taferelen werden overgelaten aan twee medewerkers.

Deze tekst is gebaseerd op de notitie die Lorne Campbell en Griet Steyaert schreven voor de catalogus van de tentoonstelling Rogier van der Weyden 1400 | 1464. De Passie van de Meester.

ANDERE RESTAURATIEPROJECTEN

Hendrik van Balen

Johannes de Doper predikt voor het volk
(inv.nr. 365)

Voor de tentoonstelling *REUNIE. Van Quinten Metsijs tot Peter Paul Rubens. Meesterwerken uit het Koninklijk Museum terug in de Kathedraal* werd in mei 2009 de omvangrijke restauratie van het altaarstuk van de schrijnwerkers afgerond. Het centrale paneel van dit drieluik, *Johannes de Doper predikt voor het volk* van Hendrik van Balen (inv.nr. 365) was al in 2008 overgebracht naar De Kathedraal waar het herenigd werd met de bijbehorende zijluiken. De restauratie van het geheel werd, onder leiding van Marie Postec, ter plaatse uitgevoerd in een tijdelijk ingericht restauratieatelier.

Jan Gossart

Portret van een edelman
(inv.nr. 263)

Voorafgaand aan de tentoonstelling *Jan Gossart's Renaissance*, van oktober 2010 tot januari 2011 in The Metropolitan Museum of Art te New York, wordt dit portret in het atelier van het Metropolitan Museum of Art door Karen Thomas gerestaureerd. Wetenschappelijk onderzoek, waaronder de studie van verfdwarsdoorsneden, geeft inzicht in de schildertechniek en conditie van het schilderij. Hoewel de achtergrond helaas behoorlijk beschadigd is, blijkt de kwaliteit van het portret verrassend hoog te zijn. De voortgang van de restauratie wordt vanuit Antwerpen gevolgd en in overleg werd besloten het later toegevoegde wapenschild niet te verwijderen maar weg te retoucheren.

Antonello da Messina

Kalvarie
(inv.nr. 4)

Reeds in 2008 werd, mede dankzij de financiële steun van de Azienda Speciale pala Expo Roma, de behandeling van dit belangrijke topstuk opgestart. De restauratie, die uitgevoerd wordt door Susan Farnell, blijkt uiterst complex te zijn en veel meer tijd te vragen dan voorzien was. Dit vooral omdat de brede en verkleurde overschilderingen vrijwel alleen mechanisch verwijderd kunnen worden. Daaronder bevindt zich echter een originele verflaag die in veel betere conditie is dan in eerste instantie verwacht werd. Het resultaat van de restauratie is dan ook spectaculair.

De restauratie van dit topstuk wordt gevolgd door een internationale begeleidingscommissie die op 15 juni voor de tweede keer samen kwam. In 2009 werd het hout van de drager geanalyseerd en werd het schilderij onderzocht door MOLAB en INOA.

Jacob van Ruisdael

Landschap
(inv. nr. 320)

Deze restauratie door Barbara Schoonhoven werd in 2009 voor het grootste gedeelte afgerond.

Hans Memling

Christus tussen zingende en musicerende engelen
(inv.nrs. 778-780)

Dit project, dat wordt uitgevoerd met financiële steun van de Vrienden van het KMSKA en Interbuild NV, werd opgestart in 2001. Door de vele andere

werkzaamheden, vooral in het kader van de sluiting van het museum, ligt deze restauratie sinds geruime tijd vrijwel volledig stil. De zogenaamde “open uren”, waarbij de museumbezoeker in het atelier

de restauratie van dichtbij kan volgen, gingen wel gewoon door (28.01, 27.05, 25.11).

In 2009 werden de schilderijen gedocumenteerd door INOA.

TENTOONSTELLINGEN

RUBENS DOORGELICHT: AANBIDDING DOOR DE KONINGEN

29 november 2008 – 1 maart 2009

De tweede dossierpresentatie *Rubens doorgelicht / Rubens revealed / Rubens dévoilé* stelde de *Aanbidding door de koningen* in het licht en ontsloot bevindingen en resultaten van het recentste Rubensonderzoek. Zowel de ontstaanscontext en –geschiedenis, het uitgebeelde thema, de iconografie als de schildertechnische aspecten kwamen aan bod. Aan de hand van drie video's of beeldmontages werden meerdere aspecten verder uitgewerkt: de historiek en de iconografie, de altaarconstructie in het verdwenen kerkinterieur (driedimensionale reconstructie) en Rubens' schildertechniek.

Meer informatie over deze tentoonstelling is terug te vinden in het jaarverslag KMSKA 2008.

GOYA, REDON, ENSOR. GROTESKE SCHILDERIJEN EN TEKENINGEN

14 maart - 14 juni 2009

Campagnebeeld Goya, Redon, Ensor © KMSKA – Tom Hautekiet / Herman Houbrechts

Deze tentoonstelling van commissaris Herwig Todts, die verantwoordelijk was voor het concept, de selectie van de werken en de presentatie, opende op 15 maart 2009.

In 1886 toonde de Franse symbolist Odilon Redon, in de tentoonstelling van les XX in Brussel, waaraan ook stichtend lid James Ensor deelnam, houtskooltekeningen en lithografieën uit zijn albums *Dans le rêve*, *A Edgar Poe*, *Les origines* en *Hommage à Goya* (1885). Dit historische feit vormde de aanleiding om de iconografische en stilistische overeenkomsten, verschillen en herkomst tussen en van het werk van Goya, Redon en Ensor te verkennen.

De verwantschap tussen de drie kunstenaars werd eerder opgemerkt maar nooit systematisch onderzocht. De tentoonstelling bracht een groot deel van het relevante materiaal samen in volgende rubrieken: (1) de herontdekking van Goya in Parijs en Brussel, (2) Goya's *Disparates*, (3) Redon de aartssymbolist en België, (4) mystificaties in het werk van Redon, Ensor en Goya, (5) diabolische personages in het werk van Ensor en Goya, (6) Redon en Ensor geïnspireerd door Edgar Allan Poe, (7) maskerades en démasqué in het werk van Goya en Ensor, (8) gevechtstaferelen in het werk van Goya en Ensor, (9) de bekoring van St. Antonius, en (10) motieven uit de Apocalyps in het werk van Redon, Ensor en Goya. In een extra ruimte werd aanschouwelijke informatie gegeven over de iconografie van het groteske en over de diverse druktechnieken waarvan de drie kunstenaars gebruik maakten (in samenwerking met het Frans Masereel Centrum).

Bij de tentoonstelling werd door uitgeverij Lannoo een boek uitgegeven met teksten van Herwig Todts, Isabelle Van den Broeke en Xavier Tricot.

44 objecten uit de eigen collectie werden aangevuld met 63 bruiklenen uit binnen- en buitenland.

Voor deze belangrijke voorjaarstentoonstelling werd een ruime publiciteitscampagne opgezet. Er waren affiches in Antwerpen, Gent, Brussel en Mechelen, een viertalige folder werd verspreid in België, Nederland (Amsterdam, Rotterdam, Utrecht), Noord-Frankrijk en Duitsland (Aken en Ruhrgebied). Met de spoorwegen (NMBS) werd een dagtrip uitgewerkt. Het KMSKA kondigde de tentoonstelling aan in de Belgische stations (NMBS) en op de bussen en trams van De Lijn in Antwerpen.

Er kwamen 40.115 bezoekers naar de tentoonstelling. Twee derde van de bezoekers tussen 14 maart en 14 juni 2009 koos voor de tentoonstelling én permanente collectie, één derde bezocht enkel de permanente collectie. 45 % van de bezoekers bezocht de tentoonstelling in het weekend (zaterdag of zondag), 55 % tijdens de week. Bij de 10 meest bezochte dagen zitten 7 zondagen. 23,3 % van de bezoekers was jonger dan 26, 50,7 % tussen 26 en 60, en 26 % was ouder dan 60. De tentoonstelling was opvallend populair bij jongeren tussen 19 en 25, die 11,79 % van het totale aantal bezoekers uitmaakten. Op jaarbasis maken zij 8,15 % van het totale aantal bezoekers uit (cijfers voor 2009). De bezoekers kwamen vooral uit België (66%), Nederland (19 %), Frankrijk (4 %) en Duitsland (3 %).

MARCEL MAEYER

3 oktober – 29 november 2009

Marcel De Maeyer (Marcel Maeyer is zijn kunstenaarsnaam) werd geboren in 1920 in Sint-Niklaas en was conservator van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen van 1949 tot 1960. Samen met hoofdconservator Walther Vanbeselaere heeft De Maeyer gestalte gegeven aan de verzameling moderne kunst van het KMSKA. Het doctoraat dat De Maeyer publiceerde over de relatie van de aartshertogen Albrecht en Isabella en de kunst van hun tijd, wordt nog steeds als een referentiewerk beschouwd. De Maeyer zorgde als kunsthistoricus ook voor een doorbraak in het onderzoek van de kunst van James Ensor. Als professor kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Gent heeft hij van 1957 tot 1985 meerdere generaties kunsthistorici geleerd om oog te hebben voor de kracht van de artistieke conceptie én de finesses van de realisatie; bovendien leerde hij velen de kunst van de 20ste eeuw naar waarde te schatten.

Aan de hand van zijn oom, de late impressionist Alfons Proost, verkende De Maeyer al op jonge leeftijd de mogelijkheden van de schilderkunst zelf. Als beeldend kunstenaar debuteerde Maeyer nochtans pas in het begin van de jaren 1960. Maeyer trad in de jaren 1970 sterk op de voorgrond en werd een van de meest interessante hyperrealisten. In 1986 organiseerde het KMSKA een overzichtstentoonstelling van zijn werk.

In de tentoonstelling in 2009 werd recent werk van Maeyer getoond. Schilderijen gebaseerd op video-opnames die hij maakte tijdens meerdere verblijven in Venetië. In deze schilderijen gaat Maeyer na hoe actueel de oude beeldcategorieën of genres – stilleven, landschap, drama, dagdagelijkse situaties, portret, fictie en historische gebeurtenissen – nog zijn. De tentoonstelling vertrekt van de verhouding van deze schilderijen tot de historische modellen en toont hoe het ene beeld de betekenis van het andere articuleert. Een klein aantal schilderijen (29) duikt, verspreid over de vele museumzalen, hier en daar onverwacht op. De tentoonstelling werd door Herwig Todts in samenwerking met de kunstenaar gerealiseerd. Naar aanleiding van de tentoonstelling realiseerde Chris Van Camp een gefilmd portret van de kunstenaar, dat doorlopend in de tentoonstelling wordt vertoond.

Van 26 september tot 6 december 2009 toonde het Museum van Deinze en de Leiestreek een tentoonstelling met landschappen en stillevens van Marcel Maeyer. En van 4 december tot 8 december 2009 bracht LINEART The Art Fair een hommage aan Marcel Maeyer.

De tentoonstelling werd bezocht door 18.847 bezoekers.

IN HET VOETSPoor VAN BARTÓK. LAJOS VAJDA EN HET HONGAARSE SURREALISME

17 oktober 2009 – 17 januari 2010

Lajos Vajda, Monster in blauwe ruimte, 1939, pastel, potlood en waterverf op papier, 63x94,8 cm, © Janus Pannonius Múzeum, Pécs

Lajos Vajda (1908 - 1941) was een leidende figuur in de Hongaarse kunst tussen de twee wereldoorlogen. Met zijn vormelijke en inhoudelijke experimenten gaf hij de avant-garde nieuwe impulsen. Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen organiseerde van 17 oktober 2009 tot 17 januari 2010 als eerste in West-Europa een ruim overzicht van Lajos Vajda's oeuvre.

Het veelzijdige oeuvre van Lajos Vajda ontstaat tijdens het interbellum: een periode gekenmerkt door modernisme, maar ook door nationalisme, totalitaire regimes en oorlog. Reeds voor de Eerste Wereldoorlog introduceren Lajos Kassák en László Moholy-Nagy de nieuwe beeldtaal van de avant-garde in Hongarije, maar rond 1920 vluchten ze, zoals de meeste kunstenaars, naar het buitenland omwille van de autoritaire politiek. De academiestudenten zijn dan afgesloten van het internationale kunstgebeuren. In 1924 keert Kassák terug uit Wenen. Zijn didactische programma's rond poëzie, muziek, architectuur en de lezingen door o.a. El Lissitzky en Rodchenko zijn voor de progressieve academiestudenten, onder wie Lajos Vajda, een eerste concrete confrontatie met de internationale avant-garde. Vajda raakt in de ban van het Russisch constructivisme en het socialistische gedachtegoed. Hij wordt lid van de Munka kör (Werkgroep), een vereniging van arbeiders, intellectuelen en artiesten onder leiding van Kassák. De leden van de Munka kör zijn ervan overtuigd dat een vernieuwing in de kunst samen moet gaan met een maatschappelijke revolutie.

Vanaf 1930 verblijft Vajda in Parijs, het mekka van de artistieke vernieuwingen. Hij maakt fotocollages, een beproefde techniek onder de avant-gardekunstenaars, waarin hij een originele kijk geeft op het wereldgebeuren. De collages gaan over oorlog, geweld en dood. De composities herinneren aan de montagetechniek van de Russische avant-garde films van o.a. Eisenstein en Dovchenko.

Vier jaar later keert Vajda naar Boedapest terug. Dat jaar begint hij opnieuw te tekenen en te schilderen: landschappen, stillevenen en portretten. Hij werkt niet abstract, maar figuratief. Hij vereenvoudigt de werkelijkheid, herleidt alles tot meetkundige vlakken.

Vajda brengt de zomers door in het kunstenaarsdorp Szentendre aan de Donau. Tijdens de jaren dertig krijgen veel kunstenaars, zoals Belá Bartók en Zoltán Kodály, belangstelling voor het nationale verleden, en werken ze aan een eigen “Hongaarse” kunst. In Szentendre verzamelt Vajda –naar analogie met de eerder genoemde componisten- archaische motieven van Servische, Slavische en Hongaarse oorsprong die hij vindt op huizen, grafstenen en in kerken. Hij verwerkt deze elementen in een transparante montage, een combinatie van zijn eerdere collagetechniek en lijntekening. Ook in de portretten die hij vanaf 1936 schildert, verwerkt hij kenmerken ontleend aan de traditionele Slavische kunst. Deze schilderijen, met hun ingekleurde vlakken en dikke zwarte omlijnningen zijn duidelijk geïnspireerd op Russisch-orthodoxe iconen.

Vanaf 1938 raakt Vajda meer en meer geïsoleerd. Het nazisme en het stalinisme schokken zijn geloof in de mens en de maatschappij. Naast maskerafereën vol angst en vertwijfeling maakt Vajda ook landschappen. Die zijn schraal, bevreemdend en bevolkt met helse vogels, apocalyptische monsters en akelige menselijke of plantaardige vormen. Vajda's laatste werk bestaat uit inkt- en houtskooltekeningen op groot formaat met weinig kleuren. Ze dateren uit 1939 en 1940. Het zijn Vajda's laatste berichten over een demonische wereld. De kunstenaar is maar 33 jaar oud wanneer hij, totaal verzwakt na een verblijf in een werkkamp, in 1941 overlijdt aan de gevolgen van tuberculose. Hij laat een blijvende stempel na op de avant-gardekunstenaars van zijn tijd, gegroepeerd onder de naam Europese school.

De tentoonstelling bevatte 73 schilderijen, tekeningen en collages die de diversiteit van deze geniale kunstenaar belichtten. Zij kwam tot stand in samenwerking met het PMMI Ferenczy Múzeum in Szentendre, het Instituut voor Kunstgeschiedenis aan de Academie voor Wetenschappen in Boedapest en de Culturele Dienst van de Ambassade van de Republiek van Hongarije. De tentoonstelling genoot de steun van het Hongaarse Ministerie van Onderwijs en Cultuur en van de Stad Antwerpen.

Naar aanleiding van de tentoonstelling verscheen het boek *Lajos Vajda. Nabije diepten* met teksten van Gyula Kozák, Júlia Vajda, Gábor Bíró, Endre Bálint en Krisztina Passuth, uitgegeven door Hungarian Culture Brussels in samenwerking met het KMSKA.

25.212 bezoekers bezochten de tentoonstelling.

VILLA WINTERMANS

4 december 2009 – 17 januari 2010

Naar aanleiding van de vierjaarlijkse Provinciale Prijs Beeldende Kunst, die Jef Geys eind 2008 kreeg uitgereikt ter bekroning van 'een verdienstelijke carrière', organiseerden het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen en het M HKA in samenwerking met de Provincie Antwerpen in het KMSKA een tentoonstelling rond Jef Geys' project Villa Wintermans.

De tentoonstelling maakte het mogelijk het werk van de kunstenaar in een breder perspectief te plaatsen, weg van de clichés van de conceptuele kunst als een 'gadget' die bestaat uit welgekozen vondsten. Zo is alleen de tentoonstellingslocatie zelf al verrassend. Want toen Jef Geys in 1971 werd uitgenodigd om in het KMSKA te exposeren, stelde hij voor om het museum op te blazen. Uit het feit dat hij nu wel instemde met deze tentoonstellingsplek, blijkt dat zijn voorstel destijds niet zo eenzijdig bekeken had moeten worden als tot nu gebeurd is. Jef Geys is een kunstenaar die verbindingen aanreikt tussen kunst en het leven. Hij zoekt daarvoor onverwachte invalshoeken. In de periode dat hij Plastische Opvoeding gaf aan onder andere meisjes uit het beroeps onderwijs, ging hij dagelijks naar de bibliotheek en noteerde daar wat volgens hem typische 'Vrouwenvragen' waren. Die schreef hij dan in zijn klaslokaal op de grote rol bruin inpakpapier en indien er vragen over kwamen besprak hij die in zijn lessen, die toen door de inspectie 'Positieve Esthetica' gedoopt waren.

Zo gaat Jef Geys voortdurend heen en weer, tussen de intensiteit van het reële leven en de ruimte van dromen die zich zowel maatschappelijk als artistiek toont. Hij zet die ruimte nooit zelf uit maar raakt haar wel telkens aan. Zo kan men dan ook eerder het voorstel tot opblazen van het Museum voor Schone Kunsten zien als een mogelijkheid tot bevrijding van het museum uit zijn klauwen, als een kans om het museum open te breken en deel te laten worden van de maatschappij. Omgekeerd echode die als een groot verhaal op bruin inpakpapier, toen Jef Geys in de jaren 1960 de postorder tekencursus 'ABC École de Paris' doorliep. Of in de grandioze presentatie die hij in 2009 in het Belgisch paviljoen in de Biënnale van Venetië maakte; daar liet hij in vier grootsteden telkens een persoon onkruid zoeken in de stedelijke omgeving, om dat vervolgens te laten onderzoeken op de medicinale aspecten ervan. Deze stedelijke herbaria werden opgezet vanuit vragen over leven en dood, over verlangen en oorlog en daar zijdelings via tekeningen ook expliciet mee verweven. Het project in Venetië startte o.a. ook vanuit een analyse van het Militair Kamp in Leopoldsborg (Jef Geys' geboortedorp) en maakt zich op voor een vervolg in de Verenigde Staten (Detroit) in 2010. Anders gezegd kan de kunst van Jef Geys gezien worden als een voortzetting, als het laten klinken van het een in het ander, waarbij ook het werk zelf geen eindpunt wil zijn.

In de huidige tentoonstelling wordt een van de meest complexe projecten die Jef Geys ooit opzette publiek ontvouwd naar zijn lokale context toe. Toen Jef Geys in 1991 werd uitgenodigd om de Vlaamse deelname te verzorgen van de biënnale van São Paulo, zette hij een uitgebreid netwerk van referenties op waarin modernistische architectuur (weergegeven in maquettes), de herkenningstekens van gevangenen in de Duitse concentratiekampen van WOII en de voetbalwereld met zijn kleuren, stadions en trofeeën, aan elkaar werden gerelateerd. De voornaamste acties van het project verankerden zich echter daarbuiten. Aan de ene kant was er in Balen - woonplaats van Jef Geys - de villa van de zoon van de sigarenfabrikant Wintermans, de enige modernistische referentie in het dorp. Aan de andere kant waren er de favela's, de krottenwijken van São Paulo. Daar investeerde Jef Geys zijn energie en die van de Vlaamse Gemeenschap. Hij maakte er een replica op betreedbare

grootte van Villa Wintermans en stelde die ter beschikking van de omwonenden. In de drukte van de kunstscène van de biënnale werd deze centrale inzet amper opgemerkt, maar hij ging wel zijn gang en werd in de tentoonstelling in het KMSKA in 2009 opnieuw zichtbaar gemaakt door een film van Inge Godelaine uit 2006. Zij gaat op zoek naar wat er is gebeurd met die echo van de Balense villa in São Paulo. Op dit platform van zijn tentoonstelling voor de Provinciale Prijs Beeldende Kunst stelde Jef Geys haar bijdrage centraal. Zij interpreteert zijn werk en die interpretatie neemt hij er dan weer in op, om te beginnen door de publicatie die hem in het kader van de Provinciale Prijs toekomt, er helemaal aan te wijden. Het boek dat naar aanleiding van de tentoonstelling werd uitgegeven is een afbeelding van de film met een 'beeld' voor elke vertaalde uitspraak. Inge Godelaine ging nog verder en vroeg haar leerlingen aan de Stedelijke Academie van Geel maquettes te maken. Villa Wintermans echoede daardoor niet enkel in de historiek van zijn replica in São Paulo, maar de oorspronkelijke architectenmaquette ervan werd ook vergezeld door foto's van deze maquettes van studenten en door maquettes van Jef Geys. Villa Wintermans - een belichaming van de moderniteit - wordt zo ontkend als (af) object en benaderd als een kans om handelend te denken. *(tekst: Bart De Baere)*

Naar aanleiding van de tentoonstelling verscheen een Kempens Informatieblad.

De tentoonstelling werd bezocht door 10.134 bezoekers.

IN HET PRENTENKABINET

PERMEKE OP PAPIER

24 oktober 2008 - 24 januari 2009

Het KMSKA bezit elf werken op papier van Permeke, gemaakt tussen 1914 en 1947. Ze zijn een interessante aanvulling op het schilderwerk van de expressionistische meester: het zijn zelfstandige werken, dus niet door Permeke bedoeld als een schets of voorbereiding van een schilderij. Voor het eerst sinds vele decennia worden deze werken op papier nu weer aan het publiek getoond.

CAMIEL VAN BREEDAM: COLLAGES 2002-2008

6 februari – 10 mei 2009

Sinds 1974 bezit het museum een kapitaal werk van Camiel Van Breedam (Boom 1936): Het grote orgel van 1968. Het is een indrukwekkende, grote kast vol uiteenlopende voorwerpen in vakjes, een draaiorgel met primitieve votiefobjecten. Van Breedam is sinds het begin van zijn

carrière een assembleur: eerst met metaal op reliëfschilderijen, later met barokke kasten, kamergrote environments en monumentale stalen sculpturen. In deze tentoonstelling toont het museum Van Breedams laatste werken in papier. Alle zijn ze gemonteerd in kleine precieze kastjes, die op zich deel uitmaken van het kunstwerk. Literaire verwijzingen, poëtische referenties en fragmenten van boeken, brieven of oude rekeningsschriften als herinneringen: steeds zijn ze samen gebracht en gecomponeerd in een subtiel en delicaat samenspel van een kleine schatkamer. Er is een reeks van zeven brieven aan William Faulkner, een soort van ode maar ook een persoonlijke herinnering aan Van Breedams liefde voor de Amerikaanse schrijver. Ook zijn verwantschap met andere kunstenaars als Nicolas De Staël, Paul Joostens en Jawlensky toont Van Breedam in werken die de titel 'groeten aan' dragen. In totaal waren 32 werken te zien.

CURIOSA UIT HET ARCHIEF

29 mei – 6 september 2009

Een tot de verbeelding sprekende foto uit 1939 was de aanleiding om een aantal archiefstukken, boeken en tijdschriften samen te brengen die de figuur van Léon Gauchez (Laken 1825- Parijs 1907) belichten. Deze invloedrijke kunsthandelaar speelde een zeer belangrijke rol in het museumleven op het einde van de negentiende eeuw. De foto toont de evacuatie van het schilderij *De verloren zoon* van Peter Paul Rubens, dat in 1894 bij Gauchez was aangekocht. Hij was eveneens actief als letterkundige, kunstcriticus, uitgever, mecenas en als promotor van de Franse kunst op de Driejaarlijkse Salons in Antwerpen. In deze tentoonstelling zag de bezoeker o.a. foto's, exemplaren van het kunsttijdschrift *L'Art* dat Gauchez in Parijs uitgaf, en brieven en werken van kunstenaars waarmee Gauchez bevriend was.

JOS LEONARD

2 oktober 2009 - 17 januari 2010

Jos Leonard (Antwerpen 1892- Elsene 1957) was een vriend van Paul Van Ostaijen en compagnon de route van Jozef Peeters, de gebroeders Jaspers en andere Antwerpse modernisten. Waarschijnlijk is hij één van de minst gekende van de groep

van eerste abstracten in België, omdat zijn oeuvre vrij divers en zijn carrière niet rechtlijnig was. Hij werkte in de stijl van de Art Nouveau, futurisme, kubisme, de strenge geometrische trant van De Stijl en combineerde deze invloeden tot een persoonlijke semiabstracte kunst. Na een periode als zuiver beeldend kunstenaar stapt hij vanaf 1925 over naar de grafische sector als boek-, reclame- en interieurontwerper.

De keuze van werk op papier vormde een staalkaart van zijn opmerkelijk oeuvre tussen 1912 tot 1926. Er zijn oorlogsherinneringen, inventies geïnspireerd op muziek van Schönberg, realistische schetsen van volkvvrouwen, haast abstracte menselijke figuren, die aan de beelden van Archipenko doen denken, futuristische nachttaferelen en stadindrukken. Als twee uitersten waren er bijvoorbeeld uit 1912 *Mijn smart*, een antiklerikale tekening, die een vergelijking met de symbolisten oproept en uit 1926 reclametekeningen voor de koekjes van De Beukelaer en voor de Brusselse meubelzaak Vanderborgt, beide in art déco-stijl.

In 1987 kocht het museum vier werken van Jos Leonard. Het Museum Plantin-Moretus / Prentenkabinet in Antwerpen ontving in 1973 een schenking van 2700 tekeningen en prenten. Zowel de vier werken uit de museumcollecties en als een keuze van 38 werken in bruikleen uit het Prentenkabinet werden tentoongesteld.

ANDERE PROJECTEN

REÛNIE. VAN QUINTEN METSIJS TOT PETER PAUL RUBENS. MEESTERWERKEN UIT HET KONINKLIJK MUSEUM TERUG IN DE KATHEDRAAL

De Kathedraal, 5 juni – 15 november 2009

Voor deze tentoonstelling, die op 5 juni 2009 opende in de kathedraal, keerden acht altaarstukken uit de collectie van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen terug naar hun oorspronkelijke plaats van bestemming: de Antwerpse kathedraal. De schilderijen behoorden in het verleden tot het rijke patrimonium van de kathedraal waar ze verschillende altaren sierden, maar kwamen in de nasleep van de Franse Revolutie in de collectie van het museum terecht. Samen met acht andere werken uit de vaste collectie van de Onze-Lieve-Vrouwekathedraal evoceren zij op indrukwekkende wijze het historische interieur van de kerk. Tegelijkertijd herinnert deze unieke hereniging *in situ* aan de intense verbondenheid van geloof en maatschappij door middel van het mecenaat van de Antwerpse gilden en ambachten die deze meesterwerken lieten uitvoeren.

Gelijktijdig liep er in het Rockoxhuis de tentoonstelling *Godsgeschenk. Privé-mecenaat aan de Antwerpse kerken tijdens de 16de en 17de eeuw*. Beide tentoonstellingen vullen elkaar mooi aan en getuigen van het rijke talent dat in Antwerpen aanwezig was en van het economisch belang ervan voor de stadsontwikkeling. Ook deze tentoonstelling kon beroep doen op belangrijke bruiklenen uit het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen.

Naar aanleiding van de tentoonstelling werd een rijk geïllustreerde publicatie in drie talen uitgegeven waarin een catalogus van de tentoongestelde werken wordt aangevuld door enkele wetenschappelijke essays waaraan verschillende medewerkers van het museum hun medewerking verleenden. Dr. Nico Van Hout vertegenwoordigde het KMSKA als medecurator van het project. In het kader van de geplande sluiting van het museum voor renovatiewerken in 2011, werd besloten deze succesvolle hereniging van de schilderijen met hun originele locatie te verlengen tot aan de heropening van het KMSKA in 2014.

De tentoonstelling ontving tussen 5 juni en 15 november 2009 meer dan 175.000 bezoekers (*cijfers: de Kathedraal*).

Ophanging van een van de altaarstukken in de Kathedraal Antwerpen © KMSKA

KALENDER

Toneelhuis | KVS | LLS 387, 3 januari 2009 - 2 januari 2010

Het KMSKA participeerde in Kalender, een sociaalartistiek project van kunstenaar Benjamin Verdonck in de publieke ruimte. Die plaatste het hele jaar een appel en een ei op het dak van het museum, evenals op het dak van muziekcentrum TRIX. Ze verwezen naar het spreekwoord “voor een appel en een ei” en stelden zo de vraag naar de waarde van kunst. Gedurende het hele jaar deed Verdonck ook meer dan 150 acties in de stad Antwerpen. Ze verhielden zich tot traditionele feestdagen, de voortgang der seizoenen, geopolitieke verschuivingen en het leven zoals het is. Geen van de acties was een mislukking. Geen ervan was een succes. Het project werd afgesloten met tentoonstelling KALENDER/WIT in het M HKA, waarin Kalender vertaald wordt naar de white cube (25 april – 25 juni 2010).

INTO THE LIGHT 09

ERROR ONE, 2 – 12 december 2009

Into The Light 09 presenteerde video- en lichtinstallaties van hedendaagse kunstenaars in de openbare ruimte, 2 musea en 5 galerijen in Antwerpen Zuid. In het KMSKA waren er performances van Jean-Philippe Convert, Goele De Bruyn en Sylvester Anfang II en werd werk getoond van Shaun Gladwell, Joris van de Moortel, Goele De Bruyn en Andreas Golinsky. Zowel gevestigde buitenlandse namen als bekende Vlaamse kunstenaars namen deel aan het project. Ook jonge kunstenaars kregen de kans om hun werk te tonen.

Into The Light 09, werk van Ria Pacqu e,   Dirk Cornelis

PASSING THROUGH / CABINET JURINO

M HKA TE GAST, 28 maart – 10 september 2009

De verzameling van het M HKA start waar de verzameling van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen eindigt. Dit gegeven zorgde in het verleden al voor een vruchtbare samenwerking tussen beide musea. In 2006 realiseerden beide musea het project *Homo Faber*, een overzichtstentoonstelling van het werk van Jan Fabre. In 2007 toonde het M HKA in het kader van *Jubilee* een deel van zijn collectie in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten. Van 27.03.09 tot 10.09.09 installeerde het M HKA het paviljoen *Passing Through* van de Amerikaanse kunstenaar en Hopi-indiaan Joe Scanlan [°1961, Ohio] in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen. Sinds de jaren '80 werkt Joe Scanlan op het raakvlak tussen kunst, design en architectuur. *Passing Through* is een moduleerbare en verplaatsbare installatie die telkens een andere invulling krijgt. Het is Scanlans ode aan de vergankelijkheid.

Het kunstenaarscollectief Potential Estate nam de inhoud van het paviljoen voor zijn rekening. Gedurende zes maanden ontwikkelen ze met *Cabinet Jurino* een gelaagd verhaal.

Tentoonstellingen in het buitenland

A STORY OF THE IMAGE. OLD & NEW MASTERS FROM ANTWERP

Shanghai Art Museum, 1 mei – 21 juni 2009

National Museum of Singapore, 14 augustus – 4 oktober 2009

A Story of the Image in het National Museum of Singapore © KMSKA

Deze tentoonstelling, in het voorjaar van 2009 georganiseerd in Shanghai (China) en in het najaar in Singapore, wilde aantonen hoezeer de huidige, wereldwijd gevestigde beeldcultuur (met o.a. reclame, televisie en World Wide Web) wortelt in de kunst van de Vlaamse Primitieven en die van Rubens en zijn tijdgenoten, en hoe deze vaststelling tegelijkertijd ook de positie van de hedendaagse kunst in Vlaanderen kan verhelderen. De Vlaamse bestanddelen van de hedendaagse televisie-uitzendingen, kranten en aanverwante visuele communicatiemiddelen zijn: het “reality” gehalte (i.c. het ongehoorde realisme van de “primitieven”), het spectaculaire (het Rubensiaanse), de commercialisering en productdiversificatie (duikt op in de 16de eeuwse Antwerpse kunsthandel, die leidt tot de uitvinding van nieuwe schilderkunstige genres) en de multiplicatie (geïnitieerd door de 16de eeuwse Antwerpse uitgeverijen van prenten). De hedendaagse kunst in Vlaanderen, of tenminste de kunstenaars die voor de tentoonstelling werden geselecteerd, onderscheiden zich

daarentegen betekenisvol door het maken van niet-spectaculaire beelden (postmoderne opvattingen vermijden het gebruik van het begrip beeldende kunst en spreken van erfgoed voor oude kunst versus “beelden” voor hedendaagse visuele kunstvormen). De tentoonstelling bevatte werken van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen, M HKA en het Museum Plantin-Moretus / Prentenkabinet. De selectie van werken en de wijze waarop oude en hedendaagse kunst naast elkaar werden geplaatst documenteerde en thematiseerde de kunsthistorische stellingen.

Een proefopzet van deze tentoonstelling werd eerder, van 1 juni tot 19 augustus 2007 getoond in het M HKA onder de titel “Verhaal van het beeld”.

De tentoonstelling was een samenwerking van het M HKA, het Museum Plantin-Moretus / Stedelijk Prentenkabinet, het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen en de vzw Erfgoed en Musea Antwerpen. Het initiatief werd genomen door de vzw SingAnt, een Antwerps-Singaporese vriendschapsvereniging. Tentoonstellingscommissarissen waren dr. Paul Huvenne en Herwig Todts (KMSKA) en Bart De Baere en Dieter Roelstraete (M HKA). De VZW Musea en Erfgoed Antwerpen publiceerde bij de tentoonstelling een boek met teksten van dr. Paul Huvenne en Bart De Baere, Herwig Todts, dr. Paul Vandenbroeck, dr. Jan van der Stock, Gerrit Vermeiren, Adrian Rifkin, Dieter Roelstraete, Philippe Piroette, Edwin Carels en een historische tekst van Peter Paul Rubens.

In beide steden bezochten zo’n 30.000 bezoekers de tentoonstelling (*cijfers: vzw Erfgoed en Musea Antwerpen*).

JAMES ENSOR

The Museum of Modern Art New York, 28 juni - 21 september 2009
Musée d’Orsay Parijs, 20 oktober 2009 - 4 februari 2010

Na het overlijden van James Ensor in 1949 waren het KMSKA en het Museum of Modern Art (MoMA) in New York de eerste musea die, overigens los van elkaar, een retrospectieve tentoonstelling organiseerden in 1951. Het was de eerste museale tentoonstelling van Ensors werk in Amerika. In 1976-77 organiseerde The Art Institute of Chicago in samenwerking met het Solomon Guggenheim Museum in New York opnieuw een tentoonstelling gewijd aan het oeuvre van de kunstenaar.

In 2009 komt het MoMA opnieuw met een belangrijke retrospectieve. Het museum bezit twee cruciale werken van James Ensor: *De beproeving van Sint Antonius* van 1887 en Ensors allereerste volwaardige maskerschilderij *Maskers bedreigen de dood* van 1888 – beide werken schitterden ook op de tentoonstelling *Goya, Redon, Ensor. Grotteske schilderijen en tekeningen* in het KMSKA.

Tentoonstellingscurator Anna Swinbourne wilde in deze tentoonstelling in een ruime keuze van 90 schilderijen, tekeningen en etsen uit de hele loopbaan van Ensor een beeld geven van zijn moderniteit: Ensors vernieuwende en allegorische behandeling van het licht, de vooraanstaande betekenis van de satire, zijn belangstelling voor het carnaval en de wijze waarop hij in zijn eigen werk optreedt als personage. Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen was voor deze retrospectieve zondermeer de belangrijkste bruikleengever, met bruiklenen als o.a. *De oestereetster*, *Het burgersalon*, *Adam en Eva worden uit het Paradijs verjaagd*, *De verbazing van het masker Wouse* en *De intrige*.

In de catalogus die bij de tentoonstelling verscheen stonden bijdragen van curator Anna Swinbourne; Susan Canning, Professor kunstgeschiedenis aan het College of New Rochelle New York; Michel Draguet, directeur van de Koninklijk Musea voor Schone Kunsten van België in Brussel; Robert Hoozee, directeur van het Museum voor Schone Kunsten in Gent; Laurence Madeline, conservator van het Musée d'Orsay; Jane Panetta van het MoMA en Herwig Todts van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen.

De tentoonstelling was daarna ook te zien in het Musée d'Orsay in Parijs.

15 belangrijke werken van het KMSKA reisden naar MoMA New York, 11 naar Musée d'Orsay in Parijs.

In het vaktijdschrift *The Art Newspaper* werd in april 2010 een zeer uitvoerig overzicht gepubliceerd van de musea en tentoonstellingen in 2009 met het hoogste aantal bezoekers per dag. Ensor in het MoMA staat met 379.409 bezoekers (of 5.137 bezoekers per dag) op 11 in het algemene klassement en op 1 in het klassement van tentoonstellingen gewijd aan 19de-eeuwse kunst.

BELGISCHE SCHONEN. MARITIEME TOPSTUKKEN UIT HET KMSKA

muZEEum Vlissingen, 3 juli – 27 september 2009

Vanaf 3 juli tot 27 september gaf het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen een grote verzameling schilderijen uit zijn collectie in bruikleen aan het MuZEEum in Vlissingen (Nederland). Dit museum gewijd aan het maritieme leven in al zijn aspecten zal veertig schilderijen en tekeningen van Belgische kunstenaars herbergen. Het gaat hier over zijn marines, gezichten op de Schelde of op havens en badplaatsen zoals Dordrecht, Scheveningen, Het Zoute, Oostende, Nieuwpoort en Zeebrugge. Strandtaferelen en stormen, schipbreuken en een enkel zeegevecht ronden het thema van de zee en de Schelde af. Het zeer populaire MuZEEum maakte samen met het KMSKA een selectie van ca. 1850 tot 1950: het overzicht van een eeuw schilderkunst van romantiek tot haast abstractie.

De tentoonstelling ontving 13.212 bezoekers.

BRUIKLENEN

In 2009 werden 235 objecten in kortlopende bruikleen genomen, voornamelijk in het kader van tentoonstellingen die in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen werden georganiseerd.

Het museum ontving 58 kortlopende uitgaande bruikleendossiers met een totaal van 595 aangevraagde kunstwerken. De 58 dossiers zijn afkomstig van 55 verschillende instellingen en omvatten 20 binnenlandse bruikleenaanvragen, 33 buitenlandse en 5 interne aanvragen. Van de 595 aangevraagde kunstwerken werden er 497, of zo'n 83 %, toegezegd.

De belangrijkste bruikleendossiers die in 2009 opgestart werden zijn: *Closing Time* (137 inkomende werken voor een tentoonstelling in het KMSKA in 2010), *Ensor Ontmaskerd* (200 uitgaande werkenvoor een tentoonstelling in Brussel in 2010), *Rubens, van Dyck, Jordaens – Barock aus Antwerpen* (50 uitgaande bruiklenen voor een tentoonstelling in Hamburg in 2010), en *James Ensor* (Museo Dolores Olmedo Mexico City, 23 uitgaande werken voor een tentoonstelling in 2010).

Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen heeft ook een aantal kunstwerken in langdurig uitgaand bruikleen aan andere musea of openbare gebouwen. In 2009 werd de systematische controle van deze langdurige bruiklenen voortgezet. De lopende dossiers werden teruggebracht van 53 naar 42. Er werden 11 dossiers afgesloten waarbij 112 werken uit bruikleen terugkeerden (o.a. wegens de slechte conditie van sommige kunstwerken en wegens minder goede bewaaromstandigheden). Eind 2009 waren er nog 122 kunstwerken van het KMSKA in langdurige bruikleen aan openbare gebouwen. De fysieke controle van deze werken werd in 2009 afgerond, hun omgevingsfactoren beoordeeld en hun bruikleennemers werden geadviseerd.

Om de collectie van het museum tijdens de geplande sluiting voor verbouwingen (2011-2014) zoveel mogelijk ontsloten te houden heeft het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen enkele werken in langdurige bruikleen gegeven aan andere musea. Deze bruiklenen zijn vaak het resultaat van lange onderhandelingen, die het museum soms verplichten om bestaande kaderovereenkomsten of contracten te herzien of aan te passen. Bovendien worden minutieuze afspraken gemaakt qua presentatie, preventieve conservering en dergelijke meer. Het is duidelijk dat deze bruiklenen veel tijd en energie kosten. Het transport en de installatie van de acht altaarstukken in de kathedraal in Antwerpen, en het transport en de installatie van *De Zeven Sacramenten* (Rogier van der Weyden) in M Leuven waren huzarenstukjes, o.a. omwille van het uitzonderlijke formaat en de fragiliteit van de werken. In totaal vertrokken:

8 werken naar de Kathedrale kerkfabriek (inv. 112, 113, 245-249, 300-304, 439, 576-580, 88-274-275-276-484, 741-745)

15 werken naar M Leuven (inv. 28, 29, 241-242, 521, 565, 1293, 1599, 2041, 2052, 2150, 2612, 2698, 5072, 393-395, 396)

4 werken naar Rockoxhuis (inv. 107, 307-311, 361-364, 402)

1 werk naar het Centraal Museum Utrecht (inv. 519)

ONDERZOEK

DEELCATALOGUS RUBENS

In 2007 startte het KMSKA, met financiële steun van The Getty Foundation (Los Angeles), het Rubensproject op. Eind 2009 werd een eerste onderzoeksfase afgerond. Het onderzoek betrof enerzijds de archiefstudie over de ontstaansgeschiedenis, de herkomst en het restauratieverleden van de schilderijen. Anderzijds verschaften fotografische en materiaaltechnische analyses inzicht in het creatieve ontstaansproces van de werken en de schildertechniek van Rubens en zijn atelier. Het volledige onderzoeksmateriaal, samen met de analyses van de resultaten, de tussentijdse bevindingen en de nieuwe inzichten werden ondergebracht in een papieren en een parallelle digitale documentatie. De fotografische opnames en de interpretaties van het fotografisch onderzoek werden verzameld in een digitale beeldbank in Portfolio.

In 2009 werden onder meer de resultaten van het materiaaltechnisch onderzoek gebundeld. De belangrijkste aspecten van Rubens' schildertechniek werden gesynthetiseerd in het kader van de voorbereiding van de publicatie *Rubens doorgelicht. Meekijken over de schouders van een virtuoos* (auteurs: Nico Van Hout en Arnout Balis, verschijnt in 2010). Het fotografisch onderzoek werd gevoerd aan de hand van digitale opnames van details, al dan niet met infrarood, infrarood-false colour, UV-licht of scheerlicht. Het materiaaltechnisch onderzoek bestond uit de studie van de drager, röntgenopnames, pigmentanalyse met PXRf en via de analyse van samples (RAMAN).

Bij de studie van de Rubensschilderijen stellen zich doorlopend nieuwe onderzoeksvragen. Een daarvan is het aandeel en de werking van het atelier van de grote meester. Tal van gegevens uit documenten wijzen erop dat de schilderijen op de meest verschillende manieren tot stand konden komen. Sommige ervan nam Rubens volledig voor zijn rekening, zoals het altaarstuk *Aanbidding door de koningen*, dat tussen 29 november 2008 en 1 maart 2009 het onderwerp was van een dossiertentoonstelling. In andere gevallen schakelde Rubens in mindere of meerdere mate zijn leerlingen en assistenten in. De jonge Antoon van Dyck had bijvoorbeeld een aandeel in Rubens' productie in de jaren voor 1621. Deze problematiek zal het onderwerp vormen van een volgend onderzoeksproject, waarvan de voorbereiding in 2009 gestart is. Hierin neemt het schilderij *Christus aan het kruis* of *De lanssteek* een centrale plaats in.

Het Rubensonderzoek werd ondernomen door leden van de museumstaf van het KMSKA, externe medewerkers binnen reguliere samenwerkingsverbanden met andere wetenschappelijke instellingen en verenigingen [Vrije Universiteit Brussel, Centrum voor de Vlaamse Kunst van de 16de en de 17de eeuw vzw, Rubenianum (Stad Antwerpen), Arcobaleno vzw], experts en stagiairs.

COLLECTIECATALOGUS

Goed 70 % van de collectie van het KMSKA was eind 2009 ingegeven in de digitale collectiecatalogus van het museum. Minder goed nieuws is dat externen deze digitale catalogus nog steeds niet online kunnen raadplegen, een euvel dat in 2010 verholpen moet zijn.

Dit onderzoeksproject werd opgestart in 2001. Begin 2009 waren alle schilderijen, 400 beelden, 132 aquarellen en 1085 tekeningen ingevoerd. Eind 2009 waren dat 400 beelden, 144 aquarellen en 1872 tekeningen. Hierbij worden ingevoerd: naam kunstenaar, titel, inscripties, verwerving, pedigree, tentoonstellingen, literatuur (via bibliotheek), beschrijving, associaties en kunsthistorische trefwoorden over voorstelling of onderwerp.

Het onderzoek gaat door en systematisch worden ook de verwerving(sdatum), verwervingswijze, pedigree en andere ontbrekende velden aangevuld van de werken die reeds in de catalogi zitten. Ook aan de vertalingen (Frans, Engels, Duits) werd in 2009 gewerkt. Het Engels heeft hierbij prioriteit.

Ook de tentoonstellingsgeschiedenis van de werken wordt opgezocht. In 2009 zijn er zo'n 1000 tentoonstellingen bijgekomen. Parallel hiermee probeert de bibliotheek van het KMSKA systematisch de catalogi van deze tentoonstellingen in bezit te krijgen, hetzij via leenverkeer, hetzij door aankoop.

Extra aandacht was er in 2009 ook voor het opstellen van een toeschrijvingengeschiedenis van verschillende werken, en het opnemen van teksten over de kunstwerken in kwestie in de digitale databank. Ook de verwerving van de werken op papier is quasi rond.

MATERIAALTECHNISCH ONDERZOEK

Naar aanleiding van de lopende restauraties in het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen wordt materiaaltechnisch onderzoek uitgevoerd op de werken in restauratie. Bedoeling is meer inzicht te krijgen in materiaalgebruik, schildertechniek en conditie van het object.

Bij *Kalvarie* (inv.4) van Antonello da Messina werd het hout van de drager geanalyseerd door dr. Hans Beeckman, hoofd laboratorium voor houtbiologie en Xylarium, Afrikamuseum, Tervuren (11.02.09). Na de röntgenfluorescentie metingen, uitgevoerd in 2008 door Geert van der Snickt, (Universiteit Antwerpen) waarbij elementen (pigmenten) gemeten werden, bleven nog een aantal onderzoeksvragen open. Als vervolg werd, op initiatief van de Universiteit Antwerpen (Koen Janssens en Geert van der Snickt) een aanvraag ingediend bij MOLAB, onderdeel van Eu-Artech. Op 26 en 27 maart kwamen twee Italiaanse wetenschappers, Francesca Rossi en Aldo Romani, met behulp van mobiele apparatuur metingen uitvoeren in infrarood en ultraviolet (near-IR, medium-IR en UV-vis fluorescence). Binnen het kader van MOLAB, werd het schilderij daarnaast in april gedocumenteerd door twee wetenschappers van INOA: Claudia Daffara en Mattia Patti. Met behulp van een infrarood-kleurenscanner werd er, naast een beeld in normaal licht, een infrarood-reflectogram en een beeld in false-colour gemaakt.

Ook de drie panelen van het werk *Christus tussen zingende en musicerende engelen* van Hans Memling (inv. 778-780) werden gedocumenteerd met behulp van de infrarood-kleurenscanner waarbij foto's genomen werden in normaal licht, infrarood en false-colour.

Peter Paul Rubens, *Madonna met de papegaai* (inv. 312), James Ensor, *De intrige*, (inv. 1856), James Ensor, *De val der opstandige engelen* (inv. 2176) en Rogier van der Weyden, *De Zeven Sacramenten* (inv. 393-395) werden in 2009 (deels) gedocumenteerd met de "Multi-

NIR scanner”. Dit nieuwe apparaat werd ontwikkeld bij INOA binnen het kader van Eu-Artech en het maakt beelden in diverse golflengtes in het infrarood.

Het onderzoek van Rubens’ *Aanbidding door de Koningen* (inv.298) dat in 2008 uitgevoerd werd, werd op 3 maart 2009 gepresenteerd op de studiedag rond dit schilderij. Ook Rubens’ *Epitaaf van Jan Michiels en Maria Maes* (inv.300-304) werd in 2009 onderzocht. De schildertechniek van het epitaaf werd onder andere met het blote oog en de microscoop bekeken en beschreven. De infraroodopnamen en de restauratiegeschiedenis werden bestudeerd en er werden verfmonsters genomen. Daarnaast werd er een aanzet gemaakt met het onderzoek en de conserverende behandeling van *Christus aan het kruis, “De lanssteek”* (inv. 297). Ten slotte is er een begin gemaakt met het samenstellen van een bibliografie “materiaaltechnisch onderzoek/schildertechniek Rubens”.

De schilderijen van Quinten Metsijs, waaronder het *Altaar van het schrijnwerkersambacht* (inv.nrs. 245-249) werden onder leiding van prof. dr. Max Martens (UGent) gedocumenteerd met behulp van infraroodreflectografie. Verschillende panelen werden daarvoor uit hun klimaatbox gehaald.

Ook werden 3 aquareldozen, 6 verfdozen en 9 paletten (o.a. van Rik Wouters, Charles Mertens en Henri Leys) onderzocht op pigmentsamenstelling door middel van XRF of X-stralen Fluorescentie.

Multi-NIR-scan van Peter Paul Rubens, *Madonna met de papegaai* © KMSKA

Rubensproject 2009

Het materiaaltechnisch onderzoek omvat vooreerst het nemen van digitale opnames van de Rubensschilderijen in het KMSKA. Die foto's worden gemaakt van het geheel, van details en op macro-niveau, in raaklicht, gepolariseerd, ultraviolet,

infrarood licht, in valse kleuren infrarood en infrarood fluorescentie. Deze opnames werden gerealiseerd door Adri Verburg (Middelburg) in samenwerking met Nico Van Hout.

Verder bestaat het materiaaltechnisch onderzoek uit de studie van de dragers van de schilderijen (door

Jean-Albert Glatigny, Brussel), dendrochronologisch onderzoek (door Peter Klein, Universiteit Hamburg), röntgenopnames (door Arnold Truyen, Stichting Restauratieatelier Limburg), non-destructieve PXRF pigmentanalyse en destructieve RAMAN pigmentanalyse (door Geert Van der Snickt en Koen Janssens, Universiteit Antwerpen).

De tussentijdse resultaten van het fotografische en materiaaltechnische onderzoek stelden de vraagstelling met betrekking tot de studie van Rubens' schilderstijl en -techniek (ontstaansproces, laagopbouw, penseeltechniek, eigenhandigheid) en de studie van de conditie van de werken scherper. De impact van oude restauratiecampagnes kon met behulp van materiaaltechnische gegevens verder in kaart worden gebracht. De opgeworpen vragen waren richtingbepalend voor het verdere fotografische en materiaaltechnische onderzoek.

Uit oudere beeldbestanden werd vergelijkend fotomateriaal verzameld van Rubensschilderijen in andere verzamelingen die relevant zijn voor het Rubensonderzoek in het KMSKA. Het gaat dan om beeldbestanden in het bezit van Arcobaleno vzw, Rubenianum, de Koninklijke Academie voor Schone Kunsten (nu Hogeschool) van Antwerpen (betreffende oude restauraties door Van Bree), het Koninklijk Instituut voor Kunstpatrimonium (röntgenopnames), de Koninklijke Bibliotheek en het Fogg Art Museum in Harvard. Een programma om deze oudere beelddocumenten te digitaliseren werd opgestart.

Na de *Heilige Familie met de papegaai* (inv. 312), de *Verloren zoon* (inv. 781), *Venus Frigida* (inv. 709) en het *Epitaaf van Nicolaas Rockox en Adriana Perez* (inv. 307-311) die in 2007 werden onderzocht en de *Aanbidding door de koningen* (inv. 298), het *Epitaaf van Jan Michiels en Maria Maes* (inv. 300-304) die in 2008 aan de beurt kwamen, richtte het Rubens onderzoeksteam in 2009 zijn aandacht op de schetsen van de *Erepoort van de Munt* (inv. 316-317), de *Zegewagen van Kallo* (inv. 318) en de *Jacht* (inv. 766). Met het oog op de nakende sluiting van het museum voor renovatiewerkzaamheden en de moeilijke toegankelijkheid van de schilderijen tijdens deze periode, werd beslist om het onderzoek van grote altaarstukken als *'De lanssteek'* (inv. 297), de *Laatste communie van de heilige Franciscus van Assisi* (inv. 305) en de *Madonna met heiligen* (inv. IB.1958.001) te vervroegen. Dit onderzoek wierp nieuw licht op de ontstaansgeschiedenis en het maakproces van deze werken op groot formaat. De tussentijdse onderzoeksresultaten vormden een basis voor nieuwe inzichten met betrekking tot de werking van het Rubensatelier. Zo zijn er stijltechnische en schilderkunstige argumenten die erop wijzen dat de ontwikkeling van het concept en de uitvoering van de *Michiels-epitaaf* en *'De lanssteek'* niet door Rubens gebeurde, maar in handen lag van Antoon van Dyck en medewerkers. Deze zienswijze is controversieel, maar bevestigt vermoedens die in de oudere kunstliteratuur werden geuit.

PUBLICATIES

jaarboek koninklijk museum voor schone kunsten
antwerpen 2007
antwerp royal museum annual
KMSKA, 2009
175 p.
ISSN 0770/314

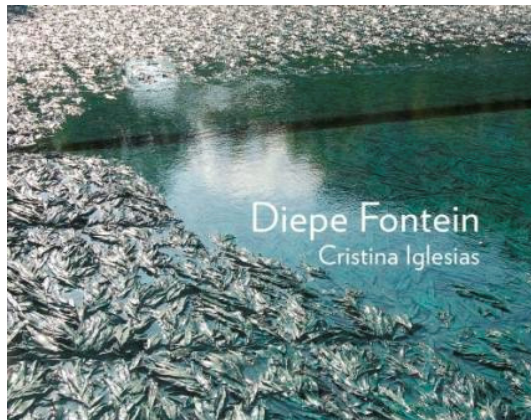
Goya, Redon, Ensor. Groteske schilderijen en tekeningen
Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2009
238 p.
ISBN 978-90-209-8341-8

Goya, Redon, Ensor. Grotesque paintings and drawings
Uitgeverij Lannoo nv, Tielt, 2009
238 p.
ISBN 978-90-209-8342-5

Lajos Vajda. Nabije diepten
Hungarian Culture Brussels & Balassi Kiadó
Boedapest, 2009
229 p.
ISBN 978-963-506-822-7

Lajos Vajda. Touch of depths
Hungarian Culture Brussels & Balassi Kiadó
Boedapest, 2009

229 p.
ISBN 978-963-506-821-0

Diepe Fontein

Christina Iglesias
BAI en Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen
Antwerpen, 2008
80 p.
ISBN 978 90 8586 491 2

Deep Fountain

Christina Iglesias
BAI en Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen
Antwerpen, 2008
80 p.
ISBN 978 90 8586 492 9

Rubensbulletin

Het tweede nummer van het *Rubensbulletin*, een initiatief van het KMSKA in samenwerking met het Centrum voor de Vlaamse Kunst van de 16de en de 17de Eeuw vzw, werd in 2009 vervolledigd. In jaargang 2008-2009 verschenen in elf bijdragen tussentijdse resultaten van het onderzoek van de *Aanbidding door de koningen*.

De vorm van het, in een eerste fase, digitale tijdschrift (nrs. 1-2) wordt voor de toekomstige nummers bijgestuurd tot een dynamische webpublicatie, als een internationaal forum ten

behoefte van alle wetenschappers en geïnteresseerden in Rubensstudie. De webpublicatie zal naast wetenschappelijke bijdragen in diverse talen over het oeuvre van Rubens en zijn medewerkers, verslaggeving over wetenschappelijke onderzoeksprojecten, recensies over publicaties en tentoonstellingen, alsook een agenda (symposia, tentoonstellingen...) en links naar voor Rubens relevante websites (musea, instellingen...) bieden. Inhoudelijke en vormelijke voorbereidingen voor het nieuwe concept van het *Rubensbulletin* werden in 2009 ondernomen.

CONSERVERING

Omdat enkele uitzonderlijke werken (o.a. *De Zeven Sacramenten* van Rogier van der Weyden) in 2009 in langdurige bruikleen werden gegeven, kreeg het restauratieatelier in 2009 te maken met even uitzonderlijke problemen en conservatiebehandelingen.

De conservatie van de acht altaarstukken die in mei 2009 naar de Kathedraal Antwerpen gingen voor de tentoonstelling *REUNIE* en daar zullen blijven tot na de heropening van het KMSKA, werd in 2009 afgerond. Concreet kwamen in 2009 aan bod: *Drieluik van het altaar der smeden* van Ambrosius Francken (inv.576-580), *Aanbidding door de herders* van Frans Floris (inv. 113), *Altaarstuk van het schrijnwerkersambacht* van Quinten Metsijs (achterkant zijluiken, inv. 247 en 249), *Epitaaf van Jan Michiels en Maria Maes* van Peter Paul Rubens (inv. 300-304) en *Altaarstuk van de St. Lucasgilde* van Marten Pepijn (achterkant zijluiken inv. 275 en 276).

Om de overgang naar het vochtigere klimaat in de Kathedraal zo geleidelijk mogelijk te laten verlopen, werd enkele weken voor vertrek een “klimaatkamer” ingericht in zaal R van het museum. In deze zaal werden de altaarstukken bijeengebracht waarna heel langzaam de RH werd opgevoerd. Op die manier konden de panelen langzaam aan de hogere vochtigheid wennen en werd een abrupte schok voorkomen. Terwijl ze in de klimaatkamer verbleven, werden de panelen heringelijst en kregen ze een structurele behandeling, uitgevoerd door Jean Albert Glatigny. Het transport en de installatie van de altaarstukken verliep zonder problemen.

Naast de langdurig bruiklenen in het kader van de sluiting, werden in 2009 zeer veel schilderijen geconserveerd voor verschillende kortlopende, reguliere bruiklenen. Tot de omvangrijkste bruikleenpakketten behoorden:

- 10 schilderijen voor *James Ensor* (New York, Parijs, juni 2009 – februari 2010)
- 35 schilderijen voor *Maritieme topstukken uit het Museum voor Schone Kunsten Antwerpen* (Vlissingen, juni – september 2009)
- 15 schilderijen voor *A story of the image* (Shanghai, Singapore, augustus – oktober 2009)
- 56 schilderijen voor *From Ensor to Magritte. Belgian painting between 1880 and 1940* (een reizende tentoonstelling in Japan, februari – oktober 2010)
- 23 schilderijen voor *James Ensor; Arte VS Arte* (Mexico, februari – juni 2010).
- 39 schilderijen voor *Closing Time* (Antwerpen KMSKA, april – oktober 2010)

Ook werd in 2009 een begin gemaakt met de behandeling van de 37 schilderijen voor *Rubens, Van Dijck, Jordaens. Barock aus Antwerpen*, een tentoonstelling die vanaf juni 2010 in het Bucerius Kunstforum Hamburg zal lopen.

Het vertrek van zo veel schilderijen zorgde voor “gaten” in de zaalopstelling van het eigen museum. Die moeten opgevuld worden door schilderijen die zich in het depot van het museum bevinden. Ook veel van deze vervangende schilderijen werden in 2009 behandeld.

In 2009 werd verder gewerkt aan het opstellen van een “snelconditierapport” voor ieder schilderij uit de collectie. Vooral de schilderijen uit één deeldepot (UVW) kwamen in 2009 aan bod. Depot UVW is een problematisch depot: sommige schilderijen zijn bijzonder groot, hun conditie is soms slecht en vaak zijn ze moeilijk bereikbaar. Vanwege deze problemen

werd bij de meest kwetsbare schilderijen bij het opstellen van het conditierapport meteen een noodconservatie uitgevoerd. Daarnaast werden snelconditierapporten opgesteld van een aantal schilderijen in het een tweede opslagruimte (bunker-depot). In totaal werden circa 380 rapporten opgemaakt.

Op basis van de snelconditierapporten werd een *Panelen Prioriteiten Plan* opgesteld. Hierin wordt aangegeven welke panelen zeker geconserveerd moeten worden voordat ze getransporteerd kunnen worden en welke panelen eventueel kunnen wachten op een behandeling.

Voor de papiercollectie deed het KMSKA een beroep op externe expertise, en dit zowel voor het opstellen van het conditierapporten als voor het transport- en tentoonstellingsklaar maken van werken. In functie van kortlopende, uitgaande bruiklenen zijn werken op papier gecontroleerd en indien nodig behandeld.

De deelcollectie beeldhouwwerken, in totaal ca. 460 objecten, werd met het oog op de uithuizing gescreend. Inzicht krijgen in de conditie van de beeldhouwwerken met het oog op transport en opslag was het doel van deze actie. De beelden werden uit depot gehaald, onderworpen aan een grondige conditiecontrole en gefotografeerd. Conservatie- en opslagadvies werden per werk opgemaakt.

De effectieve inventarisatie van beelden is uitgevoerd door externen. Voor metaal en steenachtige materialen (380 tal beelden) werd beroep gedaan op de expertise van de opleiding conservatie en restauratie van de Artesis Hogeschool te Antwerpen. Vier tot acht studenten werkten onder leiding van hun docenten en een museumcoördinator aan deze opdracht. De polychrome beelden (een 20-tal) zijn door 2 externe restauratoren grondig onderzocht. Een minimale interventie bleek voor bepaalde beelden noodzakelijk en is deels ter plaatste uitgevoerd.

De moderne - hedendaagse werken (mixed media, een 16-tal werken) zullen in het najaar van 2010 door 2 externe restauratoren worden onderzocht.

De gevelbeelden op het dak van het museum en de beelden op hoge sokkels in de museumtuin werden nog niet onderzocht (+/- 40 tal beelden en of sculpturale onderdelen).

Om enig inzicht te krijgen in de problemen en de hoeveelheid werk die de sluiting voor verbouwing (2011-2014) met zich meebrengt werd in 2009 het *Projectdossier Sluiting* geschreven. De conservering, het transport en de opslag van vooral de schilderijencollectie komen hierin aan bod, gekoppeld aan een planning en een personeelsbegroting.

PUBLIEK & PERS

In 2009 ontving het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen 134.388 bezoekers. Dit is 11% meer dan in 2008 (120.540). De meest succesvolle maanden waren maart (18.383 bezoekers), april (19.159 bezoekers) en mei (17.016 bezoekers). Deze maanden zijn traditioneel druk, maar de goed bezochte voorjaarstentoonstelling *Goya, Redon, Ensor. Grotteske schilderijen en tekeningen* (40.115 bezoekers), gaf een extra duwtje. De tentoonstelling Marcel Maeyer ontving 18.847 bezoekers, *Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme* was in 2009 goed voor 22.017 en *Villa Wintermans* voor 10.134 bezoekers (beide tentoonstellingen liepen nog tot 17 januari 2010).

De kunstschaten van het KMSKA werden in 2009 echter door veel meer mensen in Vlaanderen gezien. Een strategisch Vlaams uitleenbeleid zorgde ervoor dat sleutelwerken van het museum ook op andere locaties te zien waren. In 2009 werden topwerken van het museum uitgeleend voor zeer succesvolle tentoonstellingen als *Reünie* in de Kathedraal Antwerpen (175.000 bezoekers - 8 bruiklenen, van o.a. Peter Paul Rubens, Quinten Metsijs, Bernard van Orley, Frans Floris I); en *Rogier van der Weyden* in M Leuven (151.751 bezoekers - 15 bruiklenen, o.a. het portret van *Philippe de Croy* en *De Zeven Sacramenten*). Zo waren er minstens 461.139 bezoekers die hetzij in Antwerpen, hetzij in Leuven kennis maakten met de rijkdom van de collectie van de Vlaamse gemeenschap.

Mondiaal waren aanzienlijke delen van de collectie van het KMSKA aanwezig in o.a. New York, Parijs, Singapore en Shanghai voor succesvolle tentoonstellingen als *James Ensor* en *A Story of the Image*. Deze tentoonstellingen alleen al zorgden ervoor dat tussen de 750.000 en 1 miljoen bezoekers in het buitenland kennis kon maken met topstukken uit de collectie van het KMSKA.

Van de 134.388 bezoekers van het KMSKA in Antwerpen kwam 64,2 % uit het binnenland, en 35,8 % uit het buitenland. De meeste buitenlandse bezoekers van het KMSKA komen uit Nederland (16,5 %). Daarna volgen Frankrijk (4 %), Duitsland (3,2 %), Groot-Brittannië (2,5 %), de Verenigde Staten (1,7 %), Italië (1,5 %) en Japan (1,4 %). 5 % van de bezoekers komt uit andere landen.

Van de binnenlandse bezoekers kwam het overgrote deel uit de provincie Antwerpen (68,84%). Daarna volgen Brussel Hoofdstedelijk Gewest (13,9 %), Oost-Vlaanderen (5,6 %), Vlaams-Brabant (3,78 %) en Limburg (3,34 %) en West-Vlaanderen (2,82 %). Slechts 1,72 % van de binnenlandse bezoekers van het KMSKA komt uit Wallonië.

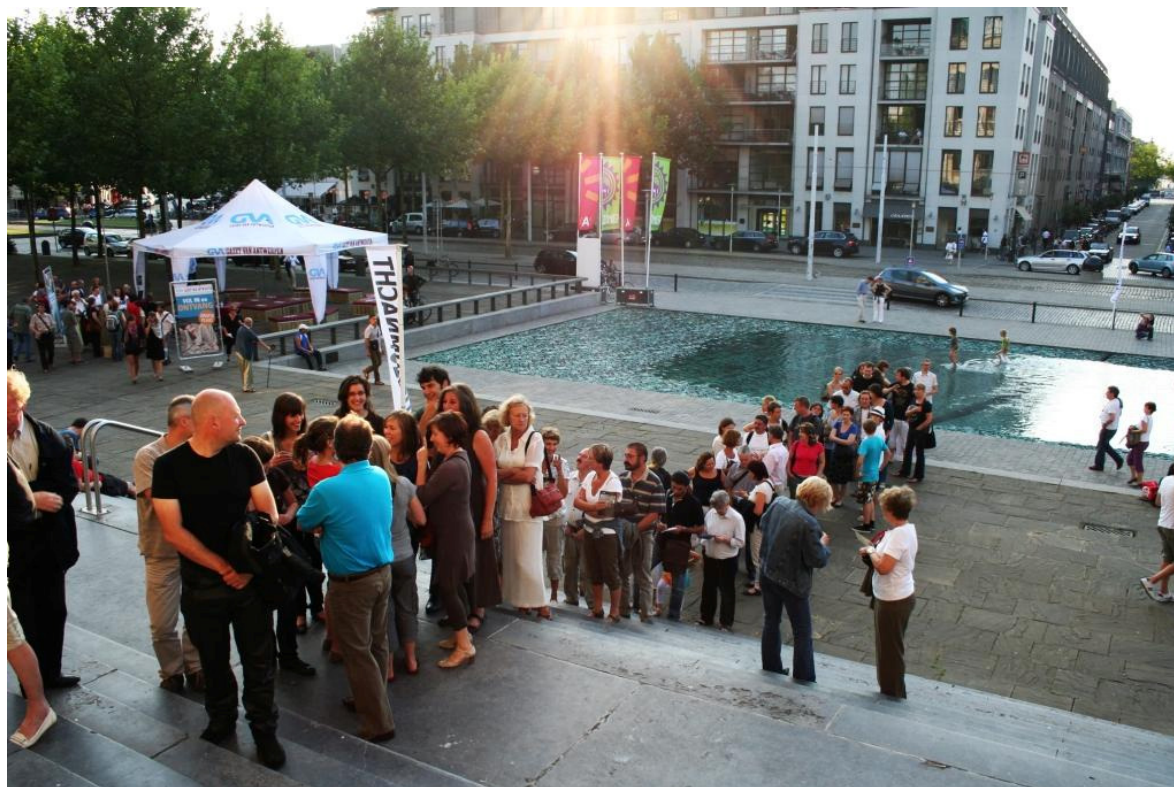
Zo'n 30,66 % van de bezoekers (41.212) is jonger dan 26. 8,15 % van de bezoekers is tussen 19 en 26, tijdens de tentoonstelling *Goya, Redon, Ensor* was dit zelfs 11,79 %. Deze groep kan dus gebruik maken van de 1 euro-maatregel die de Vlaamse minister voor cultuur in 2008 lanceerde, waarmee deze jongeren voor 1 euro een museum kunnen bezoeken (www.leuromuseum.be).

Tot 18 jaar is het KMSKA gratis toegankelijk.

Het KMSKA kwam in 2009 ruim aan bod in de pers. Zo was er veel aandacht voor o.a. de tentoonstelling *Goya, Redon, Ensor*, voor de restauratie van *De Zeven Sacramenten*, de ontdekking van het portret van de hand van Rembrandt, het transport van de altaarstukken

naar de kathedraal in Antwerpen voor de tentoonstelling *Reünie*, en de tentoonstellingen *A Story of the Image* in Shanghai / Singapore en *James Ensor* in New York / Parijs. In de geschreven pers werd het KMSKA 810 keer vermeld (t.o.v. 415 keer in 2008), in de audiovisuele pers 75 keer (in 2008: 35 keer). In beide gevallen gaat het om een verdubbeling van de vermeldingen in de pers tegenover 2008.

EVENEMENTEN

Aanschuiven bij de Museumnacht op 8 augustus om het *Portret van Eleazar Swalmius* van Rembrandt te zien © KMSKA

In 2009 werden er in totaal 33 evenementen georganiseerd, al dan niet in samenwerking met andere musea of organisaties (bv. Museumnacht, Erfgoeddag, Bollekensfeest, Antwerp Pride), voor zo'n 14.735 bezoekers. Dit betekent dat 10,9 % van de bezoekers van het KMSKA in 2009 een evenement bijwoonde.

Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen organiseert 5 keer per jaar een *Muzen op Zondag*, waarbij het publiek kan ontbijten in het museum, daarna een concert / voorstelling / gesprek bijwonen en tenslotte een tentoonstelling bezoeken. In 2009 waren te gast: Leonard Nolens, het Caeyers Cello Duo, Gerda Dendooven (voor kinderen), Kapitein Winokkio (voor kinderen) en het Spiegel String Quartet. 261 bezoekers namen deel aan één van deze activiteiten.

Bij de tentoonstelling *Goya, Redon, Ensor. Grotteske schilderijen en tekeningen* organiseerde het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen drie publieksnocturnes, telkens in het teken van het herkomstland van één van de drie kunstenaars. Een Spaanse avond met flamenco (Sofia Yero), een Franse met musette (Les Godasses) en een Belgische met een fanfare (Vooruit met de Kuit) brachten 1.498 mensen op de been.

De Erfgoeddag op zondag 26 april, die in 2009 in het teken stond van de vriendschap, lokte 1.082 nieuwsgierigen. De Museumnacht van de Antwerpse musea, op zaterdag 8 augustus, was goed voor 5.173 bezoekers. Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen was die avond de topattractie. Enkele dagen van tevoren had Rembrandtkenner prof. dr. Ernst van de Wetering het *Portret van Eleazar Swalmius* uit het KMSKA definitief aan de Hollandse meester toegeschreven. De Museumnacht had als thema “Geheimen”, en de ontdekking van de Rembrandt sloot daar goed bij aan. De bezoekers konden ook een kijkje nemen in de depots van het museum.

Andere activiteiten waaraan het museum deelnam zijn het Bollekensfeest, een culinair evenement op het museumplein; Cultour, de kick-off van het nieuwe cultuurjaar voor de Antwerpse studenten met cultuurcheques, en de opening van de Antwerp Pride, Antwerpens jaarlijkse holebi-evenement.

EDUCATIE

Zomerschool 2009 © KMSKA

Met 'educatie' bedoelt het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen de bemiddeling tussen het kunstwerk en de bezoeker. Hoewel de term educatie een nogal sterk accent legt op het opvoeden, zijn de educatieve activiteiten in het KMSKA absoluut niet exclusief op het onderwijs gericht. Ze zijn daarenboven ook niet cognitief opgevat maar stimuleren eerder beleving, creativiteit en reflectie.

De kinderen en jongeren uit het onderwijs zijn en blijven wél een belangrijke doelgroep die onverminderd bijzondere aandacht krijgt. Ondanks de maximumfactuur en ondanks het feit dat museumbezoek in veel scholen nog steeds niet vanzelfsprekend is, namen in 2009 ruim 13.000 scholieren en studenten aan een educatieve activiteit deel.

Het museum draagt schoolprojecten een warm hart toe. Zij worden ontwikkeld vanuit een intense samenwerking tussen school en museum. Omdat ze met de nodige ernst worden voorbereid, brengen ze verdieping en laten ze steevast op deelnemers en partners een verrijkende indruk na.

Van 23 tot 27 maart 2009 liep het schoolproject *Rubens in beweging* in samenwerking met de kunsteducatieve organisatie De Veerman. Een week lang verkenden de leerlingen van de 9de klas van de Steinerschool Antwerpen het leven en werk van Peter Paul Rubens en gaven zij een eigen, hedendaagse interpretatie aan zijn schilderijen. Rubens' dynamiek, menselijkheid

en emotie werden via dans en kostuum onderzocht. Met stof en lichaam brachten de jongeren Rubens in beweging.

Van 6 tot 21 juni 2009 sloot de tentoonstelling *Door de ogen van een kunstenaar* het Comeniusproject af -een samenwerkingsproject tussen verschillende scholen van de Europese Unie en de basisschool De Zevensprong uit Borgerhout. Twee schooljaren lang werkten 120 kinderen van het derde, vierde en vijfde leerjaar rond vijf thema's: landschap, mensen, wonen, voeding en dieren. Vijf kunstwerken uit het KMSKA vormden de rode draad voor workshops in het museum en op school. Het project liep over de stads- en landsgrenzen heen: basisscholen in Retie, Turkije, Ierland en Spanje werkten op precies dezelfde manier, waardoor een prachtige en unieke uitwisseling van kunst en cultuur kon ontstaan. In dit project slaagde de beeldende kunst erin de belemmering van de gesproken taal weg te nemen en de kijk van de kinderen op de wereld rondom zich te verbreden.

Tijdens de zomer waren er, voor 115 allochtone kinderen van 34 nationaliteiten, museumateliers over het portret. De ateliers vonden plaats in het kader van de *Zomerschool*, een project voor jongeren van 6 tot en met 12 jaar die nog maar korte tijd in de stad verblijven en die geen of slechts een beperkte kennis hebben van het Nederlands. Zij krijgen gedurende zeven weken een taalbad en nemen deel aan andere creatieve activiteiten die hun vaardigheden ontwikkelen. Ook het slotfeest vond plaats in het museum. Het KMSKA neemt voor de vijfde keer deel aan Zomerschool.

De rol van de leraar in kunst- en museumeducatie kan niet genoeg worden benadrukt. Hij of zij bepaalt in belangrijke mate of leerlingen en studenten ook in hun vrije tijd musea bezoeken. Daarom steunt het museum allerlei initiatieven om leerkrachten van het belang van museumbezoek te overtuigen. Op 13 mei 2009 was het KMSKA met een promotiestand aanwezig op de tweede cultuurbeurs voor onderwijs in Antwerpen. Ook via workshops en stages hebben talrijke studenten lerarenopleiding het museum als inspirerende leeromgeving ontdekt. Naar aanleiding van de internationale dag van de leerkracht op 5 oktober organiseerde de stad Antwerpen voor de eerste keer een feestweek en zette het KMSKA op 7 oktober 2010 de leraren op museale wijze in de bloemetjes.

Voor volwassenen is er een ruim aanbod lezingen, cursussen en rondleidingen die de museumcollecties en de tentoonstellingen toelichten, maar er worden ook ateliers ingericht onder leiding van beeldend kunstenaars die een andere kijk geven op de oude en moderne meesters. Deze ateliers worden bijzonder gewaardeerd omwille van hun toegankelijkheid en omwille van de creatieve en experimentele aanpak. Ook het tekenen, schetsen en boetseren op zaal geven een meerwaarde aan deze activiteit.

Sinds 2008 biedt het museum rondleidingen aan voor blinden en slechtzienden waarin kunstwerken verbaal beschreven worden. Op dit vlak is ondertussen heel wat expertise opgebouwd. Het museum verleende dan ook graag zijn medewerking aan de publicatie *OngeZIENe rijkdom. Blinde en slechtziende bezoekers openen de blik op kunst en erfgoed* van Zicht op Cultuur (Blindenzorg Licht en Liefde) en FARO, Vlaams steunpunt voor cultureel erfgoed.

Nieuw in het aanbod voor gezinnen met kinderen was *Het museum leest voor*. Met veel plezier lazen acteurs voor uit boeken waar kunst in zit. Een uitstekende inleiding op een ontdekkingstocht door het museum.

Voor het uitvoeren van al deze activiteiten staat een ploeg van een twintigtal museumgidsen - kunsthistorici en geaggregeerden uit het kunstonderwijs- klaar. Een goede begeleiding en permanente vorming van deze medewerkers zijn essentieel. Er worden niet alleen reflectieformulieren ingevuld en maandelijkse vergaderingen georganiseerd maar er worden

ook opleidingen aangeboden. Op 16 februari 2009 verzorgde Kristof van Rossem, lector lerarenopleiding filosofie KU Leuven, een sessie *Filosoferen met kinderen* met de bedoeling kunst als motor voor een filosofisch gesprek aan te wenden.

In het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen wordt met educatie veel meer bedoeld dan de enge betekenis van het woord: er is ruim plaats voor informatie, creativiteit en reflectie.

Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen organiseerde in 2009 in totaal 1.430 activiteiten voor 30.137 bezoekers (op een totaal van 134.388 bezoekers). Ruim 22 % van de bezoekers volgde dus een of andere activiteit.

BIBLIOTHEEK

Door de uitgebreidere openingsuren en de vernieuwde publiekswerking die in 2009 van start gingen kon de bibliotheek haar functie van openbare dienstverlening nog beter vervullen. Het resultaat was een aanzienlijke stijging in de bezoekersaantallen (411 in 2009 t.o.v. 265 in 2008) en in het aantal raadplegingen van de OPAC en de informatievragen (4.548 in 2009 t.o.v. 3.407 in 2008).

De groei in catalografie van 2008 zette zich ook dit jaar door, niet alleen door de extra medewerker voor het ICC-project, maar ook omdat retrospectieve catalografie sneller vorderde dan voorzien.

Om de museumwerking en het wetenschappelijk en kunsthistorisch onderzoek binnen en buiten de instelling te ondersteunen, verzamelt de bibliotheek: alle publicaties m.b.t. de museumcollectie of onderdelen ervan; informatie over de beeldende kunsten uit de Zuidelijke Nederlanden van 1200 tot 1970 in een Europese context; informatie over iconografie, iconologie, esthetica, conservatie en restauratie, en over hulpwetenschappen als geschiedenis en museologie. De bibliotheek verzamelt nog steeds voornamelijk gedrukte publicaties.

In 2009 had het KMSKA 270 lopende tijdschriftabonnementen, waarvan 90 betalend.

Hieronder vallen ook 12 print+online abonnementen (full-text e-journals).

Er werden 41 nieuwe tijdschrifttitels en 1.779 monografieën en catalogi geïventariseerd. Ook werd er een aantal interessante antiquarische aankopen gedaan ter opvulling van lacunes in de oudere collectiedocumentatie.

Iets meer dan de helft van de aanwinsten kwam binnen door aankoop. Ruil en schenkingen, inclusief overdrachten uit andere instellingen, vertegenwoordigen iets meer dan een derde. Het aantal aanwinsten uit ruil is gestegen t.o.v. 2008, maar het aandeel van de ruil t.o.v. aankoop is opnieuw lichtjes gedaald. Het verhogen van dit aandeel blijft een aandachtspunt in het collectiebeleid. Iets meer dan de helft van de aanwinsten zijn monografieën, ongeveer een derde zijn tentoonstellingscatalogi. Twee derden van de monografieën worden aangekocht, en twee derden van de aanwinsten uit ruil zijn tentoonstellingscatalogi. Gezien hun grotere zeldzaamheid en het aparte circuit waarin tentoonstellingscatalogi ontstaan en circuleren, is het nodig hier blijvend extra aandacht aan te besteden, om de waarde en uniciteit van de bibliotheekcollectie te verhogen.

Het Theologisch en Pastoraal Centrum Antwerpen deed in 2009 een overdracht van 74 publicaties, voornamelijk museumgidsen en –catalogi. Universiteit Antwerpen schonk 46 publicaties uit de verzameling van een particulier en Stichting Lezen schonk 29 kinderboeken voor de Leesplek. De resterende schenkingen kwamen bijna uitsluitend van medewerkers van het museum.

Het inventarisboek van de bibliotheek telde eind vorig jaar zo'n 63.412 inventarisnummers, waarvan ca. 1.500 tijdschrifttitels. Daar moet men de deelcollecties van het ICSAC (ca. 2.900 items) en het ICC (ca. 4.300 items) nog bijtellen.

In consortium met de andere Vlaamse Kunstcollectie-bibliotheken en met bemiddeling van het Vlaams Overlegorgaan voor Wetenschappelijke bibliotheken (VOWB) kon de bibliotheek haar gebruikers acht elektronische databanken aanbieden, waarvan één full-text.

De verwerking van de bibliotheekmaterialen gebeurt sinds september 2004 in Brocade, het bibliotheekstelsel van Anet. Hierdoor staat de bibliotheekcollectie online en is ze ingebed in een netwerk van wetenschappelijke bibliotheken in Antwerpen en Limburg.

Twee catalografen besteden een deel van hun tijd aan het beschrijven en verwerken van de nieuwe aanwinsten, zowel monografieën en catalogi als seriële publicaties. Daarnaast exciperen ze tijdschriftartikelen, verbeteren ze beschrijvingen uit het vroegere bibliotheekstelsel TINlib en werken ze mee aan de retrospectieve catalogografie. In 2009 werd de index op kunstenaarsnamen in Brocade afgerond.

Sinds 2007 ijvert de bibliotheek voor het retrospectief invoeren van alle nog niet elektronisch beschreven werken uit de bibliotheek, vanuit het principe "Wat niet online staat, bestaat niet". Zo neemt een collega catalogograaf sinds begin 2008 de organisatie van de retrospectieve catalogografie op zich: dit is het verwerken van de oudere, nog niet elektronisch beschreven bibliotheekmaterialen, i.c. de monografieën verworven vóór 1995. Een projectmedewerkster neemt sinds september 2008 de ICC-collectie voor haar rekening. Beide deelcollecties komen nu geleidelijk aan online te staan en worden zo zichtbaar voor het publiek.

In 2009 werden in totaal bijna 10.000 volledige boekmaterialen (boekbanden) in de catalogus opgenomen: 2.934 nieuwe aanwinsten, 3.367 aanwinsten uit de ICC-collectie, en 3.495 werken uit de collectie oude monografieën. Onder de nieuwe aanwinsten vallen enerzijds de in 2009 verworven publicaties, anderzijds een duizendtal aanwinsten uit de voorgaande jaren die toen niet verwerkt konden worden.

Het totale aantal ingevoerde boekbanden lag eind 2009 op 63.588. Er stonden op dat moment naar schatting nog 7.713 banden uit de oude collectie op elektronische ontsluiting te wachten. Deze boeken zijn wel geïnventariseerd en opzoekbaar via de oude fichecatalogus of via het digitaal inventarisboek. De ICC-collectie bevat nog ca. 1.000 te verwerken publicaties.

In totaal had de bibliotheek op 31 december 2009 een collectie van zo'n 71.301 beschreven materialen, waarvan bijna 90% via de online bibliotheekcatalogus ontsloten is. 78% van deze publicaties is uniek binnen Anet, d.w.z. dat ze in geen enkele andere Anet-bibliotheek aanwezig zijn.

In 2009 werd de online publiekscatalogus (OPAC) van het KMSKA 4.548 keer geraadpleegd voor in totaal 8.524 zoekvragen. Daarmee blijft de stijgende trend van de laatste jaren aanhouden. Bij de raadplegingen is er een stijging van 33% t.o.v. 2008, bij het aantal zoekvragen zelfs een stijging van 52%. De stijging staat ongetwijfeld in verband met het gestegen aantal bibliotheekbezoekers. De OPAC wordt voornamelijk geraadpleegd tijdens de werkuren, voornamelijk tussen 8u en 12u en van 13u tot 16u, met een piek tussen 8 en 9u. Dit wijst op een gebruik voor professionele doeleinden.

Sinds oktober 2008 heeft de bibliotheek een voltijdse leeszaalverantwoordelijke en is de bibliotheek alle werkdagen open van 9u tot 12u en van 13u tot 16u. Dit is zeker een van de redenen voor de groei aan bezoekers die de bibliotheek in 2009 kende: er kwamen 411 externe lezers op bezoek, een verhoging met 55% t.o.v. 2008. Er waren 257 unieke bezoekers, waarvan er 67 de bibliotheek 2 of meer keer bezochten. Bezoekers komen ook steeds vaker terug, een positief teken voor een bibliotheek met een hoge specialisatiegraad. De belangrijkste reden voor de groei van de bezoekersaantallen is waarschijnlijk, naast de nieuwe dienstverlening, de grotere online zichtbaarheid van de bibliotheekcatalogus door het retrospectief invoeren van de oudere collecties.

Uit de maandcijfers blijkt dat ons publiek de academische kalender volgt. Dit wordt bevestigd door een onderzoek naar lezersprofielen: 60% van onze lezers zijn studenten, 20% zijn onderzoekers in de kunstgeschiedenis; de anderen zijn mensen die in een ander beroep of als liefhebber met kunst bezig zijn.

De gegevens over de ontlending van werken geven ons een idee van het gebruik van de bibliotheek door museummedewerkers. Medio 2008 werd de leen geautomatiseerd door de ingebruikname van de Brocade leenmodule, zodat we voor het eerst jaarcijfers hierover kunnen voorleggen. Deze cijfers liggen onverwacht hoog: er waren 1.854 uitleningen. Men moet er echter rekening mee houden dat een inhaaloperatie werd verricht, omdat in de eerste maanden van 2009 nog manueel uitgeleende werken in het systeem werden ingevoerd. Tentoonstellingscatalogi werden meest uitgeleend (673), gevolgd door monografieën en oevrecatalogi (465). Anderzijds worden monografieën vaker verlengd, en zijn het dus deze boeken die de onderzoekers het langst lijken te gebruiken. Interessant is ook dat reeds 83 werken uit de pas ingevoerde ICC-collectie werden uitgeleend.

Ook voor de informatievragen is ons publieksbereik sterk gestegen. In 2009 beantwoordde de bibliotheek 113 informatievragen van inhoudelijke aard: we zien hier een toename van 35% t.o.v. het jaar voordien. 56 vragen kwamen binnen via e-mail of het contactformulier op de KMSKA website, en 54 vragen werden telefonisch gesteld.

Sinds november 2004 neemt de bibliotheek ook deel aan Impala, het documentleverantiesysteem van Anet in Brocade, waarbij partnerinstellingen tijdelijk bibliotheekmaterialen uitwisselen voor hun lezers. Het aantal eigen aanvragen en het aantal door ons te leveren aanvragen is licht in ons voordeel: 101 eigen aanvragen t.o.v. 114 vragen van andere bibliotheken aan ons. Er worden voornamelijk monografieën uitgewisseld en steeds minder artikelen. Dit bevestigt de trend van de laatste jaren, te verklaren door het stijgend aantal beschikbare e-journals.

De bewaaromstandigheden in de huidige bibliotheekruimten zijn verre van ideaal. Drie depotruimtes op de kelderverdieping hebben een tamelijk stabiel klimaat, maar het belangrijkste bibliotheekmagazijn annex leeszaal kent grote schommelingen in temperatuur en relatieve luchtvochtigheid (RV), zonder dat er een adequaat beheerssysteem aanwezig is.

ARCHIEF EN DOCUMENTATIECENTRUM

Het hedendaagse documentbeheer werd in 2009 verder uitgebreid. Verschillende personeelsleden werden geïnterviewd met de bedoeling een overzicht te krijgen van alle soorten documenten die worden opgemaakt of ontvangen binnen de hun toegewezen opdracht. De resultaten werden opgenomen in een documentbeheersplan en in selectielijsten. Een ander belangrijk aspect van het hedendaagse documentbeheer is de behandeling van elektronische documenten. Hiervoor werd een nieuwe digitale mappenstructuur opgesteld, waardoor de digitale documenten op een meer doordachte en geordende manier bewaard kunnen worden.

In 2009 ontving het archief enkele foto's van ongekende werken van Jef Lambeaux. Deze foto's werden geschonken door de heer Raymond Sirjacobs. Daarnaast werden enkele privéarchieven in tijdelijke bewaargeving afgestaan aan de archiefdienst. Het betreffen ten eerste een deel van het persoonlijk archief van de Antwerpse stadsbibliothecaris en -archivaris Frederik Verachter (1797-1870), aangeboden door de heer Marc Goetinck; en ten tweede de briefwisseling van kunsthandelaar Leon Gauchez (1825-1907), in bruikleen gegeven door de heer Paul Van den Abeel.

Een van de kerntaken van de archiefdienst bestaat uit het ontsluiten van het statische archief. Naast het archief van de instelling werden ook de privéarchieven van Max Rooses en Henri Heymans deels of volledig ontsloten. Het archief van Henri Heymans werd onder handen genomen door de heer Carl Van Tichelen. Mevrouw Ronnie Janssen en de heer Cornelis Pompe namen enkele van de bijna praktisch onleesbare notaboekjes van Max Rooses voor hun rekening. Verder werd een deel van de restauratiedossiers geïnventariseerd door mevrouw Christiane Segers. Al deze medewerkers zijn enthousiaste vrijwilligers die al geruime tijd de archiefwerking ondersteunen.

Een van de belangrijkste bronnen die ons museumarchief bezit zijn de verwervingsdossiers van de collectie. Om de toegankelijkheid van deze bronnen te optimaliseren werd een inventaris opgesteld en werden de dossiers (van 1819 tot 1970) gekoppeld aan de objectfiche in het collectiebeheersysteem TMS (The Museum System). Ook de voorstellen tot aankoop (van 1865 tot en met 2005) werden geïnventariseerd en ingevoerd in TMS.

Papier is erg gevoelig aan wisselende klimaatomstandigheden. De situatie in de huidige archiefruimte is niet optimaal. Het is bijgevolg erg belangrijk om alle mogelijke voorzorgsmaatregelen te nemen om deze dragers van kostbare informatie afdoende te beschermen. Om verzuring van de archivalia tegen te gaan werd onverwijld gestart met de aankoop van zuurvrije opbergdozen en -mappen.

De archiefdienst werd naast interne onderzoekers ook geraadpleegd door externen, voornamelijk studenten die onderzoek deden naar een bepaald kunstwerk uit de collectie. Naast studenten vonden ook andere onderzoekers hun weg naar het archief. Doctorandus Jozef Glassée bezocht meermaals het archief voor zijn onderzoek naar de rol van het mecenaat. De heer Wim Vandamme was dan weer zeer blij te horen dat wij een klein archief

bezitten van de armloze schilder Charles Félu. Zijn onderzoek resulteerde in een prachtige brochure die het leven van deze kunstenaar belicht.

BEELDBEHEER

De afgelopen jaren is er binnen de museale fotografie meer aandacht gekomen voor het ontwikkelen en toepassen van internationale afspraken ten aanzien van digitaal beeldmateriaal. De kwaliteit van digitale erfgoed informatie wordt bevorderd. Hiermee wordt de uitwisseling van gegevens tussen erfgoedinstellingen vergemakkelijkt. Ook binnen het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen is er behoefte aan meer controle op de productie en een uitgewerkt systeem voor de archivering van beeldmateriaal. Coördinatie en toezicht en centrale toegang tot het beeld zijn de kerntaken geworden van de beeldbeheerder die in mei 2009 toegevoegd is aan het KMSKA.

De beeldbeheerder richtte zich in 2009 op het vaststellen van standaarden, opzetten en beheren van een centraal beeldarchief enerzijds en op het actualiseren van beeldbestanden in het collectieregistratiesysteem TMS voor de toepassing in een online collectiecatalogus anderzijds. De beeldbeheerder wordt in het KMSKA het centrale aanspreekpunt voor de productie en terbeschikkingstelling van beeldmateriaal voor publicaties en onderhoudt de contacten met Lukas-Art in Flanders vzw, de commerciële digitale beeldbank voor musea in Vlaanderen.

Standaarden

Door het werken met standaarden, het aanleggen van documentatie en door metadata worden de duurzaamheid en betrouwbaarheid van digitaal beeld verzekerd. In 2009 is het protocol 'Standaarden vervaardigen beeld KMSKA' opgesteld. Het protocol geeft onder andere op vlak van contrastoverdracht en het gebruik van kleurprofielen standaarden voor de aanmaak en beoordeling van digitaal beeld.

Centraal beeldarchief

In 2009 is een start gemaakt met de opzet van een centraal beelddocumentatiesysteem, waarmee op een gestandaardiseerde en duurzame wijze digitaal beeldmateriaal gearchiveerd en ter beschikking gesteld kan worden. Tot dusver zijn er 3.467 niet collectiegerelateerde afbeeldingen met een titel en korte beschrijving opgenomen in het systeem. Het betreft hier bijvoorbeeld foto's van evenementen, museumzalen of opbouw van tentoonstellingen.

Collectiecatalogus

Het museum wil op termijn de volledige collectiecatalogus voorzien van geactualiseerde kleurafbeeldingen. Doelstelling is de digitale collectiecatalogus via internet beschikbaar te maken, waardoor de collectie voor een zo groot mogelijk publiek raadpleegbaar wordt. Tijdens de verbouwingsperiode (2011-2014) zal de online collectiecatalogus bijdragen aan de zichtbaarheid van de collectie. In 2009 zijn al 532 actuele hoogwaardige kleurafbeeldingen als primaire weergave toegevoegd aan TMS (The Museum System).

Beeldmateriaal voor publicaties

Bij de productie van publicaties wordt de beeldbeheerder in 2009 het aanspreekpunt voor aanmaak en levering van beeldmateriaal. Voor de catalogus bij de tentoonstelling *Closing Time* (in 2010) zijn 131 afbeeldingen geleverd van zowel bestaand als nieuw aangemaakt beeld. Dit beeld wordt eveneens toegevoegd aan de objectbeschrijvingen in TMS.

Samenwerking met Lukas-Art in Flanders

In 2009 wordt de beeldbeheerder niet alleen binnen het KMSKA maar ook voor Lukas-Art in Flanders het centrale aanspreekpunt. Er worden fotosessies met de fotograaf van Lukas-Art in Flanders gepland waarbij nieuwe opnames voor beeldaanvragen gemaakt worden. Deze fotosessies geven bovendien de gelegenheid nieuwe opnames te maken die oude zwart/wit foto's in de collectiecatalogus kunnen vervangen. In december 2009 is een eerste grote sessie georganiseerd waarbij van 95 schilderijen hoogwaardige digitale kleuropnames zijn gemaakt.

SAMENWERKINGEN

Het KMSKA heeft een groot aantal samenwerkingsverbanden lopen, zowel stedelijk als nationaal en internationaal.

Samen met de stad Antwerpen werd de tentoonstelling *In het voetspoor van Bartók. Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme* georganiseerd. In het kader van het Rubensproject werd een samenwerkingsakkoord gesloten met het Rubenianum en het Centrum voor de Vlaamse Kunst van de 16de en de 17de eeuw vzw. Het akkoord betreft de uitwisseling van onderzoeksresultaten en de ondersteuning en uitbouw van wetenschappelijke initiatieven.

Het KMSKA werkte voor een groot aantal projecten samen met de Musea Stad Antwerpen en de Erfgoedcel Stad Antwerpen, o.a. voor de permanente bruiklenen van het KMSKA aan verschillende Antwerpse musea (Rubenshuis, Rockoxhuis) en de tentoonstelling *Een verhaal van het beeld*, die in 2011 te zien zal zijn in het Museum aan de Stroom (MAS). Met de provincie Antwerpen en M HKA (Museum voor Hedendaagse Kunst Antwerpen) werd samengewerkt voor de tentoonstelling *Villa Wintermans*, met het bisdom Antwerpen voor de tentoonstelling *Reünie*.

In het kader van het Rubensproject werkte het KMSKA samen met de Vrije Universiteit Brussel en de Rijksuniversiteit Leiden (Faculteit Letteren, Afdeling Oude Beeldende Kunst). Een effectieve samenwerking bestaat voorts met de Universiteit Antwerpen (Departement Chemie, Centrum voor Micro en Sporenanalyse, Onderzoeksgroep X-straal microbundel; pigmentanalyse) en de zelfstandige onderzoekers Jean-Albert Glatigny (Brussel; studie van drager), Arnold Truyen (Stichting Restauratieatelier Limburg; röntgenonderzoek) en Peter Klein (Universiteit Hamburg; dendro). In de nabije toekomst plant het Rubensproject nauwer samen te werken met onder meer de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België en het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium. Het KMSKA sloot in het kader van het Rubensproject een overeenkomst (12.09.2008) met de Vrije Universiteit Brussel betreffende het academiejaar 2008-2009; deze overeenkomst werd op deeltijdse basis verlengd (24.08.2009) voor 2009-2010. Hierdoor kan Rubenskenner prof. Arnout Balis in het museum worden onthaald als wetenschappelijk leider van het Rubensproject. Balis wordt voor bepaalde onderdelen van zijn lesopdracht vervangen door wetenschappers van het museum. Hierdoor wordt de uitwisseling van wetenschappelijke expertise tussen beide instellingen geïntensifieerd.

Het KMSKA maakt deel van verschillende overlegplatforms waaronder het Overleg Instellingen Vlaamse gemeenschap (OIV), het overleg tussen de wetenschappelijke instellingen (WI) van de Vlaamse Gemeenschap, en de Vlaamse Kunstcollectie (VKC).

Op internationaal vlak werkte het museum samen met de Getty Foundation Los Angeles (Rubensonderzoek), het PMMI Ferenczy museum in Szentendre, Hongarije (*In het voetspoor van Bartók*), het MoMa New York (*James Ensor*), Musée d'Orsay Parijs (idem) en MuZEEum Vlissingen (*Belgische Schonen*). De onderzoekseenheid MOLAB van de universiteit in Firenze onderzocht in 2009 enkele topwerken uit de collectie. Vermelden wij ten slotte de actieve deelname van conservatoren aan Codart en de participatie van de administrateur-generaal in de Bizot-groep.

HET BEDRIJF

Het beheer van het museum

Sinds 1 januari 2009 is het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten te Antwerpen een intern verzelfstandigd agentschap (IVA) zonder rechtspersoonlijkheid en behoort het als zodanig tot het beleidsdomein Cultuur, Jeugd, Sport en Media. De nieuwe structuur maakt een grotere autonomie mogelijk. Het museum valt onder de verantwoordelijkheid van minister van Leefmilieu, Natuur en Cultuur Joke Schauvliege.

Er werd een managementcomité opgericht, een arbeidsreglement goedgekeurd en een personeelsplan opgesteld. In 2009 werd begonnen met het opmaken van een beheersovereenkomst, die in 2010 afgewerkt zal zijn. Er is een entiteitsoverlegcomité (overleg met o.a. de vakbonden en preventiediensten) dat 4 maal per jaar plaats vindt.

Binnen het beleidsdomein Cultuur, Jeugd, Sport en Media is er ook een management ondersteunende dienst (MOD), die de personeelsadministratie, ICT, de boekhouding en de juridische zaken van het beleidsdomein ondersteunt. Er werd een samenwerkingsprotocol uitgewerkt tussen de IVA KMSKA en de MOD.

Het KMSKA werkte in 2009 aan de installatie van een raadgevend comité. Die vervangt de wetenschappelijke adviesraad, die het KMSKA bijstond voor het museum een IVA werd.

Het museum wordt geleid door een administrateur-generaal en bestaat uit 4 afdelingen, die telkens geleid worden door een directeur. De afdelingen zijn bedrijfsvoering, publiekswerking, collectieonderzoek en collectiebehoud- en beheer. Er werken zo'n 100 personen in het museum.

Personeelsbeleid

Het personeelsbeleid houdt rekening met de accenten die door de Vlaamse Gemeenschap in haar beleid worden gelegd. Minderheidsgroepen zoals personen van allochtone afkomst, ervaren werknemers en personen met een arbeidshandicap krijgen bijzondere aandacht in het kader van het streven naar diversiteit en integratie. Daarnaast wordt een dynamisch genderevenwicht nagestreefd en gaat veel aandacht uit naar de tewerkstelling van kortgeschoolden. Het KMSKA gebruikt de tools van de Vlaamse overheid voor een optimaal personeelsbeleid, oa. Vlimpers en Ploeg.

Financieel beheer

De werkingsmiddelen van het KMSKA worden verdeeld over vier bedrijfseenheden of afdelingen. Als men de behoefte van de afdelingen tegen elkaar afweegt dan valt het op dat alleen al de afdeling bedrijfsvoering een groot gedeelte van de middelen opsloort. Dit zijn de uitgaven om tegemoet te komen aan de meest elementaire behoeften van de dagelijkse werking: energiekosten, onderhoudscontracten, beveiliging, bewaking, klimatisering, administratie, verzekeringen, frankering, telefonie, training van het personeel, uitbestedingen aan derden (zoals herstellingen, onderhoud van de infrastructuur, uniformen, ...). Het gaat hier

om wat hoogstnodig is om het gebouw open te houden voor het publiek, met bewaking maar zonder enige verdere dienstverlening.

Masterplan voor het gebouw

Het huidige museumgebouw dateert van 1890 en voldoet niet meer aan de kwaliteitsnormen voor de infrastructuur van een museum. Er stelt zich een acuut probleem rond de aanwezigheid van asbest, een lekkend dak en een ontoereikende verwarming en klimatisatie.

De laatste ingrijpende verbouwingen dateren van 1994 en 1998, maar gebeurden niet in het kader van een totaalvisie. Daarom werd in 2003 door de Vlaamse Bouwmeester een wedstrijd uitgeschreven voor een masterplan. De opdracht was “een museumgebouw van het einde van de 19de eeuw, gelegen in een 19de eeuwse stadsuitbreiding, (te) restaureren, aanpassen en verbouwen tot een hedendaags museumgebouw dat beantwoordt aan de eigentijdse noden van het museumbeheer. Dit veronderstelt een optimale infrastructuur om de eigen collectie op een professionele manier te bewaren, uit te bouwen, te onderzoeken en aan het publiek te tonen. Deze infrastructuur beantwoordt aan internationale normen voor uitwisseling van kunstwerken en het organiseren van grote tentoonstellingen”.

In 2004 werd het masterplan, met inbegrip van de studieopdracht voor de aanpassingswerken in functie van de dringende noden, toegekend aan Claus en Kaan Architecten. In de Regeringsverklaring van 2009 verbindt de Vlaamse Regering zich ertoe om 44 miljoen euro te investeren in de realisatie van dit masterplan. Het museum zal daarvoor in 2011 de deuren sluiten voor de bezoeker, en dit voor een periode van 3 jaar. Tijdens de sluitingsperiode zal de collectie aanwezig zijn op diverse locaties in Antwerpen, Vlaanderen, België en het buitenland. Het KMSKA streeft ernaar om zijn personeel ook tewerkgesteld te houden in Vlaanderen (en bij voorkeur in Antwerpen).

Veiligheid en beveiliging

In 2009 werden 34 incidenten gerapporteerd. Steeds werd een incidentmeldingsformulier ingevuld. Het invullen en rapporteren van incidenten is nodig om inzicht te krijgen in de aard, oorzaak en frequentie van een incident, gevaarlijke situatie of noodsituatie. Zo kan er een oplossing gezocht worden en kunnen er preventieve en corrigerende maatregelen genomen worden.

2009	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec	totaal
Gevaarlijke situatie													
Technische problemen	2	1	1	1	2	1		1	1		1		11
Vermissing	1												1
Diefstal									1				1
Medische noodsituaties			1	1	1			2		1	1		7
Beschadiging					1	1			1	1	1	1	6
Ordeverstoring										1			1
Inbraak													
Brand(alarm)		2	1					1	1	1		1	7
Bommelding													
Hold up													
Natuurfenomenen													
	3	3	3	2	4	2	0	4	4	4	3	2	34

Het vernieuwen van de technische installaties tijdens de renovatie van het museum vanaf 2011 moet alvast het aantal technische problemen verminderen.

Vier van de zeven ongevallen hebben te maken met vallen van trappen. Het museum besteedt extra aandacht aan preventiemaatregelen: het plaatsen van armleuningen, het aanlichten van de treden, signalisatie en informeren. De eerste zorg aan de door ongeval of ongesteldheid getroffen personen kan in het museum worden verleend door meerdere personen die een getuigschrift van hulpverlener bezitten.

Sinds september registreerde het KMSKA een stijgend aantal daden van vandalisme via graffiti op en rond het museumgebouw. Vier van de zeven brandalarmen werden veroorzaakt door onderhoudsmedewerkers. Sensibilisering en het opvolgen van de richtlijnen moet het aantal valse alarmen verminderen.

In 2009 werd ook een nieuw opnamesysteem voor de binnencamera's geïnstalleerd.

Interne communicatie

2009 was een jaar vol vernieuwing voor de interne communicatie van het museum. Bestaande communicatiemiddelen werden vernieuwd en nieuwe initiatieven opgestart.

De herinvoering van een ideeënbus leidde alvast tot een aantal leuke ideeën, waarvan er enkele op korte termijn werden uitgevoerd; zo wordt het personeel sinds het najaar tweewekelijks getraakteerd op vers seizoensfruit.

In juni 2009 werd het personeelsblad Ma'Muse in het leven geroepen. Het blad heeft als voornaamste doel afdelingoverschrijdend te zijn en collega's dichter bij elkaar te brengen.

Personeelsbladen worden tegenwoordig vaak digitaal aangeboden. Omdat een groot aantal KMSKA-werknemers (zoals restauratoren, gidsen en technische medewerkers) slechts af en toe aan de computer werkt, kozen we bewust voor een papieren exemplaar. Iedere 3 maanden verschijnt er een nieuwe editie.

Verder werden er afgelopen periode geregeld activiteiten georganiseerd voor het personeel. Administrateur-generaal dr. Paul Huvenne organiseert na afloop van iedere grote tentoonstelling steeds een slotmoment voor de museummedewerkers. Daarop worden ze bedankt voor hun inzet en biedt de directie hen een receptie aan. Een gezamenlijke personeelsuitstap werd in oktober 2009 georganiseerd naar het gloednieuwe museum M in Leuven, waar de medewerkers de tentoonstelling *Rogier van der Weyden* bezochten en een bijzondere introductie kregen door een van de conservatoren. Maandelijks organiseert het museum een 'Happy Hour' op vrijdagmiddag.

Met het oog op de sluiting en verbouwing van het museum is het essentieel dat het personeel duidelijk geïnformeerd wordt. Dit gebeurde tijdens 2 personeelsvergaderingen, één in het voorjaar, en één in het najaar. Informeren blijft eveneens een prioriteit voor 2010.

Informatiemanagement

Musea en wetenschappelijke instellingen nemen een vooraanstaande plaats in de hedendaagse kenniseconomie in, waar intellectueel kapitaal de belangrijkste productie factor is. Zij zijn bij uitstek kennisintensieve organisaties waar het creëren, aanleren, gebruiken en delen van kennis - gebaseerd op het verwerven, opslaan en ontsluiten van informatie - tot de core business behoren. Bovendien zijn zij in hun kennisactiviteit uitdrukkelijk gericht op het publiek. Meer en meer worden musea en wetenschappelijke instellingen kenniscentra waar al dan niet gespecialiseerde klanten informatie en kennis kunnen uitwisselen. Bijgevolg is kennismanagement voor deze organisaties van cruciaal belang met het oog op het behalen van de strategische doelstellingen, in een sterk concurrentiële wetenschappelijke en

vrijtijdsomgeving. Als strategisch programma, gesteund door het management, draagt kennismanagement rechtstreeks bij tot de creatie van meerwaarde, kostenbesparing, het sneller op de markt komen met nieuwe producten en sneller adequaat reageren op onvoorziene omstandigheden. Essentiële voorwaarden tot het welslagen van kennismanagement zijn een degelijk en uitgebalanceerd informatiemanagement enerzijds en een sterke en brede ICT-ondersteuning anderzijds. Die zorgen er immers voor dat de razendsnel aangroeiende interne en externe informatieberg beteugelbaar blijft en de steeds complexer wordende informatiestromen door beheers- en controlesystemen gekanaliseerd blijven.

Net als vorig jaar richtten de activiteiten zich vooral op ICT-ondersteuning en informatiemanagement. Sterke fundamenten moeten immers een stapsgewijze uitbouw van kennismanagement mogelijk maken. Twee omgevingsfactoren legden afgelopen jaar een extra klemtoon: de verzelfstandiging van de instelling (IVA: intern verzelfstandigd agentschap) en de voorbereiding van het masterplan voor het museumgebouw. Deze factoren zorgden ervoor dat de autonomie van het beheer van de instelling versneld werd en dat de uit te voeren investeringen steeds in het licht van het masterplan voor het museumgebouw dienden te worden gewogen.

Zo werd de koppeling van het lokale netwerk van de Vlaamse overheid met het lokale netwerk van KMSKA verder uitgebouwd. Via de site 'Koepel – extranet van de Vlaamse overheid' (VO-net) krijgen voortaan alle personeelsleden uitgebreid toegang tot het intranet van de Vlaamse overheid. Specifieke toepassingen zoals Vlimpers (human resources management) en Vlimfin (boekhouding) worden ook via VO-net ontsloten. Voor het project 'Monitoring van het regeerakkoord / VIA', opgestart vanuit het departement Diensten voor het Algemeen Regeringsbeleid (DAR) (cfr. Snelinfo 2009/23), wordt gebruik gemaakt van de applicatie e-Room.

Het project, opgestart in 2006 en tevens gefinancierd door het departement Economie, Wetenschap en Innovatie (EWI), voor het aansluiten van hogescholen en wetenschappelijke instellingen op een hoog performant netwerk van de Vlaamse Overheid werd na een voorbereidingsperiode concreet voor de instelling uitgewerkt. De realisatie is voorzien tegen het einde van 2010. Het KMSKA zal dan beschikken over een snelle internetverbinding met een capaciteit van 1 Gbit.

Omdat het voorbereidingstraject van de uithuizing van een groot deel van de museumcollectie voorziet in het digitaal fotograferen van de kunstwerken werd voor de uitbouw van een fotostudio professionele belichtings- en flitsapparatuur aangekocht.

Eveneens met het oog op het masterplan voor het museumgebouw, waarbij het museum ontruimd moet worden en de ICT-infrastructuur op een andere locatie wordt ondergebracht, werd geïnvesteerd in een tool voor het beheer van de actieve netwerkcomponenten en in de update van de bestaande backup- en netwerkbeheerssoftware. Er werd ook gestart met een uitgebreide inventarisatie van de bestaande ICT-infrastructuur.

Het beeldbeheersysteem werd verder uitgerold en in gebruik genomen met als gevolg dat de backup hardware andermaal moest worden uitgebreid. Dit systeem moet op termijn de volledige digitale representatie van de museumcollectie huisvesten en zo ook de collectiecatalogus online voeden.

Omdat gedurende de renovatiewerken aan het museumgebouw de personeelsleden en de collectie op verschillende locaties ondergebracht zullen worden werd, zij het op kleine schaal, voort gewerkt aan de technologie van virtualisering van servers. Virtualisering vereenvoudigt de benodigde hardwareinfrastructuur (omdat meerdere PC's en/of servers op dezelfde hardware draaien) en verhoogt de bereikbaar- en toegankelijkheid vanop afstand. Naar analogie met het voorbije jaar (2008) werd een aantal bijkomende bedrijfskritische toepassingen op de centrale virtuele server ondergebracht.

In het licht van de verzelfstandiging werd de implementatie van het Enterprise Resource Planning (ERP) en Business Process Management (BPM) systeem Exact Synergy / CUBIC-Pro verder uitgewerkt. De dienst informatiemanagement werkte daartoe als pilootproject het ICT-beleidsplan 2009–2015 gedetailleerd uit in een 3-ledige structuur (ICT, informatie-, kennismanagement) met, telkenmale vanuit enerzijds het dienstperspectief en anderzijds het gebruikersperspectief, strategische en operationele organisatiedoelstellingen voorzien van geëxpliciteerde acties en gedefinieerde indicatoren.

In de tweede jaarhelft werd het ERP-team versterkt met een deeltijdse medewerker die deze opdracht combineert met HRM. Het projectteam volgde een doorgedreven opleiding in het gebruik en de uitbouw van de front office applicatie (e-Synergy). De modules human resources management (personeelsbeheer) en document management (documentbeheer) werden verder uitgebouwd. De bedoeling van de ingebruikname van dit ERP-pakket ligt in het centraal beheren van informatie met betrekking tot alle bedrijfsprocessen waardoor de kwaliteit van de managementinformatie aanzienlijk verbetert. De vorig jaar aangevatte werkzaamheden voor de integratie van het rekeningstelsel van de Vlaamse Overheid in de zogenaamde back office applicatie van het boekhoudkundige luik van dit systeem (Exact/Cubic-Pro) werden omwille van de invoering van Orafin 2010 (i.e. gecentraliseerde boekhoudsysteem van de Vlaamse Overheid) voorlopig stilgelegd.

Het onderhoud van de lokale netwerkinfrastructuur en het onderhoud van de documentaire informatiesystemen (The Museum System voor de collectieregistratie, Brocade voor de bibliotheek, diverse MS-Access-toepassingen, de kassasoftware Octopos) blijven een permanente arbeidsintensieve opdracht.

In samenwerking met een externe partner (Collections Information Technology) werd de collectiecatalogus online verder uitgewerkt. De verdere uitbouw van het beeldbeheersysteem, dat de online bestandscatalogus voorziet van kwalitatief kleurenbeeldmateriaal, en de uitwerking van fase 2 van dit project waarin uitgebreide zoekfaciliteiten worden ontwikkeld, zijn voorzien voor de komende twee jaar.

DE VRIENDEN VAN HET KMSKA

Eind 2009 bestond het ledenbestand uit 893 particuliere leden en 20 bedrijfsleden. De leden ontvingen driemaal een ‘Nieuws voor de Vrienden’ met telkens de vermelding van de geplande activiteiten. Ook werd vier maal de Museumkrant met uitgebreidere informatie over de activiteiten in het Museum zelf rondgestuurd. De dagelijkse werking werd verricht door het secretariaat van de Vrienden, met name door een secretaresse (50%) en een structurele vrijwilligster. Het Museum kon steeds beroep doen op een groep trouwe vrijwilligers die ingezet werden voor verschillende taken.

Op donderdag 22 januari 2009 werden al de ‘weldoeners’ van 2008 uitgenodigd op een feestelijke receptie in de Nicaise De Keyserzaal. Van deze gelegenheid werd gebruik gemaakt om in naam van de Vrienden een cheque te overhandigen van 60.000 euro als bijdrage voor de aankoop van het schilderij “*Apollo en Artemis doden de zonen en dochters van Niobe*” door Jan Boeckhorst.

Er werden verschillende activiteiten georganiseerd voor de vriendenvereniging, o.a. een uiteenzetting over *De Zeven Sacramenten* door restauratrice dr. Griet Steyaert, en een uiteenzetting “Het portret van Eleazar Swalmius is een echte Rembrandt” door dr. Nico Van Hout. Daarnaast waren er verschillende rondleidingen in de tentoonstellingen *Goya, Redon, Ensor. Grotteske schilderijen en tekeningen* en *In het voetspoor van Bartók. Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme*. Tijdens de Antwerpse kermisweek werden van 11 tot 15 augustus iedere dag introducties op bepaalde schilderijen georganiseerd.

Uitstappen waren er naar de Kunsthall Sint-Pietersabdij Gent voor *Vlaamse Wandtapijten* en voor de tentoonstelling *De Chinese Verleiding*, naar het museum Dr. Guislain Gent, naar M Leuven voor *Rogier van der Weyden 1400/1464. De Passie van de Meester*, naar Bozar Brussel voor *Da Van Dyck a Bellotto. Luister aan het hof van Savoye*, en naar Luik voor een bezoek aan de doopvont in de kerk Saint-Barthélemy en een geleid bezoek aan het museum Le Grand Curtius. De vriendenvereniging organiseerde ook een kunstreis naar München.

Het jaarlijkse vriendendiner stond in 2009 in het teken van de promotie van het museum en zijn vriendenvereniging. Mevrouw Cathy Berx, gouverneur van Antwerpen, en 10 bekende bedrijfsleiders met een persoonlijke binding met Antwerpen gaven daarbij een rondleiding langs enkele van hun favoriete kunstwerken uit de uitgebreide collectie van het KMSKA.

Ook in samenwerking met de andere musea van de Vlaamse Kunstcollectie (MSK Gent en Groeningemuseum Brugge) werden vriendenactiviteiten georganiseerd.

In totaal organiseerde de vereniging 22 activiteiten, waaraan minstens 859 personen deelnamen.

Bijlage 1: Personeelsbestand en tewerkstellingsstatuten

EENHEDEN		Directoraat	Collectieonderzoek	Behoud en beheer	Publiekswerking	Bedrijfsvoering	Eindtotaal
Statuut	Niveau						
Contractueel	Cm	1					1
	A	1	1	2	2	2	8
	B			6	11	2	19
	C	1				2	3
	D			1		34	35
Totaal contractueel		3	1	9	13	40	66
DAB	A		2	3	2	1	8
	B		1	4	2	1	8
	C	1		1		1	3
	D					4	4
Totaal DAB		1	3	8	4	7	23
Statutair	A	1	5	2	1	1	10
	B						0
	C			2	1	2	5
	D	1		1	1	5	8
Totaal statutair		2	5	5	3	8	23
Eindtotaal		6	9	22	20	55	112

VTE		Directoraat	Collectieonderzoek	Behoud en beheer	Publiekswerking	Bedrijfsvoering	Eindtotaal
Statuut	Niveau						
Contractueel	Cm	1,0					1,0
	A	0,5	1,0	2,0	2,0	2,0	7,5
	B			5,3	3,6	1,8	10,7
	C	1,0				2,0	3,0
	D			0,8		33,5	34,3
Totaal contractueel		2,5	1,0	8,1	5,6	39,3	56,5
DAB	A		2,0	3,0	2,0	1,0	8,0
	B		1,0	4,0	2,0	1,0	8,0
	C	1,0		0,8		0,5	2,3
	D					4,0	4,0
Totaal DAB		1,0	3,0	7,8	4,0	6,5	22,3
Statutair	A	1,0	5,0	2,0	1,0	1,0	10,0
	B						0,0
	C			2,0	1,0	2,0	5,0
	D	1,0		1,0	1,0	5,0	8,0
Totaal statutair		2,0	5,0	5,0	3,0	8,0	23,0
Eindtotaal		5,5	9,0	20,9	12,6	53,8	101,8

	Man	Vrouw	Totaal
Directoraat	3	3	6
Collectieonderzoek	4	5	9
Behoud en beheer	3	19	22
Publiekswerking	2	18	20
Bedrijfsvoering	36	19	55
Totaal	48	64	112
%	43	57	100

Bijlage 2: Lijst van gepubliceerde artikels

Siska Beele, *De beelden op het museumplein*, in *Diepe fontein*. Cristina Iglesias, Antwerpen, 2008, p. 53-57

Siska Beele, *Sculptures on the Museum Square*, in *Deep Fountain*. Cristina Iglesias, Antwerpen, p. 53-57

Siska Beele en Bart Van Peer, *Uit de praktijk: Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen*, in *OngeZIENE rijkdom. Blinde en slechtziende bezoekers openen de blik op kunst en erfgoed*, Hasselt, 2009

Valerie Herremans, *De sacramentstoren als blikvanger in het historische kerkinterieur*, in *Monumenten, Landschappen en Archeologie*, 28, 2009, 3, p. 31-37.

Valerie Herremans, i.s.m. C. Baisier, *Altaren en altaaromlijstingen in de zeventiende eeuw*, in *Van Quinten Metsijs tot Peter Paul Rubens. Meesterwerken uit het Koninklijk Museum terug in de kathedraal*, Antwerpen, 2009, p. 45-55.

Valerie Herremans, i.s.m. C. Baisier, *Altars and altar frames in the 17th century*, in *From Quinten Metsys to Peter Paul Rubens. Masterpieces from the Royal Museum reunited in the Cathedral*, Antwerpen, 2009, p. 45-55.

Valerie Herremans, i.s.m. C. Baisier, *Les autels et leurs encadrements au XVIIIème siècle*, in *De Quentin Metsys à Pierre Paul Rubens. Chefs d'oeuvre du Musée royal réunis dans la Cathédrale d'Anvers*, Anvers, 2009, p. 45-55.

Valerie Herremans, “*Opus vere basilicum & stupendum.*” *Devotionele profilering en persoonlijk zielenheil: de inrichting van het hoogkoor van de Antwerpse Sint-Michielsabdij en de abten Matheus Irsselius (1541-1629) en Johannes Chrysostomos Van der Sterre (1591-1652)*, in: Rubensbulletin (PDF)

Valerie Herremans, *De geschiedenis van de abdij, de viering van haar vijfhonderdjarige bestaan en de datering van haar hoogaltaarretabel (ca. 1624)*, in: Rubensbulletin (PDF)

Valerie Herremans, *Hans Van Mildert, uitvoerder van de kleinarchitecturale omlijsting en de sculptuur?*, in: Rubensbulletin (PDF)

Valerie Herremans, *Het interieur van de abdijkerk: hoogtepunten*, in: Rubensbulletin (PDF)

Valerie Herremans, *Colofon: de 3D-animatie van het hoogkoor van de Sint-Michielsabdij*, in: in: Rubensbulletin (PDF)

Herwig Todts, “*Make way for the Old Ones! Respect Defunct Schools*”. *Ensor and the Art-historical Canon*, in: *James Ensor*, (tentoonstellingscatalogus ed. Anna Swinbourne), New York: The Museum of Modern Art 2009, p. 118-127

Herwig Todts, “*Place aux vieux! Respectez les écoles éteintes!*” *Ensor et le canon de l’histoire de l’art*, in: *James (art)Ensor*, (tentoonstellingscatalogus), Parijs: Musée d’Orsay & Réunion des Musées Nationaux, 2009, pp. 40 - 47

Herwig Todts, *Goya, Redon, Ensor. Grotseke schilderijen en tekeningen*, (bij de gelijknamige tentoonstelling met bijdragen van Isabelle Van den Broeke en Xavier Tricot), Tielt: Lannoo 2009

Herwig Todts, *Goya, Redon, Ensor. Grotseke Paintings and Drawings*, (vertaling van het Nederlandstalige boek bij de gelijknamige tentoonstelling met bijdragen van Isabelle van den Broeke en Xavier Tricot), Tielt: Lannoo 2009

Herwig Todts, *The Sum and its Parts*, in: *A Story of the Image. Old & New Masters from Antwerp*, (tentoonstellingscatalogus Shanghai Art museum & National museum Singapore), Antwerpen: vzw Erfgoed en Musea Antwerpen, 2009, p. 77-97

Herwig Todts, *Het realisme van Xavier de Cock's Overtocht van het veer op de Leie te Latem (1860), doel of middel?*, in: Veerle van Doorne, *Inhuldiging Overtocht van het veer op de Leie te Latem (1860): Xavier de Cock (1818-1896)*; 4 juli 2009, Deinze: Museum van Deinze en de Leiestreek 2009

Herwig Todts, *Et toujours ce goût de l'exceptionnel, de l'anormal et les recherches de la lumière sont combinées ou alternent. De kunst van James Ensor / L'Art de James Ensor*, in: *James Ensor, 1860 – 1949: pro luce nobilis sum*, (ed. Patricia Jaspers, m.m.v. Michel Draguet, Sabine Taevernier e.a.) Brussel: Dexia, 2009

Herwig Todts, *Le peintre des masques*, in: *Dossier de l'Art: James Ensor. Exposition au Musée d'Orsay*, nr. 168 (Dijon 2009), p. 22-33

Herwig Todts, *James Ensor, Signora con ventaglio & Donna con scialle blu*, in: *L'Eta di Courbet et Monet. La diffusione del realismo e dell'impressionismo nell' Europa centrale e orientale*, (catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling in Villa Manin) Treviso: Linea d'Ombra, 2009, p. 272-273

Christine Van Mulders, *Rubens' Antwerpse Aanbidding door de koningen en het specifieke iconografische programma*, in: *Rubensbulletin*, 2008-2009

Christine Van Mulders, *Ontstaan van het thema en de mythevorming van de aanbidding door de koningen*, in: *Rubensbulletin*, 2008-2009

Christine Van Mulders, *Het altaarstuk van de visverkopers*, in *Reünie. Van Quinten Metsijs tot Peter Paul Rubens. Meesterwerken uit het Koninklijk Museum terug in de kathedraal*, Antwerpen, 2009.

Bijlage 3: Cijfers bibliotheek

Tabel 1: Aanwinsten:

Aanwinsten	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Aantal	2440	2143	1988	1739	1884	1958	1650	1820

Tabel 2: Aanwinsten volgens herkomst (wijze van verwerving):

	2005	2006	2007	2008	2009	2009 in %
Aankoop	655	625	843	902	1007	55,33%
Ruil	593	333	370	276	308	16,92%
Schenking	177	140	254	263	279	15,33%
Overdrachten ¹	58	413	101	0	79	4,34%
Presentexemplaar	88	79	57	91	61	3,35%
Eigen publicatie KMSKA	34	73	206	63	34	1,87%
Niet-geïnventariseerd bezit	134	189	117	55	52	2,86%
Totaal	1739	1884	1958	1650	1820	100%

Tabel 3: aanwinsten naar bibliografische vorm²

Bibliografische vorm	2005	2006	2007	2008	2009	2009 in %
Bestandscatalogi	182	209	209	129	221	12,14%
Monografieën	757	962	1054	929	976	53,63%
Tentoonstellingscatalogi	687	671	558	508	575	31,59%
Tijdschriften/Serials	81	23	99	70	41	2,25%
Handelscatalogi	30	12	30	3	4	0,22%
Veilingcatalogi	0	0	8	8	0	0,00%
Andere*	2	7	0	3	3	0,17%
Totaal	1739	1884	1958	1650	1820	100%

* bv. educatieve vouwblad, persmap, overdruk

Tabel 4: Vergelijkende tabel aanwinsten 2009 volgens bibliografische vorm en herkomst:

Wijze verwerving ----- Bibliograf. vorm	Aankoop	Ruil	Schenk- ing	Over- drachten	Present- exemplaar	Eigen publicatie	Niet- geïnvent ariseerd bezit	Totaal
Bestandscatalogi	75	42	32	60	0	4	8	221
Monografieën	699	38	189	6	20	2	22	976
Tent.-catalogi	226	219	32	13	38	26	21	575
Tijdschriften	6	8	22	0	2	2	1	41
Handelscatalogi	1	1	2	0	0	0	0	4
Veilingcatalogi	0	0	0	0	0	0	0	0
Andere	0	0	2	0	1	0	0	3
Totaal	1007	308	279	79	61	34	52	1820

¹ Overdrachten uit: Archief KMSKA, ICSAC (Internationaal Centrum voor Structuur Analyse en Constructivisme, 1995), ICC (Internationaal Cultureel Centrum, 1998), Centrale Bibliotheek van de Vlaamse Gemeenschap in het Boudewijngebouw (onderdeel met UDC 700, in 2000), WVC (Bibliotheek van het Ministerie voor Welzijn Volksgezondheid en Cultuur, 2005), MNOC (Centrale Bibliotheek van het Ministerie voor Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur, 2006), OCMW Antwerpen (2006), TPC (Theologisch en Pastoraal Centrum Antwerpen, 2009).

² Bij seriële publicaties als tijdschriften, veiling- en handelscatalogi worden enkel de nieuwe reeksen of losse nummers als aanwinst opgenomen. Lopende abonnementen worden niet meegerekend.

Tabel 5: totaal aantal objecten of nieuw ingevoerde boekmaterialen:

Jaartal	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Aantal toegevoegde objecten	n.b.*	n.b.*	n.b.*	2812	7127	9795

* n.b. = cijfers niet beschikbaar

Tabel 5bis: totaal aantal aanwinsten (nieuwe aanwinsten + aanwinsten ICC-collectie):

Jaartal	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Aantal toegevoegde objecten	1406	1548	1696	1725	3271	6301

Tabel 5tris: aantal toegevoegde records, d.w.z. nieuwe bibliografische beschrijvingen, zowel van volledige materialen, bv. monografieën of tentoonstellingscatalogi, als van geëxcerpeerde onderdelen van materialen, bv. tijdschriftartikels of essays:

Jaartal	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Aantal toegevoegde records	1558	2189	2065	2036	4655*	6210

* Schatting op basis van extrapolatie wegens gedeeltelijk niet-beschikbare gegevens.

Tabel 5 quater: totaal aantal boekobjecten, bibliografische records, en unieke records, op het eind van elk jaar:

Jaartal	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Aantal objecten	39.467	41.869	45.254	47.713	54.119	63.588
Aantal records	38.380	40.423	42.278	44.059	49.638	56.676
Aantal unieke records	37.221	37.504	37.567	37.893	40.506	44.181

Tabel 6: aantal raadplegingen (het openen van het zoekscherm voor een opzoeking) en zoekvragen:

Aantal raadplegingen/jaar	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Vanuit KMSKA	9	491	970	2153	1839	2345
Vanuit Anet-bibliotheken	13	50	76	109	126	154
Van elders	6	527	1029	1382	1442	2049
Totaal	28	1068	2075	3644	3407	4548

Aantal zoekvragen/jaar	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Vanuit KMSKA	9	542	1067	2847	3542	5664
Vanuit Anet-bibliotheken	13	55	90	160	164	193
Van elders	6	609	1237	1739	1888	2667
Totaal	28	1206	2394	4746	5594	8524

Tabel 7: aantal bezoekers en unieke bezoekers:

Jaartal	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Totaal aantal bezoekers	269	253	238	301	293	257	265	411
Aantal unieke bezoekers	232	209	196	217	201	138	182	257

Tabel 8: verhouding bezoekers/unieke bezoekers:

Jaartal	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Aantal bezoeken per lezer	1,16	1,21	1,21	1,39	1,46	1,86	1,46	1,60

Tabel 9: aantal bezoekers per maand:

	Jan	Feb	Maa	Apr	Mei	Juni	Juli	Aug	Sept	Okt	Nov	Dec	Totaal
2007	11	34	32	33	20	19	13	15	19	19	26	16	257
2008	12	18	40	43	22	8	9	3	25	33	29	23	265
2009	25	38	54	35	35	17	18	28	42	42	49	28	411

Tabel 10: lezersprofielen volgens 5 categorieën:

Lezersgroep	2008	2008 in %	2009	2009 in %
Onderzoeker	63	23,77%	83	20,19%
Professioneel niet-onderzoeker*	28	10,57%	53	12,90%
Student	134	50,57%	245	59,61%
Particulier	35	13,21%	14	3,41%
Ongedefinieerd	5	1,87%	16	3,89%
Totaal	265	100%	411	100%

* Bv. kunsthandelaar, kunstenaar, (stads)gids, leerkracht...

Tabel 11: aantal leentransacties:

Jaar	2008*	2009
Aantal uitleningen	544	1854
Aantal verlengingen	15	433
Aantal innames	303	1623
Aantal reservaties	4	50

* 2008: vanaf 1 juli

Tabel 12: types uitgeleende/verlengde publicaties in 2009:

Type publicatie	Uitleningen	Verlengingen
Bestandscatalogi	49	11
Monografieën (incl. oeuvrecatalogi)	465	280
Tentoonstellingscatalogi	673	39
Preciosa	27	2
Eigen publicaties	52	4
ICC-collectie	83	0
ICSAC-collectie	10	3
Andere*	495	94
Totaal	1854	433

* Deze categorie bevat resp. 482 en 87 werken die onvoldoende beschreven zijn om het type publicatie te kunnen achterhalen (nog niet opgeruimde beschrijvingen uit de conversie van 2004)

Tabel 13: steekproef uitleningen per weekdag:

2009	maandag	dinsdag	woensdag	donderdag	vrijdag
2-6 feb	10	13	11	15	16
30 maa-3 apr	4	23	0	13	6
8-12 jun	6	19	1	23	0
13-17 jul	13	12	1	1	1
17-21 aug	1	2	1	1	5
21-25 sept	9	13	1	11	12
5-9 okt	9	8	5	7	14
19-23 okt	12	8	6	6	6
30 nov-4 dec	1	3	2	7	1
14-18 dec	4	1	4	2	2
Totaal	69	102	32	86	63

Tabel 14: informatievragen:

Jaartal	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Aantal informatieverstrekkingen*	124	128	130	71	56	70	84	113

* De lijst werd vanaf 2007 beperkt tot vragen van externe gebruikers, en vanaf 2009 tot inhoudelijke vragen.

Tabel 15: aanvragen voor interbibliothecair leenverkeer (IBL):

Jaar	2005	2006	2007	2008	2009
------	------	------	------	------	------

Eigen aanvragen	97	81	82	132	101
Te leveren aanvragen	60	78	83	80	114

Tabel 15bis: detailgegevens IBL 2009: eigen aanvragen:

Aangevraagd	Geslaagd	Mislukt	Totaal
Artikelen	27	8	35
Monografieën	46	20	66
Totaal	73	28	101

Tabel 15tris: detailgegevens IBL 2009: door ons geleverde aanvragen:

Geleverd	Geslaagd	Mislukt	Totaal
Artikelen	10	5	15
Monografieën	84	15	99
Totaal	94	20	114

Tabel 15quater: evolutie verhouding artikelen/monografieën bij IBL:

Jaar	2005	2006	2007	2008	2009
Artikelen	30	32	32	14	15
Monografieën	30	46	51	66	99
Totaal	60	78	83	80	114

Tabel 16: klimaatschommelingen in leeszaal annex bibliotheekmagazijn:

	Gemiddelde	Maximum	Minimum
Temperatuur	21,86 °C	24,80 °C	17,00 °C
RV	45,14%	59,00%	35,10%

Tabel 17: bezoekcijfers archief en documentatiecentrum

Aantal bezoeken	2006	2007	2008	2009
Totaal	36	17	25	41

Aantal bezoekers	2006	2007	2008	2009
Totaal	10	8	13	32

Bijlage 4: educatieve activiteiten

VOOR VOLWASSENEN

In 2009 volgden 13.033 personen 632 activiteiten. Dat is 43 % van het publiek dat een educatieve activiteit volgde.

Lezingen op zondag

Museumarchitectuur. Beelden en Bedenkingen Dr. Wouter Davidts, Wetenschappelijk assistent
Vakgroep Architectuur Universiteit Gent

De artistieke dialoog tussen de Franse kunstenaar Maurice Denis en België, 1890-1930

Dr. Cathérine Verleysen, Wetenschappelijk medewerker Vlaamse Kunstcollectie – Museum voor Schone Kunsten Gent

Het groteske in de kunst van Goya, Redon en Ensor Herwig Todts, Wetenschappelijk medewerker
collectieonderzoek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen

Vondel in Antwerpse verf. Jan Frans Willems en de oude meesters (1815-1830)

Jan Rock, Promovendus Moderne Nederlandse Letterkunde Universiteit van Amsterdam

Het Rubensonderzoek: traditie en nieuwe perspectieven

Prof. dr. Arnout Balis, Hoofddocent Kunstwetenschappen Vrije Universiteit Brussel

De Zeven Sacramenten van Rogier van der Weyden: restauratie en onderzoek

Dr. Griet Steyaert, Restaurator

Totaal: 6 lezingen voor 530 toehoorders

Cursussen en lezingen i.s.m. Amarant

32 cursussen en lezingen voor 1.364 personen

Museumateliers 18+ | Workshops voor volwassenen

4 ateliers voor 46 deelnemers

Opendeur Memlingrestauratie

4 opendeurdagen, 80 deelnemers

Rondleidingen

Voor blinden en slechtzienden

10 themarondleidingen voor 47 deelnemers en 37 begeleiders

Bij de vaste verzamelingen

Themarondleidingen: 103 rondleidingen voor 2.120 deelnemers

3 nocturnes: 9 rondleidingen voor 180 deelnemers

Tijdens de kermisweek

10 rondleidingen voor 123 deelnemers

Bij tentoonstellingen en presentaties

Rubens doorgelicht. Aanbidding door de koningen (29 november 2008 – 1 maart 2009)

9 rondleidingen voor 180 deelnemers

Goya, Redon, Ensor. Groteske schilderijen en tekeningen (14 maart – 14 juni 2009)

197 rondleidingen met 3.940 deelnemers

4 nocturnes: 39 rondleidingen voor 780 deelnemers

In het voetspoor van Bartók. Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme (17 oktober 2009 – 17 januari 2010)

5 rondleidingen voor 100 deelnemers

Theater in het museum

De Schreeuw van Ensor

Een theatermonoloog over James Ensor door Bert Vannieuwenhuysse naar een scenario van Geert Vermeulen, geïnspireerd door teksten van James Ensor en Ludo Beheydt

10 voorstellingen voor 708 toeschouwers

VOOR GEZINNEN

Gezinnen zijn een belangrijke doelgroep. De gezinsactiviteiten werden bijgewoond door 1.969 kinderen en volwassenen (6 % van het publiek dat een of andere activiteit volgde) en kregen een hoog waarderingscijfer.

Het museum leest voor

8 voorleesmomenten, 95 kleuters en kinderen van 8 tot 12 jaar

Erfgoeddag

Thema: Uit vriendschap!? Programma: 12 korte, boeiende rondleidingen over kunst en vriendschap

Aantal bezoekers: 1.260

Zomerzoektocht Vlieg feest! i.s.m. CultuurNet Vlaanderen

615 deelnemers

VOOR INDIVIDUELE KINDEREN EN JONGEREN

Individuele kinderen en jongeren volgden 91 activiteiten met 1.226 deelnemers (5 % van de bezoekers die een of andere activiteit volgden).

Vakantieateliers

Krokusatelier *Een en veel* in de atelierreeks *Contrasten*
voor kinderen van 5 tot 7 jaar - 6 ateliers voor 74 kinderen
voor kinderen van 8 tot 12 jaar - 3 ateliers voor 55 kinderen

Paasatelier *Spontaan en bedacht* in de atelierreeks *Contrasten*
voor kinderen van 5 tot 7 jaar - 5 ateliers voor 56 kinderen
voor kinderen van 8 tot 12 jaar - 2 ateliers voor 24 kinderen

Zomeratelier *Een atelier vol dingen*
voor kinderen van 5 tot 7 jaar - 8 ateliers voor 52 kinderen
voor kinderen van 8 tot 12 jaar - 4 ateliers voor 38 kinderen

Herfstatelier *Droomlandschappen* in de atelierreeks *Op reis!*
voor kinderen van 5 tot 7 jaar - 6 ateliers voor 77 kinderen
voor kinderen van 8 tot 12 jaar - 3 ateliers voor 52 kinderen

Kerstatelier *Op reis met Maria en Jozef* in de atelierreeks *Op reis!*
voor kinderen van 5 tot 7 jaar - 6 ateliers voor 82 kinderen
voor kinderen van 8 tot 12 jaar - 3 ateliers voor 50 kinderen

Zomeratelier *Wie we zien, wie we zijn*

Voor jongeren van 12 tot 15 jaar - 6 deelnemers

Kerstatelier *De kunst van het reizen* in de atelierreeks *Op reis!*
voor jongeren van 12 tot 15 jaar - 15 deelnemers

Verjaardagsfeestjes

43 verjaardagsateliers met 645 kinderen

VOOR HET ONDERWIJS

Het onderwijs blijft een belangrijke partner met 686 ateliers, zoektochten, theatervoorstellingen, lessen en workshops met 13.909 deelnemers (bijna 46 % van het publiek dat een of andere educatieve activiteit heeft gevolgd)

Activiteiten voor basisscholen

423 museumateliers voor 8.460 kinderen
31 zoektochten voor 465 kinderen

Theater in het museum

Ensor op je bord!

4 voorstellingen voor 181 kinderen

De Koekjesdoos

6 voorstellingen voor 297 kinderen

Activiteiten voor het middelbaar en het hoger onderwijs

173 museumlessen voor 3.460 leerlingen
9 rondleidingen *Goya, Redon, Ensor* met 180 leerlingen
2 rondleidingen *Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme* met 40 leerlingen
21 workshops lerarenopleiding met 420 studenten

Projecten

Er werden in nauwe samenwerking met enkele Antwerpse basisscholen museumprojecten opgezet: Vrije Basisschool De Zevensprong, Borgerhout, partner Comeniusproject met de 'internationale' tentoonstelling *Door de ogen van een kunstenaar* - 25 ateliers met 495 leerlingen
Creatieve Basisschool De Pijl, Antwerpen met als thema *Mens* - 24 ateliers met 480 kinderen
Stedelijke Basisschool De Wereldreiziger, Antwerpen met als thema *Het portret* - 20 ateliers met 400 kinderen
Rubens in beweging, jongerenproject i.s.m. De Veerman, 9de klas Hiberniaschool, Antwerpen - 16 leerlingen

Zomerschool

12 museumateliers over het portret voor 115 allochtone kinderen (34 nationaliteiten) van 6 tot 12 jaar.
Slotfeest met 250 gasten

Dag van de Leerkracht

Op woensdag 7 oktober 2009 werden 25 leerkrachten op een museale manier in de bloemetjes gezet met een rondleiding *Vlaamse Primitieven* gevolgd door een bezoek aan de Memling-restauratie en met een rondleiding *Peter Paul Rubens* en een werfbezoek aan het Getty-project.

Bijlage 5: Jaarrekening

UITVOERINGSREKENING
DIENST MET AFZONDERLIJK BEHEER
Conform artikels 75-79 CWR

BENAMING : KONINKLIJK MUSEUM VOOR SCHONE KUNSTEN ANTWERPEN

Sectie I - Begrotingsontvangsten
A. Ontvangsten

Rubrieken opgesplitst volgens de ontvangstenbegroting	Bedragen ingeschreven in de begroting (raming) (1)	Overgedragen vastgestelde rechten (2)	Verworven vastgestelde rechten tijdens het begjaar (3)	Totaal vastgestelde rechten 2+3 (4)	Aangerekende ontvangsten (5)	Verschil tussen vastgestelde rechten en ontvangsten 4-5 (6)	Geannuleerde vastgestelde rechten (7)	Over te dragen vastgestelde rechten 6-7 (8)	Verschil tussen ramingen en aangerekende ontvangsten 5-1 (9)
overgedragen Saldo na ve	677.000,00	0,00	665.502,52	665.502,52	665.502,52	0,00	0,00	0,00	-11.497,48
	677.000,00	0,00	665.502,52	665.502,52	665.502,52	0,00	0,00	0,00	-11.497,48
Dotatie	3.059.000,00	6.270,00	3.059.000,00	3.065.270,00	3.065.270,00	0,00	0,00	0,00	6.270,00
Inkomgelden	550.000,00	0,00	475.550,85	475.550,85	475.550,85	0,00	0,00	0,00	-74.449,15
Publicaties	60.000,00	0,00	47.946,14	47.946,14	47.946,14	0,00	0,00	0,00	-12.053,86
Diverse	160.000,00	3.784,00	58.039,77	61.823,77	59.118,51	2.705,26	0,00	2.705,26	-100.881,49
Sponsorgeld	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Subtotaal 2	3.829.000,00	10.054,00	3.640.536,76	3.650.590,76	3.647.885,50	2.705,26	0,00	2.705,26	-181.114,50
aanwending reservefonds			0,00	0,00	0,00	0,00			0,00
Subtotaal 3	3.829.000,00	10.054,00	3.640.536,76	3.650.590,76	3.647.885,50	2.705,26	0,00	2.705,26	-181.114,50
TOTAAL	4.506.000,00	10.054,00	4.306.039,28	4.316.093,28	4.313.388,02	2.705,26	0,00	2.705,26	-192.611,98

B. Uitgaven

Rubrieken opgesplitst volgens de uitgavenbegroting	Bij decreet geopende VL kredieten (1)	Bij decreet geopende Ord kredieten (2)	Aanwending reservefonds (3)	Overgedragen verbintenissen (4)	Aangerekende verbintenissen tijdens het begrotingsjaar (5)	Totale verbintenissen 4+5 (6)	Aangerekende uitgaven (7)	Geannuleerde verbintenissen vorige begrotingsjaren (8)	Naar volgend jaar over te dragen verbintenissen 6-7-8 (9)	Beschikbaar voor vastleggingen 1-3-5 (10)	Beschikbaar voor ordonnaneringen 2-3-7 (11)
Personeel	1.195.000,00	1.195.000,00	0,00	0,00	1.130.998,94	1.130.998,94	1.130.998,94	0,00	0,00	64.001,06	64.001,06
Werkingskosten	2.534.000,00	2.534.000,00	0,00	652.209,85	2.186.838,47	2.839.048,32	2.279.765,42	55.491,94	503.790,96	347.161,53	254.234,58
Kapitaaluitgaven	100.000,00	100.000,00	0,00	18.967,83	7.119,59	26.087,42	17.971,53	2.315,20	5.800,69	92.880,41	82.028,47
	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Over te dragen	0,00	677.000,00				0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	677.000,00
TOTAAL	3.829.000,00	4.506.000,00	0,00	671.177,68	3.324.957,00	3.996.134,68	3.428.735,89	57.807,14	509.591,65	504.043,00	1.077.264,11
Saldo		0,00	4.506.000,00				884.652,13		-506.886,39		

A5-B7

A8-B9

(I) 884.652,13 -506.886,39

Saldo uitvoeringsrekening voor verdeling (III)

377.765,74

Bijlage 6: het KMSKA in de pers

<u>DATUM</u>	<u>MEDIUM</u>	<u>TITEL</u>	<u>RUBRIEK</u>	<u>ONDERWERP</u>
1/01/2009	10 jaar cultuur- en jeugdbeleid in Vlaanderen		Behoud en beheer	Restauratieatelier KMSKA
1/01/2009	IFLA Art Libraries Section Newsletter	<i>Art Libraries Journal vol. 33 n° 3</i>	Bibliotheek	Behoud en beheer van de bibliotheek
1/01/2009	10 jaar cultuur- en jeugdbeleid in Vlaanderen	<i>De hitwaarde die cultureel erfgoed kreeg, moet nu blijvend en duurzaam worden</i>	Cultuurbeleid	Foto's educatie KMSKA
1/jan	EE Magazine	<i>Praten met portretten</i>	Educatie	Boek en studiedag Cego
1/01/2009	Milo	<i>Ontbijten met een muze</i>	Evenementen	Muzen op zondag
1/01/2009	Pasar	<i>Rubens doorgelicht</i>	Presentaties	Rubens doorgelicht: Addk
1/01/2009	Onafhankelijk Museumtijdschrift		Presentaties	Rubens doorgelicht: Addk
1/01/2009	Genieten	<i>Rubens doorgelicht</i>	Presentaties	Rubens doorgelicht: AddK
1/01/2009	La Revue Générale	<i>Anvers sous les bombes volantes</i>	Varia	Gedenkplaat vliegende bommen naast KMSKA
1/01/2009	De(n) Antwerpenaar	<i>Terraskes doen het hele jaar door</i>	Varia	Terrassen hele jaar open (foto KMSKA)
1/01/2009	Musea en Erfgoed Antwerpen 08. Jaarboek n°6	<i>Andere partners in de stad: KMSKA</i>	Varia	Vermelding KMSKA
1/01/2009	OKV	<i>De reflex van de conservator</i>	Varia	Topstukken decreet
1/01/2009	Musea en Erfgoed Antwerpen 08. Jaarboek n°6	<i>Rubenianum: samenwerkingsovereenkomst met het KMSKA</i>	Vaste collectie	Rubensproject
1/01/2009	Cityzine	<i>KMSKA</i>	Vaste collectie	Vermelding KMSKA
2/01/2009	De Witte Raaf	<i>Lezingen op zondag</i>	Evenementen	Expo Goya Redon Ensor
2/01/2009	Art Expo	<i>Agenda: KMSKA</i>	Presentaties	Camiel Van Breedam
2/01/2009	Grande (FR)	<i>A ne pas manquer en février: Rubens sous une nouvelle lumière</i>	Presentaties	Rubens doorgelicht: Addk
2/01/2009	Art Expo	<i>Agenda: KMSKA</i>	Presentaties	Rubens doorgelicht: Addk
2/01/2009	Art Expo	<i>Exhibitions in your city</i>	Presentaties	Rubens doorgelicht: Addk
2/01/2009	Talkies	<i>Kunstzinnig uitje</i>	Vaste collectie	Omschrijving vaste collectie
2/01/2009	Origine	<i>Un peintre d'exception</i>	vaste collectie	James Ensor
3/01/2009	De Standaard	<i>Expo 2009</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
7/01/2009	Zone 03	<i>Nieuwe weetjes</i>	Tentoonstellingen	Aankondiging Goya Redon Ensor
7/01/2009	Zone 03	<i>Nieuwe nieuwtjes</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
9/01/2009	Bibliotheek & Archiefgids	<i>Naar een bureau voor kunsthistorische documentatie Vlaanderen</i>	Bibliotheek	Samenwerking VKC
9/01/2009	Het Nieuwsblad	<i>Collectie Fraikin wacht op restauratie</i>	Tentoonstellingen	Voorbeeldige busten
12/01/2009	<H>Art Expo-gids	<i>Expos</i>	Presentaties	Jos Leonard
12/01/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Stad spreekt vanuit de buik</i>	Renovatie	Vermelding renovatie
12/01/2009	<H>Art Expo-gids	<i>Expos</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda, Jef Geys
12/01/2009	Isel Magazine	<i>Hoogtepunten van Lineart 2009</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
16/01/2009	Het belang van Limburg	<i>Agenda: Rubens</i>	Presentaties	Rubens doorgelicht: Addk
16/01/2009	<H>Art	<i>In the meantime</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
17/01/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Niet te missen: Muzen op zondag. Leonard Nolens</i>	Evenementen	Muzen op zondag: Leonard Nolens
17/01/2009	Plaza weekend	<i>Rubens vanop twee meter hoog</i>	Presentaties	Rubens doorgelicht: Addk
19/01/2009	La Libre Essentielle	<i>De Van Dyck à Bellotto</i>	Tentoonstellingen	Da Van Dyck a Bellotto

19/01/2009	La Libre Belgique	<i>expos 2009</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
21/01/2009	Knack	<i>Expo: Oog in oog met de koningen</i>	Presentaties	Rubens doorgelicht: AddK
21/01/2009	Het Nieuwsblad	<i>Vlaamse regering zoekt geld voor verhuizing museum</i>	Renovatie	Renovatie
21/01/2009	De Standaard	<i>Regering zoekt geld voor verhuizing museum</i>	Renovatie	Renovatie
21/01/2009	Flanders Today	<i>Feathering his nest</i>	Varia	Appel & ei
22/01/2009	<H>Art	<i>Superieur als Melchior</i>	Presentaties	Rubens doorgelicht: Addk
23/01/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Meesterlijke cadeaus</i>	Vaste collectie	Schenking Cox door A. Raemdonck
23/01/2009	De Morgen	<i>Boeckhorst in het museum</i>	Vaste collectie	Schenking Boeckhorst
27/jan	De Standaard	<i>Voor een appel en een ei</i>	Varia	Appel & ei
27/01/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Kunst zonder kaartje</i>	Varia	Appel & ei
30/01/2009	De Morgen	<i>Toerisme Stad Antwerpen kende topjaar in 2008</i>	Bezoekerscijfers	Bezoekerscijfers 2008
30/01/2009	Het Laatste Nieuws	<i>Antwerpen</i>	Publicaties	Boek Ensor door Herwig Todts
1/02/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Camiel Van Breedam</i>	Presentaties	Camiel Van Breedam
1/02/2009	?	<i>Camiel Van Breedam: Collages: MSK Antwerpen</i>	Presentaties	Camiel Van Breedam in prentenkabinet
1/02/2009	Origine	<i>James Ensor, exceptioneel schilder</i>	Publicaties	Expo Goya Redon Ensor
1/02/2009	La Revue Générale	<i>Trois albums et l'histoire de deux siècles</i>	Publicaties	Geschiedenis van het KMSKA, James Ensor en boek over de expressionisten
1/02/2009	Collect AAA	<i>KMSKA vernieuwt</i>	Renovatie	Renovatieplannen
1/02/2009	OKV	<i>Imagebuilding is van alle tijden</i>	Tentoonstellingen	Da Van Dyck a Bellotto
feb/09	Oog	<i>Gek!</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/02/2009	La Revue Générale	<i>Goya, Redon, Ensor au Musée d'Anvers</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/02/2009	Ondernemers Antwerpen	<i>Een uiterst kostbaar document</i>	Varia	Mogelijk samenwerkingsverband met Erfgoed Vlaanderen
3/02/2009	<H>Art Expo gids	<i>Expo gids musea en kunstencentra</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
4/02/2009	Zone 03	<i>Rubens doorgelicht: de Aanbidding door de koningen</i>	Presentaties	Rubens doorgelicht: Addk
5/02/2009	De Streekkrant	<i>Topjaar voor toerisme</i>	Bezoekerscijfers	Bezoekerscijfers
6/02/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Het beste volgen GvA</i>	Presentaties	Camiel Van Breedam
9/02/2009	Gentleman (FR)	<i>A Story of the Image</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
10/02/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Camiel Van Breedam</i>	Presentaties	Camiel Van Breedam
10/02/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Camiel van Breedam</i>	Presentaties	Camiel Van Breedam
11/02/2009	Topstukken in Vlaanderen	<i>Bescherming is een blijvende opdracht</i>	Cultuurbeleid	Topstukkendecreet
13/02/2009	De Standaard	<i>Waar Rubens thuis is</i>	Publicaties	Geschiedenis KMSKA
15/02/2009	Den Antwerpenaar	<i>Krokusateliers voor kinderen</i>	Educatie	Vakantieateliers voor kinderen
20/02/2009	De Morgen	<i>Sloopmateriaal wordt kunst</i>	Presentaties	Camiel Van Breedam
20/02/2009	De Morgen	<i>Van Dyck, Bellotto en de anderen</i>	Tentoonstellingen	Da Van Dyck a Bellotto
20/02/2009	Le Soir	<i>De Van Dyck a Bellotto</i>	Tentoonstellingen	Da Van Dyck a Bellotto
20/02/2009	La Libre Belgique	<i>Tous les trésors des Savoie</i>	Tentoonstellingen	Da Van Dyck a Bellotto
20/02/2009	Commission en direct	<i>Une collection d'exception</i>	Vaste collectie	VKC
21/02/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Krokustips voor kids</i>	Educatie	Vakantieateliers voor kinderen
24/02/2009	Het Spoor	<i>Goya, Redon, Ensor. Grotteske schilderijen en tekeningen</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
24/02/2009	De Standaard	<i>Kunstenaar maakt reclamepanelen leeg</i>	Varia	Appel & ei
25/02/2009	Le Soir	<i>Le Mad</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
25/02/2009	Kerk en Leven	<i>De smaak van de kardinaal, en</i>	Tentoonstellingen	Reünie

		<i>meer</i>		
27/02/2009	De Morgen	<i>Dagboek van een Vlaamse primitief</i>	Vaste collectie	Triptiek Rogier van der Weyden
28/02/2009	De Standaard	<i>De XII werken van Anciaux</i>	Cultuurbeleid	Evaluatie cultuurbeleid minister Anciaux
1/03/2009	Het Nieuwsblad - Plaza Weekend	<i>Speciale kindertochten in het Museum voor Schone Kunsten</i>	Educatie	Kidstour
1/03/2009	Collect AAA (FR)	<i>De kunst van het groteske</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/03/2009	Collect AAA (NL)	<i>L'Art du grotesque</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/03/2009	Klasse	<i>Groteske schilderijen</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/03/2009	Het spoor	<i>Goya Redon Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/03/2009	Genieten	<i>Haal het beste uit maart</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/03/2009	Collect AAA (NL)	<i>Up to Art: De kunst van het groteske</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/03/2009	KL(s)	<i>Goya, Redon en Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/03/2009	Dertien Magazine	<i>10 x 2 kaartjes voor 'Goya Redon Ensor' in KMSKA</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/03/2009	L'Eventail	<i>Le grotesque et le fantastique</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/03/2009	The Magazine Antiques	<i>Farther afield</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/03/2009	Le ligueur	<i>Peintures et dessins grotesques de Goya, Redon et Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/03/2009	Tribune 65.03	<i>Museum in de steigers</i>	Varia	KMSKA wordt IVA
1/03/2009	Glam-It	<i>Mighty Aphrodite</i>	Varia	Modereportage shoot in KMSKA
1/03/2009	Decors (NL)	<i>Robbrecht & Daem: Pacing through Architecture</i>	Varia	Plein voor KMSKA
4/03/2009	Zone 03	<i>Goya Redon Ensor: Bon voor Franse avond</i>	Evenementen	Expo Goya Redon Ensor
4/03/2009	Atelier	<i>Het groteske in de werken van James Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
5/03/2009	<H>Art	<i>Le tout Piémont, le tout Flandre</i>	Tentoonstellingen	Da Van Dyck a Bellotto
5/03/2009	Amuse	<i>Expo Goya Redon Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
5/03/2009	<H>Art	<i>De weldadige rust van de architectuur</i>	Varia	Plein voor KMSKA
10/03/2009	Humo	<i>Humo selecteert: het beste van de week</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
10/03/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Fontein aan Museum voor Schone Kunsten geeft zowel verticaal als horizontaal spektakel</i>	Varia	Vermelding KMSKA
11/03/2009	Metro (NL)	<i>Goya, Redon, Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
11/03/2009	Metro (FR)	<i>Goya, Redon, Ensor à Anvers</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
12/03/2009	Trends	<i>Tips</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
13/03/2009	De Morgen	<i>MuHKA sluit de deuren voor noodzakelijke opknopbeurt</i>	Presentaties	Scanlan
13/03/2009	Het Nieuwsblad	<i>Laatste grote tentoonstelling in KMSKA</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
13/03/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Goya Redon Ensor: drie maal groots grotesk</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
13/03/2009	Metro (NL)	<i>Groteske pracht in Antwerpen</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
13/03/2009	Le Vif/l'Express	<i>Trois frères de sang</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
13/03/2009	De Morgen	<i>Het groteske op drie manieren</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
13/03/2009	La Libre Belgique	<i>Le déclic de James Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
13/03/2009	Belga (FR)	<i>Peintures et dessins grotesques</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
13/03/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Sesam, open u!</i>	Vaste collectie	James Ensor
14/03/2009	Gazet van Antwerpen	<i>5 uit tips</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
14/03/2009	De Standaard	<i>Expo van de week</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
14/03/2009	De Tijd	<i>Goya, Redon en Ensor zij aan zij</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
14/03/2009	Gazet van Antwerpen	<i>5 uit tips</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
14/03/2009	De Standaard	<i>De zwarte fantasie</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor

15/03/2009	De(n) Antwerpenaar	<i>T Stad in; tips: Goya Redon Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
16/03/2009	Financial Times	<i>Antwerp: Goya Redon Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
18/03/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Mijn voortvader was een Vlaams primitief</i>	Presentaties	Retabel Jacob van Cotthem
18/03/2009	Zone 03	<i>Feest van angst en pijn</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
18/03/2009	Zone 03	<i>Tips Expo</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
19/03/2009	The Bulletin	<i>Arts Agenda Exhibitions</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
19/03/2009	Le Soir	<i>L'Ame sombre du grotesque</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
20/03/2009	Artsenkrant	<i>Het leven is een grillige maskerade</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
20/03/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Goya, Redon, Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
20/03/2009	Vrij Maldegem	<i>Goya, Redon, Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
21/03/2009	De Standaard	<i>Expo van de week</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
21/03/2009	De Morgen	<i>De kerk en het verdwijnende lichaam</i>	Tentoonstellingen	Expo Paul Vandenbroeck
22/03/2009	Het Nieuwsblad	<i>Tien paastips voor Antwerpse kinderen</i>	Educatie	Vakantieateliers voor kinderen
23/03/2009	De Zondag	<i>Musea op kindermaat</i>	Educatie	Vakantieateliers voor kinderen
23/03/2009	De Standaard	<i>Cultuurweb krijgt ambitieuze opvolger</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
23/03/2009	De Standaard	<i>De barokke kant van het geloof</i>	Varia	Expo door medewerker Paul Vandenbroeck
25/03/2009	Knack	<i>Expo Grotesk groots</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
25/03/2009	Knack	<i>Tentoonstelling Goya Redon Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
25/03/2009	De Standaard	<i>Expo van de week</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
26/03/2009	<H>Art	<i>MUHKA gaat extra muros</i>	Presentaties	Scanlan
26/03/2009	<H>Art	<i>MAS, MASSA, MASSAAL</i>	Renovatie	Collectie op verplaatsing
26/03/2009	<H>Art	<i>Over burgers, kettlers en monsters</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
27/03/2009	De Morgen	<i>Onze aanraders</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
28/03/2009	De Standaard	<i>Expo van de week</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
29/03/2009	De Zondag	<i>Vaders van moderne kunst</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/04/2009	Antwerpsche Tijdinghen	<i>Masterplan Koninklijk Museum voor Shone Kunsten Antwerpen</i>	Renovatie	Renovatieplannen
1/04/2009	Belgian Newsletter	<i>A Story of the Image</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image Shanghai
1/04/2009	Kunstbeeld	<i>Kunstagenda</i>	Tentoonstellingen	Da Van Dyck a Bellotto
1/04/2009	L'Eventail	<i>Goya - Redon & Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/04/2009	La Revue Générale	<i>Lettre de Flandre</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/04/2009	Artexpo	<i>Goya Redon Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/04/2009	Artexpo	<i>KMSKA <14/06: Goya Redon Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/04/2009	Okra Magazine	<i>Goya Redon Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/04/2009	<H>Art	<i>Goya Redon Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/04/2009	La Libre Belgique	<i>La libre culture</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/04/2009	Tableau	<i>Merkwaardig grotesk</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/04/2009	Collect AAA (NL)	<i>Expo Agenda</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/04/2009	Plaza Magazine	<i>Manadens utstalling: Goya, Redon, Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/04/2009	Belgium Unlimited (NL)	<i>Tentoonstelling Goya Redon Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/04/2009	Belgium Unlimited (FR)	<i>Exposition Goya Redon Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/04/2009	Belgium Unlimited (ENG)	<i>Exhibition Goya Redon Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
2/04/2009	De Streekkrant	<i>Jongeren en Rubens in beweging</i>	Educatie	Rubens in beweging
2/04/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Bolleke Sneeuw gaat naar China</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image in Shanghai
3/04/2009	De Morgen	<i>Onze aanraders</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor

4/04/2009	De Standaard	<i>Expo van de week</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
5/04/2009	Lannoo's boekenmagazine	<i>Kunst op je salontafel</i>	Publicaties	Expo Goya Redon Ensor
6/04/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Agenda</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
7/04/2009	Car & bus	<i>Het groteske in de kunst</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
7/04/2009	NRC Handelsblad	<i>Drie meesters van de lelijkheid verenigd</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
8/04/2009	La Libre Belgique	<i>La libre culture</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
8/04/2009	Flanders Today	<i>Masking the inhuman in us all</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
9/04/2009	<H>Art	<i>Paviljoen Joe Scanlan in KMSKA</i>	Presentaties	Scanlan
9/04/2009	The Bulletin	<i>The beauty of the grotesque</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
9/04/2009	De Huisarts	<i>Grootmeesters van het groteske</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
9/04/2009	De Nieuwe Gazet	<i>Voorjaarstentoonstelling</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
10/04/2009	Art Expo	<i>Bozar- Da Van Dyck a Bellotto</i>	Tentoonstellingen	Da Van Dyck a Bellotto
10/04/2009	De Morgen	<i>Onze aanraders</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
10/04/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Vrijdag</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
11/04/2009	De Standaard	<i>Expo van de week</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
12/04/2009	De zondag	<i>Op museumbezoek</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
14/04/2009	Dag Allemaal	<i>Goya Redon Ensor</i>	Publicaties	Expo Goya Redon Ensor
15/04/2009	La Libre Belgique	<i>La libre culture</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
15/04/2009	Gentleman (NL)	<i>Goya, Redon, Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
16/04/2009	<H>Art	<i>A Story of the Image</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
16/04/2009	<H>Art	<i>In the meantime</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
16/04/2009	Le Soir	<i>A la rencontre d'artistes initiateurs</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
17/04/2009	Het Laatste Nieuws	<i>James Ensor</i>	Publicaties	Boek Ensor door Herwig Todts
17/04/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Vrijdag</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
17/04/2009	Het Laatste Nieuws	<i>Goya Redon Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
18/04/2009	De Standaard	<i>Expo van de week</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
21/04/2009	Trends	<i>Grootmeesters van het groteske</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
21/04/2009	De Morgen	<i>Kunsttijdschrift <H>Art nu ook voor kinderen</i>	Varia	Vermelding KMSKA
22/04/2009	Metro (NL)	<i>Goya, Redon, Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
22/04/2009	Metro (FR)	<i>Goya, Redon, Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
22/04/2009	La Libre Belgique	<i>La libre culture</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
22/04/2009	Tertio	<i>Verontrustende schoonheid</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
23/04/2009	De Standaard	<i>Directeur KMSK adviseert Rijksmuseum</i>	Varia	Paul Huvenne in Raad van Toezicht Rijksmuseum
23/04/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Top & flop: Paul Huvenne adviseur van Rijksmuseum Amsterdam</i>	Varia	Paul Huvenne in Raad van Toezicht Rijksmuseum Amsterdam
23/04/2009	De Morgen	<i>Paul Huvenne in Raad van Toezicht Rijksmuseum Amsterdam</i>	Varia	Paul Huvenne in Raad van Toezicht Rijksmuseum Amsterdam
23/04/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Je gaat ons overal tegenkomen</i>	Varia	Serie Wolven opgenomen in KMSKA
24/04/2009	De Morgen	<i>Onze aanraders</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
25/04/2009	De Standaard	<i>Expo van de week</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
25/04/2009	Het Nieuwsblad	<i>Klachtenkoor</i>	Varia	Klachtenkoor zingt aan KMSKA
28/04/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Cultuurfanfare</i>	Evenementen	Expo Goya Redon Ensor
29/04/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Agenda</i>	Evenementen	Expo Goya Redon Ensor
29/04/2009	La Libre Belgique	<i>La libre culture</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
30/04/2009	Het Nieuwsblad	<i>In het rood tot aan mijn dood</i>	Presentaties	Camiel Van Breedam

30/04/2009	De Standaard	<i>In het rood tot aan mijn dood</i>	Presentaties	Camiel Van Breedam
30/04/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>KMSKA - Passing through</i>	Presentaties	Scanlan
30/04/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Oude en nieuwe meesters</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image in Shanghai
30/04/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/05/2009	Collect AAA	<i>Goya Redon Ensor</i>	Publicaties	Expo Goya Redon Ensor
1/05/2009	Oriental Morning Post	<i>(A Story of the Image)</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image in Shanghai
1/05/2009	Il Giornale dell'Arte	<i>Le Mostre</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/05/2009	Pasar	<i>Goya Redon Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/05/2009	50+ Lifestyle (FR)	<i>> 14/06: Goya Redon Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/05/2009	Talkies	<i>Groteske schilderijen en tkeningen</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/05/2009	Côte Magazine	<i>Goya Redon Ensor: le grotesque à la loupe</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/05/2009	L'Objet d'art	<i>Le grotesque de Goya, Ensor et Redon</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/05/2009	Collect AAA	<i>Expo Agenda</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/05/2009	L'Oeil	<i>Goya, Redon et Ensor: Visions cauchemardesques</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/05/2009	Tableau	<i>Reünie in de Kathedraal</i>	Tentoonstellingen	Reünie
1/05/2009	Art News	<i>Find Flanders: the hidden jewel of western Europe</i>	Varia	Foto Rubenszaal
1/05/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Antwerpen blij met nieuwe VRT-reeks</i>	Varia	KMSKA als locatie
1/05/2009	Art Forum	<i>James Ensor</i>	Vaste collectie	Ensor in het MOMA
1/05/2009	B There	<i>36 hours in Antwerp</i>	Vaste collectie	Vermelding KMSKA
2/05/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Shanghai valt voor Tuymans en Co</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image in Shanghai
2/05/2009	La Libre Belgique	<i>Momento: Ensor Goya Redon</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
2/05/2009	De Standaard	<i>Expo van de week</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
6/05/2009	La Libre Belgique	<i>La libre culture</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
6/05/2009	Zone 03	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
8/05/2009	Metro (NL)	<i>Groteske schepsels</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
8/05/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Goya Redon Esnor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
9/05/2009	De Standaard	<i>Cultuur in het tijdperk na Bert Anciaux</i>	Cultuurbeleid	Cultuurbeleid na Bert Anciaux
9/05/2009	De Standaard	<i>Expo van de week</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
9/05/2009	Gazet van Antwerpen	<i>De man achter de kunstenaar: Benjamin Verdonck</i>	Varia	Appel & ei
9/05/2009	De Nieuwe Gazet	<i>Museumdirecteur krijgt zeg in Rijksmuseum</i>	Varia	Paul Huvenne in Raad van Toezicht Rijksmuseum Amsterdam
10/05/2009	De Standaard	<i>Hout sprokkelen, wachten op woorden</i>	Varia	Vermelding KMSKA
13/05/2009	Knack	<i>Interview met Luc Tuymans</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
14/05/2009	<H>Art	<i>Rechtzetting KMSKA</i>	Renovatie	Rechtzetting foute sluitingsdatum
14/05/2009	<H>Art	<i>Een actiecyclus in de openbare ruimte</i>	Varia	Appel & ei
14/05/2009	<H>Art	<i>Kalender' van Benjamin Verdonck</i>	Varia	Appel en ei
15/05/2009	De Morgen	<i>De tuinman die vergat te snoeien</i>	Cultuurbeleid	Evaluatie beleid Bert Anciaux
15/05/2009	De nieuwe Antwerpenaar	<i>KMSKA - Passing Through</i>	Presentaties	Scanlan
15/05/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Vrijdag</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
15/05/2009	Le Journal du Médecin	<i>De précieux ridicules</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
15/05/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
15/05/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor

15/05/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Wie petanque leuk vindt, kan beker winnen</i>	Varia	Petanque aan KMSKA
16/05/2009	De Standaard	<i>Expo van de week</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
18/05/2009	Belga (NL)	<i>Altaarstukken KMSKA keren terug naar Antwerpse kathedraal</i>	Tentoonstellingen	Reünie
18/05/2009	De Morgen	<i>Monumentale altaarstukken reizen van museum naar kathedraal</i>	vaste collectie	Transport naar kathedraal
18/05/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Altaarstukken verhuizen van museum naar kathedraal</i>	vaste collectie	Transport naar kathedraal
19/05/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Altaarstukken verhuizen van museum naar kathedraal</i>	Tentoonstellingen	Reünie
19/05/2009	Het Laatste Nieuws	<i>Altaarstukken verhuizen naar kathedraal</i>	Tentoonstellingen	Reünie
19/05/2009	De Tijd	<i>De wijde wereld</i>	Tentoonstellingen	Reünie
20/05/2009	La Libre Belgique	<i>Goya, Redon, Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
22/05/2009	The Wall Street Journal	<i>Antwerp's 'Goya, Redon, Ensor' shows visionary works of horror</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
22/05/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Vrijdag</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
25/05/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Spaanse avond</i>	Evenementen	Expo Goya Redon Ensor
25/05/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Spaanse avond</i>	Evenementen	Nocturne Goya Redon Ensor
26/05/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Agenda</i>	Evenementen	Expo Goya Redon Ensor
27/05/2009	De Standaard	<i>Aandacht voor architectuur</i>	Renovatie	Renovatieplannen
27/05/2009	La Libre Belgique	<i>La libre culture</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
27/05/2009	Zone 03	<i>Expo agenda</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
27/05/2009	Knack	<i>Lezen op zondag: te gast in Hasselt</i>	Varia	Foto van Lezen op zondag in Rubenszaal KMSKA 2008
28/05/2009	De Standaard	<i>Amerika herontdekt 'vergeten' Ensor</i>	Tentoonstellingen	Ensor in het MOMA
29/05/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Agenda: In het Prentenkabinet: Curiosa uit het archief</i>	Presentaties	Curiosa
29/05/2009	De Morgen	<i>Onze aanraders</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
29/05/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Vrijdag</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
30/05/2009	Elsevier	<i>Nachtmerries</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
30/05/2009	De Standaard	<i>Expo van de week</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
30/05/2009	Gazet van Antwerpen	<i>"Zo'n drieliuk weegt al snel 500 kilogram". Wilrijkse standbouw geeft schilderijen stabiel plekje</i>	Tentoonstellingen	Reünie
1/06/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Door de ogen van een kunstenaar</i>	Educatie	Comeniusproject
1/06/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Een verhaaltje in het museum</i>	Educatie	Het museum leest voor
1/06/2009	Klasse	<i>Ook wiskunde is lachen</i>	Evenementen	Art meets Comedy
1/06/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>KMSKA - Passing through</i>	Presentaties	Scanlan
1/06/2009	Lou	<i>Les tableaux de van Cau</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/06/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
jun/09	Ons Brussel. Tijdschrift van de Vlaamse Club	<i>Goya Redon Ensor. Grotteske schilderijen en tekeningen in het KMSK.</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
1/06/2009	Arte News	<i>Oeuvres in situ</i>	Tentoonstellingen	Reünie
1/06/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Reünie in de kathedraal</i>	Tentoonstellingen	Reünie
1/06/2009	Pasar	<i>Reünie in de kathedraal</i>	Tentoonstellingen	Reünie
1/06/2009	Amuze	<i>Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
1/06/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Benjamin Verdonck bouwt papieren huis voor 'sans-papiers'</i>	Varia	Appel & ei
2/06/2009	De Tijd	<i>Amerikaans geld voor België</i>	Varia	Sponsoring

3/06/2009	La Libre Belgique	<i>Goya, Redon, Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
3/06/2009	De Morgen	<i>Kleur in de kathedraal</i>	Tentoonstellingen	Reünie
3/06/2009	De Standaard	<i>Tijdmachine in de kathedraal</i>	Tentoonstellingen	Reünie
3/06/2009	De Morgen (cover)	<i>Artistieke hoogmis in de kathedraal</i>	Tentoonstellingen	Reünie
3/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Kerk in volle glorie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
3/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Kunstenaar Benjamin Verdonck opnieuw in actie met ei</i>	Varia	Appel & ei
4/06/2009	Trends	<i>Tips</i>	Tentoonstellingen	Reünie
5/06/2009	De Morgen	<i>Gebouwen om in te bladeren</i>	Varia	Plein voor KMSKA
6/06/2009	Het Nieuwsblad	<i>Jonge kunstenaars</i>	Educatie	Comeniusproject
6/06/2009	De Standaard	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
6/06/2009	De Standaard	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Reünie
6/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Jef Geys toont stadsplantjes op in blitse kunstshow</i>	Varia	Jef Geys wilde KMSKA opblazen
6/06/2009	Het Belang van Limburg	<i>Jef Geys toont stadsplantjes op in blitse kunstshow</i>	Varia	Jef Geys wilde KMSKA opblazen
6/06/2009	Het Laatste Nieuws	<i>Vlaanderen verliest weer waardevol schilderij</i>	Varia	Kopie J. Jordaens
6/06/2009	De Morgen	<i>Unieke Jordaens dreigt in buitenlandse handen te vallen</i>	Vaste collectie	Kopie J. Jordaens
6/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Schilderij Jordaens geveild in Parijs</i>	Vaste collectie	Kopie J. Jordaens
8/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Geld voor renovatie Elisabethzaal</i>	Renovatie	Renovatieplannen
9/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Kinderen openen expo in museum</i>	Educatie	Comeniusproject
10/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Van Metsijs tot Rubens</i>	Tentoonstellingen	Reünie
10/06/2009	Knack	<i>Tentoonstelling Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
11/06/2009	Het Nieuwsblad	<i>Kunswerken Tempelhof</i>	Behoud en beheer	Bruiklenen terug
11/06/2009	De Tijd	<i>Culturele vuurtorens van VOKA vrijen Antwerps bedrijfsleven op</i>	Varia	Sponsoring
12/06/2009	Het Nieuwsblad	<i>Comenius feest</i>	Educatie	Comeniusproject
12/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo</i>	Educatie	Comeniusproject
12/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo</i>	Presentaties	Curiosa
12/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
12/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo van de week</i>	Tentoonstellingen	Reünie
12/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Reünie
12/06/2009	De Morgen	<i>Onze aanraders</i>	Tentoonstellingen	Reünie, Goya, Redon, Ensor
12/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Benjamin Verdonck legt volkstuintje aan op het Zuid</i>	Varia	Appel en ei
13/06/2009	De Tijd	<i>Top expo</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
13/06/2009	De Nieuwe Gazet	<i>Volkstuintje voor Museum voor Schone Kunsten</i>	Varia	Appel & ei
15/06/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Het museum leest voor</i>	Educatie	Het museum leest voor
15/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Agenda</i>	Tentoonstellingen	Reünie
15/06/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>O.L.V.-Kathedraal - Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
15/06/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Cover: zonder titel</i>	Varia	KMSKA als achtergrond
15/06/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Wolven in de stad</i>	Varia	KMSKA als locatie
15/06/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Petanquetornooi aan het museum</i>	Varia	Petanque aan het KMSKA
16/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Curiosa in KMSKA</i>	Presentaties	Curiosa
16/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Agenda</i>	Presentaties	Curiosa
16/06/2009	La Libre	<i>La libre culture</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor

	Belgique				
17/06/2009	Zone 03	<i>Comeniusproject: Door de ogen van een kunstenaar</i>	Educatie	Comeniusproject	
17/06/2009	Zone 03	<i>Het museum leest voor</i>	Educatie	Het museum leest voor	
17/06/2009	Zone 03	<i>Rondleiding voor blinden en slechtzienden: James Ensor, leven en werk</i>	Educatie	Rondleiding voor blinden en slechtzienden	
17/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>De 100 van Antwerpen: Nacht van de musea</i>	Evenementen	Museumnacht	
17/06/2009	Zone 03	<i>Expo Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie	
17/06/2009	Belga	<i>Cultuur en feestgeruis gaan samen op de tweede editie Antwerps holebi-event</i>	Varia	Gay Pride	
18/06/2009	Het Laatste Nieuws	<i>Holebi's feesten vier dagen</i>	Varia	Gay Pride	
18/06/2009	De Nieuwe Gazet	<i>Holebi's feesten vier dagen</i>	Varia	Gay Pride	
19/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo</i>	Educatie	Comeniusproject	
19/06/2009	Het Nieuwsblad	<i>Vakantie is feest</i>	Educatie	Vlieg viert feest!	
19/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo</i>	Presentaties	Curiosa	
19/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Reünie	
23/06/2009	De Morgen	<i>Brussels museum heeft weer een prachtige Rembrandt</i>	Vaste collectie	Rembrandt	
24/06/2009	La semaine médicale	<i>Les mondes grotesques de Goya, Redon et Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor	
24/06/2009	Het medisch weekblad	<i>Groteske werelden van Goya, Redon en Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor	
24/06/2009	La Libre Belgique	<i>Notre Rembrandt et son épouse</i>	Vaste collectie	Rembrandt	
24/06/2009	De Morgen	<i>Laatste loodjes voor nieuw Leuvens Museum</i>	Vaste collectie	Triptiek Rogier van der Weyden	
25/06/2009	De Morgen	<i>Belgische schilderijen in muZEEum van Vlissingen</i>	Tentoonstellingen	Belgische schonen in Vlissingen	
25/06/2009	De Standaard	<i>De intrede van Ensor in New York</i>	Tentoonstellingen	Ensor in het MoMA	
25/06/2009	De Standaard (Cover)	<i>James Ensor doet zijn intrede in New York</i>	Tentoonstellingen	Ensor in het MoMA	
25/06/2009	<H>Art	<i>De kathedraal tijdens een vervlogen hoogdag</i>	Tentoonstellingen	Reünie	
26/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Holebifestival Antwerp Pride start in mineur</i>	Evenementen	Antwerp Pride	
26/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Stad kleurt roze</i>	Evenementen	Antwerp Pride	
26/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo</i>	Presentaties	Curiosa	
26/jun	De Morgen	<i>Carnaval in New York</i>	Tentoonstellingen	Ensor in het MoMA	
26/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Reünie	
26/06/2009	De Morgen (Cover)	<i>Onbekend niet onbemind: New York omarmt het genie van James Ensor</i>	Vaste collectie	Ensor in het MOMA	
26/06/2009	De Morgen	<i>Onbekende Jordaens geveild in Parijs</i>	Vaste collectie	Jordaens Zo d'ouden zongen zo piepen de jongen	
27/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Musea en kunstcollecties in Antwerpen komen en gaan</i>	Renovatie	Verbouwingen in Antwerpse musea	
27/06/2009	De Tijd	<i>James Ensor moet New York opvrolijken</i>	Tentoonstellingen	Ensor in het MoMA	
27/06/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Willem van Oranje herrijst in brons</i>	Varia	Herinneringsmonument Willem van Oranje	
27/06/2009	Het Nieuwsblad	<i>Antoon Van Dijck ruimt plaats voor Prins Willem van Oranje</i>	Varia	Herinneringsmonument Willem van Oranje	
29/06/2009	De Morgen	<i>Antwerpen krijgt monument voor Willem van Oranje</i>	Varia	Herinneringsmonument Willem van Oranje	
30/06/2009	La Libre Belgique	<i>Ensor à la conquête de l'Ouest</i>	Tentoonstellingen	Ensor in het MoMA	
30/06/2009	De Morgen	<i>Jan Vanriet sluit Museum voor Schone Kunsten</i>	Tentoonstellingen	Jan Vanriet	
1/07/2009	Zone 03	<i>Alles of bijna alles over één</i>	Educatie	Kermisweek	

		<i>schilderij</i>		
1/07/2009	Zone 03	<i>Agenda: Rondleidingen kermisweek</i>	Educatie	Rondleidingen kermisweek
1/07/2009	Zone 03	<i>Wie we zien, wie we zijn</i>	Educatie	Vakantieatelier jongeren
1/07/2009	Zone 03	<i>Een atelier vol dingen</i>	Educatie	Vakantieatelier kinderen
1/07/2009	Zone 03	<i>Vlieg feest in het KMSKA!</i>	Educatie	Vlieg
1/07/2009	Zone 03	<i>Agenda: Vlieg feest in het KMSKA!</i>	Educatie	Vlieg feest!
1/07/2009	Zone 03	<i>Voer voor overtreeders</i>	Evenementen	Appel & ei
1/07/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Museumnacht</i>	Evenementen	Museumnacht
1/07/2009	Renoscripto (NL)	<i>KMSKA: Nieuw gedeelte in oud museum</i>	Renovatie	Renovatieplannen
1/07/2009	Renoscripto (FR)	<i>KMSKA: Deux musées en un</i>	Renovatie	Renovatieplannen
1/07/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Reünie. Van Quinten Metsijs tot Peter Paul Rubens</i>	Tentoonstellingen	Reünie
1/07/2009	De Nieuwe Gazet	<i>Werken aan de Lange Wapper kunnen beginnen</i>	Varia	Appel & ei
1/07/2009	Zone 03	<i>Voer voor overtreeders</i>	Varia	Appel & ei
1/07/2009	Verrekijker	<i>Zure regen, bestaat dat nog?</i>	Varia	fotoshoot KMSKA
1/07/2009	t Pallieterke	<i>Een monument voor prins en burgemeester</i>	Varia	Herinneringsmonument Willem van Oranje
1/07/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>3 keer onthaasten in 't stad</i>	Varia	pentanque
1/07/2009	13 Extra zomerbijlage	<i>Op stap in de provincie antwerpen</i>	Varia	Tips van medewerker Marjolijn Barbier, Vermelding KMSKA
1/07/2009	Eos Magazine	<i>Rubens onder infrarood</i>	Behoud en beheer	Molab onderzoek
2/07/2009	The Bulletin	<i>Best Art Works</i>	Vaste collectie	Rubens Aanbidding door de koningen
3/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Zomerschooltje barst uit zijn voegen</i>	Educatie	Zomerschool
3/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Agenda: Curiosa uit het archief</i>	Presentaties	Curiosa
3/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Agenda: Reünie</i>	Varia	Reünie
4/07/2009	La Libre Belgique	<i>La cathédrale retrouve ses merveilles après 200 ans</i>	Tentoonstellingen	Reünie
4/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>De kathedraal maakt zijn naam van toeristische trekpleister waar</i>	Tentoonstellingen	Reünie
5/07/2009	Steps City Magazine	<i>Geniet gratis en voor niets</i>	Varia	Vermelding KMSKA
6/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Agenda: Passing through</i>	Presentaties	Scanlan
7/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Passing Through</i>	Presentaties	Scanlan
7/07/2009	Het Nieuwsblad	<i>Man bijt Museum</i>	Varia	Opname begingeneriek Man bijt hond
8/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Curiosa uit het archief</i>	Presentaties	Curiosa
8/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Reünie. Van Quinten Metsijs tot Peter Paul Rubens</i>	Tentoonstellingen	Reünie
8/07/2009	La Libre Culture	<i>Les retables à la cathédrale</i>	Tentoonstellingen	Reünie
9/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Waar komt u de ploeg van A dit jaar tegen op vakantie?</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image in Singapore
9/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Op maat gemaakte citytrips</i>	Varia	vermelding op website
10/07/2009	De Standaard	<i>Amerikaanse pers bejubelt Ensorexpo in MoMA</i>	Tentoonstellingen	Ensor in het MoMA
11/07/2009	De Tijd	<i>Top expo: Retabels in kathedraal</i>	Tentoonstellingen	Reünie
11/07/2009	De Nieuwe Gazet	<i>Eerste Aper'eau aan Museum voor Schone Kunsten</i>	Varia	Vermelding KMSKA
12/07/2009	De Standaard	<i>Cultuursector hoopt op continuïteit</i>	Cultuurbeleid	Beleid Minister Schauvliege
13/07/2009	The New Yorker	<i>The ID Factor: James Ensor's irreality</i>	Tentoonstellingen	Ensor in het MoMA
13/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Man bijt Hond' filmt begingeneriek in Borgerhout</i>	Varia	Opname begingeneriek Man bijt hond

14/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Vier de Franse revolutie</i>	Vaste collectie	Fouquet
15/07/2009	De Morgen	<i>Kunstensector bezorgd over nieuwe minister van Cultuur Joke Schauvliege</i>	Cultuurbeleid	Nieuwe minister van Cultuur Joke Schauvliege
15/07/2009	De Morgen	<i>Lezersbrieven: Schauvliege</i>	Cultuurbeleid	Nieuwe minister van Cultuur Joke Schauvliege
15/07/2009	De Morgen	<i>Kunstenaars halen uit naar Schauvliege</i>	Cultuurbeleid	Nieuwe minister van Cultuur Joke Schauvliege
15/07/2009	De Morgen	<i>Erwin Mortier maakte op Canvas kennis met de nieuwe minister van Cultuur</i>	Cultuurbeleid	Nieuwe minister van Cultuur Joke Schauvliege
15/07/2009	Voyages, voyages	<i>Agenda</i>	Tentoonstellingen	Reünie
16/07/2009	De Standaard	<i>Eerst studeren, dan geld</i>	Cultuurbeleid	Beleidsnota minister Schauvliege
16/07/2009	<H>Art	<i>Het verwoepene der aarde</i>	Presentaties	Camiel Van Breedam
16/07/2009	L'Immo	<i>Le legs Florent van Ertborn</i>	Vaste collectie	Legaat van Ertborn
16/07/2009	De Standaard	<i>Een "Belgische" Rembrandt</i>	Vaste collectie	Rembrandt
17/07/2009	De Morgen	<i>Vlaamse musea schrijven open brief aan minister Schauvliege</i>	Cultuurbeleid	Open brief aan minister Schauvliege
17/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo</i>	Presentaties	Curiosa
17/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Reünie
18/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Nieuws uit uw gemeente: Prinses Mathilde en de zomerschool</i>	Educatie	Zomerschool
24/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Reünie
24/07/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Antwerpen heeft toch echte Rembrandt</i>	Vaste collectie	Rembrandt
25/07/2009	De Standaard	<i>Een pamflet in verf</i>	Varia	Ensor: De intrede van Christus in Brussel
28/07/2009	Boras Tidning	<i>Drömmar om närhet och ondska</i>	Vaste collectie	Artikel over KMSKA in Zweeds dagblad
29/07/2009	Knack	<i>Expo: Eindelijk thuis: Antwerpse kathedraal omhelst haar verloren gelopen kunst</i>	Tentoonstellingen	Reünie
1/08/2009	De Vlaamse Brabander	<i>Eeuwenoude passie herleeft</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
1/08/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Alfred Stevens. Vrouwelijk schoon</i>	Educatie	Amarantcursus
1/08/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Museumnacht</i>	Evenementen	Museumnacht
1/08/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Reünie. Van Quinten Metsijs tot Peter Paul Rubens</i>	Tentoonstellingen	Reünie
1/08/2009	MIM Magazine	<i>Art 4</i>	Varia	KMSKA en evenementen
1/08/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>3 keer onthaasten in 't stad</i>	Varia	Petanque aan KMSKA
1/08/2009	De Standaard	<i>Een literaire reis door 't stad</i>	Varia	Vermelding KMSKA
4/08/2009	My Paper (Singapore)	<i>Horse-play at Museum</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
5/08/2009	de Volkskrant	<i>Portret blijkt een originele Rembrandt</i>	Vaste collectie	Rembrandt
6/08/2009	Le Soir	<i>Ce portrait est un Rembrandt</i>	Evenementen	Museumnacht
6/08/2009	De Morgen	<i>Ook Antwerpen heeft een echte Rembrandt</i>	Vaste collectie	Rembrandt
6/08/2009	De Standaard	<i>Antwerpen heeft een rasechte Rembrandt</i>	Vaste collectie	Rembrandt
6/08/2009	Het Nieuwsblad	<i>Antwerpen heeft een rasechte Rembrandt</i>	Vaste collectie	Rembrandt
6/08/2009	Gazet van Antwerpen	<i>"Ik zag het meteen: 't is een echte"</i>	Vaste collectie	Rembrandt
6/08/2009	Le Soir	<i>Ce portrait est un Rembrandt</i>	Vaste collectie	Rembrandt
6/08/2009	De Tijd	<i>De Wijde wereld</i>	Vaste collectie	Rembrandt
6/08/2009	Het Laatste Nieuws	<i>Authentieke Rembrandt "ontdekt" in antwerpen</i>	Vaste collectie	Rembrandt
6/08/2009	De Standaard	<i>Echte Rembrandt in museum van Antwerpen</i>	Vaste collectie	Rembrandt
6/08/2009	De Morgen	<i>Na decennia onder een laag stof gevonden</i>	Vaste collectie	Rembrandt

6/08/2009	De Volkskrant	<i>Portret blijkt echte Rembrandt</i>	Vaste collectie	Rembrandt
7/08/2009	Grenz Echo	<i>Echtheid eines Rembrandt endlich bestätigt</i>	Vaste collectie	Rembrandt
7/08/2009	La Dernière Heure	<i>Un Rembrandt découvert à Anvers</i>	Vaste collectie	Rembrandt
7/08/2009	La Libre Belgique	<i>Un 2e Rembrandt belge</i>	Vaste collectie	Rembrandt
8/08/2009	Het Nieuwsblad	<i>Antwerpse musea verklappen geheimen</i>	Evenementen	Museumnacht
8/08/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Nacht der geheimen</i>	Evenementen	Museumnacht
8/08/2009	De Morgen	<i>Geheimen ontsluiten tijdens de Antwerpse Museumnacht</i>	Evenementen	Museumnacht
8/08/2009	De Standaard	<i>Museumnacht</i>	Evenementen	Museumnacht
8/08/2009	Grenz Echo Wochenend	<i>Antwerpen feiert echten Rembrandt</i>	Vaste collectie	Rembrandt
8/08/2009	Het Nieuwsblad	<i>Antwerpse musea verklappen geheimen</i>	Vaste collectie	Rembrandt
8/08/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Nacht der geheimen</i>	Vaste collectie	Rembrandt
8/08/2009	De Morgen	<i>Geheimen ontsluiten tijdens de Antwerpse Museumnacht</i>	Vaste collectie	Rembrandt
9/08/2009	Belga (FR)	<i>La nuit des musées anversoïes attire environ 40.000 personnes</i>	Evenementen	Museumnacht
9/08/2009	Belganight	<i>Antwerpse Museumnacht trekt recordaantal bezoekers</i>	Evenementen	Museumnacht
9/08/2009	Belga (FR)	<i>La nuit des musées anversoïes attire environ 40.000 personnes</i>	Vaste collectie	Rembrandt
9/08/2009	Belganight	<i>Antwerpse Museumnacht trekt recordaantal bezoekers</i>	Vaste collectie	Rembrandt
10/08/2009	Het Nieuwsblad	<i>30.000 bezoekers voor zwoele Museumnacht</i>	Evenementen	Museumnacht
10/08/2009	Het Laatste Nieuws	<i>30.000 bezoekers op de Antwerpse Museumnacht</i>	Evenementen	Museumnacht
10/08/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Tijdens evenementen is betere signalisatie nodig</i>	Evenementen	Museumnacht
10/08/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Antwerpse musea weer overspoeld door kunstminnende nachtraven</i>	Evenementen	Museumnacht
10/08/2009	De Morgen	<i>Spionage, Rembrandt en mode van papier</i>	Evenementen	Museumnacht
10/08/2009	De Standaard	<i>Museumnacht trekt 30.000 bezoekers</i>	Evenementen	Museumnacht
10/08/2009	De Nieuwe Gazet	<i>30.000 bezoekers op Antwerpse museumnacht</i>	Evenementen	Museumnacht
10/08/2009	Het Laatste Nieuws	<i>30.000 bezoekers op de Antwerpse Museumnacht</i>	Vaste collectie	Rembrandt
10/08/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Antwerpse musea weer overspoeld door kunstminnende nachtraven</i>	Vaste collectie	Rembrandt
10/08/2009	De Morgen	<i>Spionage, Rembrandt en mode van papier</i>	Vaste collectie	Rembrandt
10/08/2009	De Standaard	<i>Museumnacht trekt 30.000 bezoekers</i>	Vaste collectie	Rembrandt
11/08/2009	De Morgen	<i>Vlaamse meesters in Singapore</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
12/08/2009	Le Soir	<i>(Presque) comme au XVIIe siècle</i>	Tentoonstellingen	Reünie
12/08/2009	MAD (Le Soir)	<i>A l'heure de la réunion</i>	Tentoonstellingen	Reünie
12/08/2009	Flanders Today	<i>Disputed portrait is a real Rembrandt</i>	Vaste collectie	Rembrandt
12/08/2009	Tertio	<i>Rembrandt geen minister waard</i>	Vaste collectie	Rembrandt
12/08/2009	Knack	<i>Cartoon</i>	Vaste collectie	Rembrandt
12/08/2009	Knack	<i>Rembrandt ontsnapt uit Antwerpse kerker</i>	Vaste collectie	Rembrandt
13/08/2009	Belga (FR)	<i>Yves Leterme inaugure une exposition sur l'art anversoïes à Singapour</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
13/08/2009	De Standaard	<i>Het verhaal van onze beeldtaal</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
13/08/2009	De Morgen	<i>Ambitieuze expo laat Singapore kennismaken met Antwerpse kunst</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image

13/08/2009	Belga (NL)	<i>Leterme opent tentoonstelling Antwerpse kunst in Singapore</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
13/08/2009	Time Out	<i>Don't miss: Singapore's picks for August</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
13/08/2009	The Strait Times	<i>Is this Art?</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image Singapore
14/08/2009	Vers l'avenir	<i>Singapour: Leterme exporte l'art anversoï</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
14/08/2009	L'Echo	<i>La photo</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
14/08/2009	De Morgen	<i>Vlaamse kunstenaars maken het verschil</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
14/08/2009	NRC Handelsblad	<i>Rembrandt</i>	Vaste collectie	Rembrandt
15/08/2009	ZaoBao (Singapore)	?	Tentoonstellingen	A Story of the Image
17/08/2009	Metro (NL)	<i>Antwerpse kunst in Singapore</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
19/08/2009	Zone 03	<i>Opendeur bij de Memlingrestaurantie</i>	Behoud en beheer	Restauratie
19/08/2009	Zone 03	<i>Een atelier vol dingen</i>	Educatie	Vakantieateliers voor kinderen
19/08/2009	Zone 03	<i>Curiosa uit het archief</i>	Presentaties	Curiosa
19/08/2009	Zone 03	<i>Extra muros: Passing Through</i>	Presentaties	Scanlan
19/08/2009	Flanders Today	<i>Antwerp artists show in Singapore</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image Singapore
19/08/2009	MAD (Le Soir)	<i>Réunis</i>	Tentoonstellingen	Reünie
19/08/2009	Zone 03	<i>Expo: Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
21/08/2009	The Wall Street Journal Asia	<i>Time off Singapore</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
21/08/2009	Today (Singapore)	<i>Image conscious</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
21/08/2009	The Business Times (Singapore)	<i>A tenuous charting of the story of the image</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
21/08/2009	La Libre Belgique	<i>Anvers, la majestueuse</i>	Vaste collectie	Toerisme
21/08/2009	La Dernière Heure	<i>Anvers, la majestueuse</i>	Vaste collectie	Toerisme
22/08/2009	De Standaard	<i>Figuur van de week: Tanguy Ottomer</i>	Varia	Medewerker KMSKA
24/08/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Het beste van de Bollekesfeesten</i>	Evenementen	Bollekesfeesten aan het KMSKA
24/08/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Gratis ontbijt voor 1500 mensen</i>	Evenementen	Bollekesfeesten aan het KMSKA
24/08/2009	De Standaard	<i>Antwerpse Cultuurmarkt ziet het extra large</i>	Evenementen	Cultuurmarkt
24/08/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Onze-Lieve-Vrouwekathedraal: Grootste gotische kerk</i>	Tentoonstellingen	Reünie
26/08/2009	Het Nieuwsblad	<i>Carrotmob plant eerste 'wortel' aan Museum voor Schone Kunsten</i>	Varia	Vermelding KMSKA
26/08/2009	Het Laatste Nieuws	<i>Wortelen kondigen actie aan</i>	Varia	Vermelding KMSKA
28/08/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Extra Extra Large: Cultuurmarkt</i>	Evenementen	Cultuurmarkt
28/08/2009	NRC Handelsblad	<i>Agenda</i>	Evenementen	Cultuurmarkt
28/08/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Curiosa uit het archief</i>	Presentaties	Curiosa
28/08/2009	Belga (NL)	<i>Reünie' in antwerpse kathedraal ontvangt 100.000ste bezoeker</i>	Tentoonstellingen	Reünie
28/08/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
28/08/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Reünie' in de kathedraal</i>	Tentoonstellingen	Reünie
29/08/2009	De Standaard	<i>Expo's in het najaar</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
29/08/2009	De Tijd	<i>Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
29/08/2009	De Morgen	<i>Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
29/08/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Tentoonstelling 'Reünie' in Onze-Lieve-Vrouwekathedraal viert 100.000ste bezoeker</i>	Tentoonstellingen	Reünie

29/08/2009	Vrij Nederland	<i>Irrelevant</i>	Vaste collectie	Rembrandt
31/08/2009	De Morgen	<i>De Antwerpse cultuurmarkt</i>	Evenementen	Cultuurmarkt
31/08/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Groenplaats kleurt groen</i>	Evenementen	Cultuurmarkt
31/08/2009	De Standaard	<i>100.000 bezoekers voor 'Reünie' in de kathedraal</i>	Tentoonstellingen	Reünie
31/08/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
31/08/2009	Het Nieuwsblad	<i>Zevende stripmuur op 't Zuid</i>	Varia	Stripmuur
1/09/2009	Arts Antiques Auctions (NL)	<i>Rogier van der Weyden: Een Vlaams meester in het gloednieuwe museum M</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
1/09/2009	Arts Antiques Auctions (FR)	<i>Rogier van der Weyden: Un maître flamand au tout nouveau musée M</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
1/09/2009	De Witte Raaf	<i>Tentoonstellingsagenda</i>	Evenementen	Appel & ei
1/09/2009	OKV	<i>Het museum is dicht maar niet gesloten</i>	Renovatie	Renovatieplannen KMSKA
1/09/2009	Inflight Magazine SAI	<i>A Story of the Image</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image in Singapore
1/09/2009	Passage	<i>A Story of the Image: Old & New Masters from Antwerp</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image Singapore
1/09/2009	Talkies	<i>Hongaarse avant-garde</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
1/09/2009	De Witte Raaf	<i>Tentoonstellingsagenda</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
1/09/2009	Amuze	<i>Lajos Vajda</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
1/09/2009	De Witte Raaf	<i>Tentoonstellingsagenda</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
1/09/2009	De Witte Raaf	<i>Tentoonstellingsagenda</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
1/09/2009	Amuze	<i>Marcel Maeyer</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
1/09/2009	De Witte Raaf	<i>Tentoonstellingsagenda</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
1/09/2009	Staalkaart	<i>Een ambitieus M</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden
1/09/2009	Staalkaart	<i>Een gedistingeerde en bizarre harmonie der toonwaarden</i>	Vaste collectie	James Ensor
1/09/2009	Collect AAA (FR)	<i>La Belgique riche d'un second Rembrandt</i>	Vaste collectie	Rembrandt
1/09/2009	Collect AAA (NL)	<i>België is een tweede Rembrandt rijker</i>	Vaste collectie	Rembrandt
3/09/2009	De Morgen	<i>De Zeven Sacramenten in nieuwe kleuren</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
3/09/2009	De Morgen	<i>Gerestaureerd schilderij van Rogier Van der Weyden schittert weer</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
3/09/2009	La Libre Belgique	<i>Un chef-d'oeuvre de van der Weyden restauré</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
3/09/2009	La Libre Belgique	<i>Renaissance d'un chef-d'oeuvre</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
3/09/2009	Het Nieuwsblad	<i>Pronkstuk van der Weyden op weg naar tentoonstelling</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
3/09/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Kunsthistorica legt details bloot bij restauratie triptiek</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
3/09/2009	De Nieuwe Gazet	<i>KMSKA restaureert 'De Zeven Sacramenten'</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
3/09/2009	Het Nieuwsblad	<i>Zeven Sacramenten terug na restauratie van drie jaar</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
3/09/2009	De Standaard	<i>Meester van de speldenknop</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
3/09/2009	Le Soir	<i>Van der Weyden sorti des urgences</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
3/09/2009	Le Soir	<i>Griet Steyaert: "Voir un ensemble, non l'identique"</i>	Behoud en beheer	Rogier van der Weyden
4/09/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Curiosa uit het archief</i>	Presentaties	Curiosa
4/09/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
4/09/2009	Het Laatste Nieuws	<i>Volkstuin bedolven onder mest</i>	Varia	Appel & ei
5/09/2009	Sabato (De Tijd)	<i>Griet over haar Rogier</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
5/09/2009	Sabato (L'Echo)	<i>Griet et "son" Rogier</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
9/09/2009	Zone 03	<i>Het museum leest voor</i>	Educatie	Het museum leest voor
9/09/2009	Zone 03	<i>Finissage Potential Estate</i>	Evenementen	Scanlan

9/09/2009	La Libre Culture	<i>La cathédrale et ses merveilles</i>	Tentoonstellingen	Reünie
9/09/2009	Zone 03	<i>Stripmuur Philip Paquet</i>	Varia	Verwijzing naar KMSKA
10/09/2009	De Morgen	<i>Antwerpse tentoonstelling in Singapore verlengd</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
10/09/2009	<H>Art	<i>Oude en nieuwe beelden in een 'Antwerpse' context</i>	Tentoonstellingen	A Story of the Image
10/09/2009	Les Cahiers de la Semaine	<i>Première "Rencontre des Arts" au Consulat Général de France à Anvers</i>	Varia	Aanwezigheid PH
10/09/2009	Les Cahiers de la Semaine	<i>Un monument anversoïso en l'honneur du Prince Guillaume d'Orange et de Marnix van Sint-Aldegonde au Musée des Beaux-Arts</i>	Varia	Herinneringsmonument Willem van Oranje
11/09/2009	Belga (NL)	<i>Antwerps literair festival</i>	Evenementen	ZuiderZinnen
12/09/2009	De Morgen	<i>ZuiderZinnen viert tiende editie</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden
14/09/2009	Nieuwsbrief Willemsfonds	<i>Gereneveerd M-museum slaat brug tussen oud en nieuw</i>	Educatie	Aankondiging lezing
15/09/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Lezing over Jan Frans Willems in KMSKA</i>	Evenementen	ZuiderZinnen
15/09/2009	De Nieuwe Gazet	<i>Nazomerfeest</i>	Evenementen	ZuiderZinnen
16/09/2009	Knack	<i>Theatermaker verontschuldigt zich voor de mesthoop</i>	Varia	Appel & ei
16/09/2009	Knack	<i>Ik wou eigenlijk actrice worden</i>	Cultuurbeleid	Minister Schauvliege
16/09/2009	La Libre Culture	<i>La cathédrale et ses merveilles</i>	Tentoonstellingen	Reünie
16/09/2009	De Standaard	<i>Een oase voor de kunst</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden
16/09/2009	Knack	<i>Het schilderij is nat van tranen</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden
16/09/2009	Het Laatste Nieuws	<i>Theatermaker voor mesthoop</i>	Varia	Appel & ei
17/09/2009	De Morgen	<i>Vlaamse cultuursector bezorgd over bezuinigingen</i>	Cultuurbeleid	Bezuinigingen
17/09/2009	De Morgen	<i>ZuiderZinnen viert tiende editie</i>	Evenementen	ZuiderZinnen
17/09/2009	De Standaard	<i>Reizend lab gaat bij musea langs</i>	Vaste collectie	Molab onderzoek
18/09/2009	De Standaard	<i>In een groot stationnetje</i>	Evenementen	ZuiderZinnen
18/09/2009	Le Soir	<i>Sublime Rogier van der Weyden</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden
18/09/2009	Het Laatste Nieuws	<i>Rembrandt, Murillo, Xavier De Cock ...</i>	Vaste collectie	Rembrandt
18/09/2009	Het Laatste Nieuws	<i>Rembrandt, Murillo, Xavier De Cock ...</i>	Vaste collectie	Rembrandt
19/09/2009	Het Nieuwsblad	<i>Als een pitbull heb ik m'n tanden erin gezet</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
19/09/2009	De Morgen	<i>Literatuurfeest voor het volk</i>	Evenementen	ZuiderZinnen
19/09/2009	De Morgen	<i>De Zeven Sacramenten</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden
19/09/2009	Het Nieuwsblad	<i>Vijf redenen om M te bezoeken</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden
19/09/2009	La Libre Belgique	<i>Van der Weyden, le sublime maître des émotions</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden
21/09/2009	De Morgen	<i>Energiek ZuiderZinnen trekt de kaart van de eeuwige jeugd</i>	Evenementen	ZuiderZinnen
21/09/2009	De Standaard	<i>Ieder zijn Zuiderzinnen</i>	Evenementen	ZuiderZinnen
21/09/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Tonnen sfeer in autoloze stad</i>	Evenementen	ZuiderZinnen
21/09/2009	De Nieuwe Gazet	<i>Autovrije zondag wordt nooit gezien succes</i>	Evenementen	ZuiderZinnen
24/09/2009	The New York Review	<i>Mysteries of Ensor</i>	Tentoonstellingen	Ensor in het MoMA
26/09/2009	Gazet van Antwerpen Magazine	<i>Weekendt@ip met gloednieuw Museum M Leuven</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden
26/09/2009	NRC Handelsblad	<i>Iedere vrouw treurt op eigen wijze bij Jezus</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden
30/09/2009	Tertio	<i>Onsterfelijke kunst</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
30/09/2009	Zone 03	<i>Muzen op zondag</i>	Evenementen	Muzen op zondag
30/09/2009	Zone 03	<i>Marcel Maeyer en de museumcollectie</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer

30/09/2009	La Libre Culture	<i>La cathédrale et ses merveilles</i>	Tentoonstellingen	Reünie
1/10/2009	Brussel deze week	<i>In de sporen van de stadsschilder</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
1/10/2009	Art Expo	<i>Lajos Vajda</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
1/10/2009	Okra Magazine	<i>Lajos Vajda</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
1/10/2009	Most Magyarul!	<i>Lajos Vajda in Antwerpen</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
1/10/2009	Trends	<i>Tips: Marcel Maeyer</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
1/10/2009	Markant Magazine	<i>De passie van de meester</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden
1/10/2009	Pasar	<i>Oude meester in nieuw museum</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden
1/10/2009	NederBelgisch Magazine	<i>Een tentoonstelling met de topwerken van de meester-schilder Van der Weyden: Het nieuwe Museum M</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden
1/10/2009	Arte News	<i>La Spendeur de Van der Weyden au M</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden
1/10/2009	Marie Claire	<i>Zeker bezoeken: Koninklijk Museum voor Schone Kunsten</i>	Varia	Vermelding vaste collectie en expo Marcel Maeyer en Lajos Vajda
2/10/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Marcel Mayer en de museumcollectie</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
3/10/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Marcel Maeyer schildert de depressie en de roes</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
3/10/2009	Het Nieuwsblad	<i>Vol' en 'Vent' vertederen 't Zuid</i>	Varia	Appel & ei
3/10/2009	NRC Handelsblad	<i>Dure Van Mieris werd goedkope Van der Neer</i>	Vaste collectie	Rembrandt
3/10/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Alle 902 brieven van Vincent Van Gogh becommentarieerd in zes boekdelen</i>	Vaste collectie	Van Gogh bezocht KMSKA
4/10/2009	De Standaard	<i>Vol' en 'Vent' vertederen 't Zuid</i>	Varia	Appel & ei
7/10/2009	De Nieuwe Gazet	<i>Kippen Vol en Vent op volkstuintje</i>	Varia	Appel & ei
9/10/2009	De Morgen	<i>Recente schilderijen van Marcel Maeyer</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
10/10/2009	De Standaard	<i>De kracht van gratis</i>	Cultuurbeleid	Colloquium Geld voor cultuur
10/10/2009	De Standaard	<i>Wat mag cultuur kosten?</i>	Cultuurbeleid	Colloquium Geld voor cultuur
10/10/2009	De Standaard	<i>Expo: Marcel Mayer</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
13/10/2009	De Standaard	<i>Zit cultureel Vlaanderen op dood spoor?</i>	Cultuurbeleid	Colloquium Geld voor cultuur
14/10/2009	De Student	<i>Marcel Mayer en de museumcollectie</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
14/10/2009	La Libre Culture	<i>La cathédrale et ses merveilles</i>	Tentoonstellingen	Reünie
14/10/2009	Téléoustique	<i>Rogier van der Weyden</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden
16/10/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Muzen op zondag: Kapitein Winokio</i>	Evenementen	Muzen op zondag: Kapitein Winokio
16/10/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Jos Leonard</i>	Presentaties	Jos Leonard
16/10/2009	De Morgen	<i>De Afrikaanse sjamaan in Camiel Van Breedam</i>	Tentoonstellingen	Camiel Van Breedam
16/10/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Lajos Vajda</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
16/10/2009	Gazet van Antwerpen	<i>In het voetspoor van Bartok. Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
16/10/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Marcel Maeyer en de museumcollectie</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
17/10/2009	Het Nieuwsblad	<i>M ontvangt cultuurshow Canvas</i>	Behoud en beheer	Restauratie Rogier van der Weyden
17/10/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Monet</i>	Educatie	Cursus Amarant
17/10/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Muzen op zondag met Kapitein Winokio</i>	Evenementen	Muzen op zondag: Kapitein Winokio
17/10/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Museum voor Schone Kunsten sluit pas in 2011</i>	Renovatie	Datum sluiting KMSKA
17/10/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Een stad leeft niet alleen van bruggen en tunnels</i>	Renovatie	Sluiting en renovatie KMSKA
17/10/2009	De Standaard	<i>Expo Marcel Maeyer</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
17/10/2009	De Standaard	<i>Expo: Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie

20/10/2009	Humo	<i>Humo selecteert: het beste van de week</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
21/10/2009	Knack	<i>Leve de armoede?</i>	Cultuurbeleid	Colloquium Geld voor cultuur
21/10/2009	Zone 03	<i>Vakantieateliers: Op reis!</i>	Educatie	Vakantieateliers kinderen
21/10/2009	Weekup	<i>Expo agenda: Marcel Maeyer</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
21/10/2009	Zone 03	<i>Marcel Maeyer en de museumcollectie</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
21/10/2009	La Libre Culture	<i>Vu et approuvé: *** La cathédrale et ses merveilles</i>	Tentoonstellingen	Reünie
21/10/2009	La Libre Culture	<i>Vu et approuvé: **** Rogier van der Weyden</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden
22/10/2009	Gazet van Antwerpen	<i>KMSKA zet vergeten Jos Leonard en Lajos Vajda in de schijnwerper</i>	Presentaties	Jos Leonard
22/10/2009	Gazet van Antwerpen	<i>KMSKA zet vergeten Jos Leonard en Lajos Vajda in de schijnwerper</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
22/10/2009	<H>Art	<i>Marcel Mayer in Deinze en Antwerpen</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
23/10/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Jos Leonard</i>	Presentaties	Jos Leonard
23/10/2009	Het Nieuwsblad	<i>Uit de eeuw van Rubens</i>	Tentoonstellingen	In het spoor van Rubens
23/10/2009	De Standaard	<i>Uit de eeuw van Rubens</i>	Tentoonstellingen	In het spoor van Rubens
23/10/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: In het voetspoor van Bartok. Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
24/10/2009	De Morgen	<i>Adembenemende tentoonstelling van James Ensor in Musée d'Orsay van Parijs</i>	Tentoonstellingen	Ensor in Parijs
24/10/2009	De Standaard	<i>Expo: Marcel Maeyer</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
25/10/2009	De Standaard	<i>Een doodskop en een bloemenhoed</i>	Tentoonstellingen	Ensor in Parijs
26/10/2009	La Libre Belgique	<i>James ensor, ce révolutionnaire enragé</i>	Tentoonstellingen	Ensor in Parijs
26/10/2009	De Nieuwe Gazet	<i>Straten-Generaal gaat voor 'Groot Geluk'</i>	Varia	Vermelding KMSKA
27/10/2009	Humo	<i>Het zesde zintuig'</i>	Vaste collectie	Madonna van Fouquet
28/10/2009	Knack	<i>Een valse trage?</i>	Cultuurbeleid	Beleidsnota Minister Schauvliege
28/10/2009	Knack	<i>Expo: dicht bij de poëzie: Het KMSKA eert oud-conservator Marcel Maeyer</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
29/10/2009	De Morgen	<i>Ik zie mezelf als een cultuurmanager</i>	Cultuurbeleid	Beleidsnota minister Schauvliege
29/10/2009	De Morgen	<i>Waarom president Obama nooit een Nobelprijs cultuur zal winnen</i>	Cultuurbeleid	Colloquium Geld voor cultuur
30/10/2009	De Morgen	<i>Een grote liefdeloosheid voor de kunst</i>	Cultuurbeleid	Beleidsnota minister Schauvliege
31/10/2009	De Nieuwe Gazet	<i>Herfstvakantie boordevol activiteiten</i>	Educatie	Vakantieateliers kinderen
31/10/2009	De Morgen	<i>De boeiendste expo's in binnen- en buitenland</i>	Tentoonstellingen	Ensor in Parijs
31/10/2009	De Standaard	<i>Expo: Marcel Maeyer</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
31/10/2009	De Morgen (opening Bis)	<i>De boeiendste expo's in binnen- en buitenland</i>	Tentoonstellingen	Reünie
31/10/2009	De Morgen	<i>De boeiendste expo's in binnen- en buitenland</i>	Tentoonstellingen	Reünie
1/11/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Herfstateliers voor kids</i>	Educatie	Vakantieateliers kinderen
1/11/2009	De Witte Raaf	<i>Tentoonstellingsagenda</i>	Evenementen	Appel & ei
1/11/2009	De Witte Raaf	<i>Tentoonstellingsagenda</i>	Presentaties	Jos Leonard
1/11/2009	Staalkaart	<i>Ensor was een grenzeloze, geniale 'recyclist'. Nieuwe oeuwrecatalogus van James Ensor</i>	Renovatie	Collectie op verplaatsing
1/11/2009	De Witte Raaf	<i>Tentoonstellingsagenda</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
1/11/2009	13 Magazine	<i>Lajos Vajda</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
1/11/2009	De Witte Raaf	<i>Tentoonstellingsagenda</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer

1/11/2009	Het spoor	<i>Marcel Maeyer: Recent werk</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
1/11/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>An Nelissen heeft iets met A</i>	Varia	Vermelding vaste collectie
1/11/2009	Gael	<i>Dolce Vita</i>	Varia	Vermelding vaste collectie
2/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Processie der dingen trekt door de stad</i>	Varia	Appel & ei
2/11/2009	Het Nieuwsblad	<i>Benjamin Verdonck maakt het weer bont</i>	Varia	Appel & ei
3/11/2009	Humo	<i>Humo selecteert: het beste van de week</i>	Tentoonstellingen	Ensor in Parijs
4/11/2009	Knack	<i>Het Jammerpark</i>	Cultuurbeleid	Beleid in musea
4/11/2009	Knack	<i>Dt- en andere fouten</i>	Cultuurbeleid	Beleidsnota minister Schauvliege
4/11/2009	De Nieuwe Gazet	<i>Hiermee wil ik het kwaad bezweren</i>	Varia	Appel & ei
6/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Jos Leonard</i>	Presentaties	Jos Leonard
6/11/2009	De Morgen	<i>Onze aanraders</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
6/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: In het voetspoor van Bartok. Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
6/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Marcel Maeyer en de museumcollectie</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
6/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
7/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Jos Leonard</i>	Presentaties	Jos Leonard
7/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: In het voetspoor van Bartok. Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
7/11/2009	De Standaard	<i>Expo: Lajos Vajda</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
7/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Marcel Maeyer en de museumcollectie</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
7/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
9/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>"Reünie" zal langer duren in de kathedraal</i>	Renovatie	Collectie op verplaatsing
13/11/2009	De Morgen	<i>Expo 'Reünie' in de Antwerpse kathedraal wordt verlengd</i>	Renovatie	Collectie op verplaatsing
13/11/2009	Het Nieuwsblad	<i>"Reünie" in kathedraal wordt verlengd</i>	Renovatie	Collectie op verplaatsing
13/11/2009	De Morgen	<i>Onze aanraders</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
13/11/2009	De Standaard	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
13/11/2009	Het Nieuwsblad	<i>De decors van een surrealist</i>	Vaste collectie	Vaste collectie: Delvaux
13/11/2009	De Standaard	<i>De decors van een surrealist</i>	Vaste collectie	Vaste collectie: Delvaux
14/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Rubens was geknipte topspion voor Spanje</i>	Vaste collectie	Vermelding Rubenscollectie
16/11/2009	De Morgen	<i>Onbekend portret Rubens ontdekt</i>	Varia	Expertise KMSKA
17/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Kunst geeft energie</i>	Tentoonstellingen	Camiel Van Breedam
17/11/2009	Humo	<i>Humo selecteert: het beste van de week</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
17/11/2009	Le Soir	<i>Un Rubens mystérieux</i>	Varia	Expertise KMSKA
18/11/2009	Flanders Today	<i>Ordering chaos: The first-ever retrospective in Europe of Hungary's Lajos Vajda is in Antwerp this winter</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
19/11/2009	Le Généraliste	<i>Ensor, la consécration</i>	Tentoonstellingen	Ensor in Parijs
20/11/2009	De Morgen	<i>Minister van Cultuur Schauvliege weerlegt kritiek Groen! Op haar plannen</i>	Cultuurbeleid	Beleidsnota Minister Schauvliege
20/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Jos Leonard</i>	Presentaties	Jos Leonard
20/11/2009	Het Laatste Nieuws	<i>Lajos Vajda</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
20/11/2009	De Morgen	<i>Onze aanraders</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
20/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: In het voetspoor van Bartok. Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda

20/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Marcel Maeyer en de museumcollectie</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
20/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
20/11/2009	De Morgen	<i>Een bizar fin-de-sièclegevoel</i>	Varia	Vermelding vaste collectie
21/11/2009	De Tijd	<i>Schoonheid met weerhaken</i>	Tentoonstellingen	Ensor in Parijs
25/11/2009	Gentleman (NL)	<i>In het voetspoor van Bartok. Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
27/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Jos Leonard</i>	Presentaties	Jos Leonard
27/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: In het voetspoor van Bartok. Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
27/11/2009	De Morgen	<i>Onze aanraders</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
27/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Marcel Maeyer en de museumcollectie</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
27/11/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
28/11/2009	Het Nieuwsblad	<i>Gedenkplaat voor slachtoffers van Rex-drama</i>	Varia	Gedenkteken V2 vlakbij KMSKA
1/12/2009	Collect AAA	<i>Into the Light</i>	Evenementen	Into the Light
1/12/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Muzen op zondag: Bela Bartok</i>	Evenementen	Muzen op zondag: Bela Bartok
1/12/2009	Amuze	<i>Jos Leonard</i>	Presentaties	Jos Leonard
1/12/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Jos Leonard</i>	Presentaties	Jos Leonard
1/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo in OLV Kathedraal 'Reünie' verlengd</i>	Renovatie	Collectie op verplaatsing
1/12/2009	Het Belang van Limburg	<i>Expo 'Reünie' met Vlaamse meesters wordt verlengd</i>	Renovatie	Collectie op verplaatsing
1/12/2009	Amuze	<i>Jef Geys. Villa Wintermans</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys. Villa Wintermans
1/12/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Jef Geys</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys. Villa Wintermans
1/12/2009	Amuze	<i>Lajos Vajda</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
1/12/2009	De Nieuwe Antwerpenaar	<i>Lajos Vajda</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
1/12/2009	Het spoor	<i>Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
1/12/2009	Art Expo	<i>Lajos Vajda</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
1/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Lineart slaat als fusionbeurs brug tussen antiek en hedendaagse kunst</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
1/12/2009	The Word	<i>2000 years of modern</i>	Varia	Vermelding vaste collectie
1/12/2009	Gael Maison	<i>Anvers version design</i>	Vaste collectie	Vermelding vaste collectie
1/12/2009	Feeling Wonen	<i>Antwerpen designstad</i>	Vaste collectie	Vermelding vaste collectie
2/12/2009	Het Nieuwsblad	<i>Kunst werpt licht op 't Zuid</i>	Evenementen	Into the Light
2/12/2009	Weekup	<i>Jos Leonard</i>	Presentaties	Jos Leonard
2/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Reünie met Rubens</i>	Renovatie	Collectie op verplaatsing
2/12/2009	Weekup	<i>Expo: Jef Geys: Villa Wintermans</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
2/12/2009	Weekup	<i>In het voetspoor van Bartok. Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
3/12/2009	<H>Art	<i>Error #14: Into the Light</i>	Evenementen	Into the Light
3/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Jef Geys krijgt huldetentoonstelling in museum dat hij wilde opblazen</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
3/12/2009	<H>Art	<i>Jef Geys laureaat</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
3/12/2009	De Standaard	<i>Kunst voor de krottenwijk</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
3/12/2009	<H>Art	<i>Martelaar van het Hongaarse surrealisme</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
4/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Into the Light</i>	Evenementen	Into the Light
4/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Jos Leonard</i>	Presentaties	Jos Leonard

4/12/2009	Het Laatste Nieuws	<i>Expo Jef Geys in KMSK Antwerpen</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
4/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Villa Wintermans</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
4/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Jef Geys: Villa Wintermans</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
4/12/2009	De Morgen	<i>Onze aanraders</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
4/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>In het voetspoor van Bartok. Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
4/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Kunst kijken op Lineart</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
4/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
5/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Muzen op zondag met Spiegel String Quartet</i>	Evenementen	Muzen op zondag: Spiegel String Quartet
5/12/2009	Het Laatste Nieuws	<i>Expo Jef Geys in KMSK Antwerpen</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
5/12/2009	De Standaard	<i>Villa Wintermans: Jef Geys</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
9/12/2009	Zone 03	<i>Jos Leonard</i>	Presentaties	Jos Leonard
9/12/2009	Zone 03	<i>Jef Geys: Villa Wintermans</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
9/12/2009	Zone 03	<i>Expo Lajos Vajda</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
9/12/2009	Tertio	<i>Lajos Vajda en de dingen die niet overgaan</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
9/12/2009	De Morgen	<i>Specialisten zijn het oneens over nieuw portret van Rubens</i>	Varia	Expertise KMSKA
11/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Jos Leonard</i>	Presentaties	Jos Leonard
11/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Jef Geys: Villa Wintermans</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
11/12/2009	Zone 03	<i>In het voetspoor van Bartok. Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
11/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Lajos Vajda</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
11/12/2009	De Morgen	<i>Onze aanraders</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
11/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>In het voetspoor van Bartok. Lajos Vajda en het Hongaarse surrealisme</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
11/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
12/12/2009	De Standaard	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
12/12/2009	De Standaard	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Reünie
15/12/2009	Humo	<i>Humo selecteert: het beste van de week</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
16/12/2009	Knack	<i>De 100 van 2009</i>	Varia	Appel & ei
17/12/2009	De Morgen	<i>De Zeven Sacramenten' blijven nog even in Leuven</i>	Renovatie	Collectie op verplaatsing
17/12/2009	Het Laatste Nieuws	<i>Topschilderij 'Zeven Sacramenten' blijft in Leuven</i>	Renovatie	Collectie op verplaatsing
17/12/2009	Trends	<i>Tips: Jef Geys</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
18/12/2009	Het Nieuwsblad	<i>Blikvanger van van der Weyden blijft in M</i>	Renovatie	Collectie op verplaatsing
18/12/2009	De Standaard	<i>Museum van Antwerpen werkt 'op verplaatsing'</i>	Renovatie	Collectie op verplaatsing
18/12/2009	De Tijd	<i>Het Museum M mag drie werken van Rogier van der Weyden langer exposeren</i>	Renovatie	Collectie op verplaatsing
18/12/2009	De Standaard	<i>Blikvanger van Van der Weyden blijft in M</i>	Renovatie	Collectie op verplaatsing
18/12/2009	Het Nieuwsblad	<i>Blikvanger van van der Weyden blijft in M</i>	Renovatie	Collectie op verplaatsing
18/12/2009	De Morgen	<i>Volkskunstenaar vergeet zijn publiek</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
18/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Jef Geys: Villa Wintermans</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
18/12/2009	De Morgen	<i>Onze aanraders</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
18/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Marcel Maeyer en de museumcollectie</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer

18/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Marcel Maeyer: Recent werk</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
18/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Expo: Reünie</i>	Tentoonstellingen	Reünie
19/12/2009	Weekup	<i>Expo: Jef Geys: Villa Wintermans</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
19/12/2009	Weekup	<i>Expo: Marcel Maeyer en de museumcollectie</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
19/12/2009	Weekup	<i>Marcel Maeyer: Recent werk</i>	Tentoonstellingen	Marcel Maeyer
22/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Jos Leonard</i>	Presentaties	Jos Leonard
22/12/2009	La Libre Belgique	<i>"Les Sept Sacrements" restent encore à Louvain</i>	Renovatie	Collectie op verplaatsing
24/12/2009	<H>Art	<i>De villa, de favela en de moeder van Jef Geys</i>	Tentoonstellingen	Jef Geys
24/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Kunstwerk verdwijnt uit gemeentehuis</i>	Vaste collectie	Bruikleen uit gemeentehuis terug naar KMSKA
26/12/2009	De Tijd	<i>Expo</i>	Tentoonstellingen	Rogier van der Weyden, Ensor in Parijs en Reünie
28/12/2009	Het Nieuwsblad	<i>Paul Ibou: We moeten verdraagzaam zijn</i>	Tentoonstellingen	Ibou beweert dat in 2010 een expo zal zijn in KMSKA
29/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Vajda in de sporen van Bartok</i>	Tentoonstellingen	Lajos Vajda
29/12/2009	Gazet van Antwerpen	<i>Beeld van een stad</i>	Varia	Herinneringsmonument Willem van Oranje
30/12/2009	NRC Handelsblad	<i>Expo van het jaar: 1. Goya Redon Ensor</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
30/12/2009	La Libre Belgique	<i>Rome, Metz, Lille, Holon, nouveaux musées en 2010</i>	Renovatie	Renovatieplannen
30/12/2009	Knack	<i>Het jaar 2009: De vijfsterrenrecensies</i>	Tentoonstellingen	Expo Goya Redon Ensor
30/12/2009	Knack	<i>Het jaar 2009: De vijfsterrenrecensies</i>	Tentoonstellingen	Reünie
31/12/2009	De Morgen	<i>Koen van den Broek in SMAK: schilderen 'on the road'</i>	Presentaties	Koen van den Broek
31/12/2009	De Morgen	<i>Linkeroever in vuur en vlam</i>	Varia	Appel en ei
31/12/2009	L'IMMO	<i>Un Jordaens de retour à Anvers</i>	Varia	Vermelding KMSKA